Rec: 19268
ND= 19399

Πάντειο Πανεπιστήμιο

Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών

Κινητή Τηλεφωνία:

Το Νέο Μέσο Επικοινωνίας και η Επίδρασή του στις Διαπροσωπικές Σχέσεις του Νεοέλληνα

Ελισάβετ Εκμεκτζιάν

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Αλεξάνδρα Κορωναίου

Αθήνα, 2010

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα....2
Περίληψη....4
Εισαγωγή....5
Κεφάλαιο 1. Επικοινωνία και Διαμόρφωση του Εαυτού....10
1.1. Θεωρητικές Προσεγγίσεις της Επικοινωνίας....10
1.1.1. Ο Σύνθετος Όρος «Επικοινωνία»....10
1.1.2. Η Ψυχοκοινωνική Προσέγγιση της Επικοινωνίας....12
1.2. Η Σημασία της Αλληλεπίδρασης στη Διαμόρφωση της Αυτό-αντίληψης και της Ταυτότητας του Υποκειμένου....15
1.2.1. Η Απαραίτητη Παρουσία του Άλλου....15
1.2.2. Ο Μεσολαβητικός Ρόλος της Ταυτότητας....17
1.2.3. Η Διαμορφωση της Ταυτότητας κατά την Εφηβεία και την Πρώτη Νεότητα 19
1.2.4. Ο Ενσώματος Εαυτός....23
1.3. Η Αλληλεπίδραση Εαυτού – Άλλου Σε Φόντο Μετανεωτερικό....24
1.3.1. Το Μετανεωτερικό Περιβάλλον και η Μετάλλαξη των Διαστάσεών του....24
1.3.2. Η Μετανεωτερική Εξ Αποστάσεως Επικοινωνία....27
1.3.3. Ο Αναστοχαστικός Χαρακτήρας της Συγκρότησης της Μετανεωτερικής Ταυτότητας....29
Κεφάλαιο 2. Επικοινωνία Εξ Αποστάσεως....32
2.1. Σχέση Επικοινωνίας και Ανθρώπινης Εμπειρίας....32
2.2. Εξέλιξη και Χαρακτηριστικά Γνωρίσματα των Μέσων....34
2.3. Το Μήνυμα του Μέσου «Κινητό Τηλέφωνο»....38
2.3.1. Η Πρόωρη Ενηλικίωση του Χρήστη....39
2.3.2. Οι Συνέπειες της Παρουσίας του Κινητού Τηλεφώνου στο Δημόσιο Χώρο-χρόνο....42
2.3.3. Η Σημασία των Σύντομων Γραπτών Μηνυμάτων (SMS)....44
2.3.4. Η Χρήση του Κινητού Τηλεφώνου και η Αντίληψη του Εαυτού....46
Κεφάλαιο 3. Μεθοδολογία....48
3.1. Μεθοδολογικό Πλαίσιο Έρευνας....48
3.2. Πηγές Δεδομένων και Μέθοδοι Παραγωγής Δεδομένων....50
3.2.1 Πηγές Δεδομένων της Έρευνας....50
3.2.2. Μέθοδοι Παραγωγής Δεδομένων: Παρατήρηση (in situ)....53
3.3. Κατάταξη και Οργάνωση Ποιοτικών Δεδομένων....61
3.4. Ανάλυση Δεδομένων και Δόμηση Κοινωνικών Εξηγήσεων....62
3.5. Θέματα Δεοντολογίας....63
Κεφάλαιο 4. Εαυτός – Κινητό Τηλέφωνο – Άλλος....65
4.1. Τα Χαρακτηριστικά του Κινητού Τηλεφώνου και η Θέση του στην Αλληλεπίδραση με τον Εαυτό και τον Άλλο....65
4.1.1. Χαρακτηριστικά και Υπηρεσίες του Κινητού Τηλεφώνου....65
4.1.2. Η Παρουσία του Κινητού Τηλεφώνου στην Ιδιωτική Σφαίρα του Χρήστη....68
4.1.3. Το Υποκείμενο και η «Παρέα» του στο Δημόσιο Χώρο....70
4.1.4. Επικοινωνία με Αυτούς που Ήδη Επικοινωνούμε....75
4.1.5. Κινητό Τηλέφωνο: Ο Προσωπικός Σωματοφύλακας του Μετανεωτερικού Υποκειμένου....79
4.1.6. Σχόλια - Σύνοψη....83
4.2. Η Αναστοχαστική Διαμόρφωση του Εαυτού Μέσω της Χρήσης του Κινητού Τηλεφώνου....85
4.2.1. Η Εξωτερική Προέκταση της Ανθρώπινης Μνήμης....85
4.2.2. Η Διερεύνηση και Ανάπτυξη της Σεξουαλικής Ταυτότητας των Εφήβων Μέσω του Κινητού Τηλεφώνου....87

4.2.3. Η Διαμεσολάβηση της Οθόνης και το Πέρασμα από το Φαντασιακό στο Εν Δυνάμει Πραγματικό 95
4.2.4. Η Σμίκρυνση και η Επιτάχυνση της Εφηβείας 100
4.2.5. Σχόλια - Σύνοψη 104
4.3. Ο Καταναγκαστικός Χαρακτήρας της Επικοινωνίας και η Επιθυμία της Ατομικής Ελευθερίας 107
4.3.1. Η Επιθυμία και Υποχρέωση της Συνεχούς Επικοινωνιακής Διαθεσιμότητας 107
4.3.2. Ο Εξ Αποστάσεως Έλεγχος του Άλλου 115
4.3.3. Η Πολυσημία του Κινητού Τηλεφώνου 117
4.3.4. Σχόλια - Σύνοψη 128
Κεφάλαιο 5. Συμπεράσματα 130
5.1. Οι αλλαγές που επέφερε το κινητό τηλέφωνο στην ανθρώπινη επικοινωνία 130
5.2. Η τεχνολογικά διαμεσολαβημένη αντανάκλαση του εαυτού 134
5.3. Η ρευστότητα της κοινωνικής ταυτότητας του υποκειμένου 136
5.4. Προβλήματα και Ανασταλτικοί Παράγοντες κατά την Εκπόνηση της Εργασίας 139
5.5. Προτάσεις για Περαιτέρω Έρευνα 140
Βιβλιογραφία 141
Παράρτημα Ι : 149
Εργαλεία Παραγωγής Δεδομένων 149
1. Φύλλο Παρατήρησης 150
2. Διερευνητικό Ερωτηματολόγιο Χρήσης Κινητού Τηλεφώνου – Οδηγός Συνέντευξης 151
3. Οδηγός Ατομικών Συνεντεύξεων 153

Περίληψη

Το κινητό τηλέφωνο και οι υπηρεσίες που προσφέρει στους χρήστες του, αποτελεί το πιο χρήσιμο και απαραίτητο προσωπικό εργαλείο επικοινωνίας που ο σύγχρονος άνθρωπος έχει διαρκώς μαζί του, όπου και αν βρίσκεται. Η ραγδαία εξάπλωσή του, καθώς και η διαρκής εξέλιξή του, αποτελούν τις ισχυρότερες ενδείξεις οι οποίες επιβεβαιώνουν τη σημασία που έχει προσδώσει στο συγκεκριμένο αντικείμενο ο σύγχρονος άνθρωπος.

Η σημασία αυτή αποτελεί και το κεντρικό θέμα της παρούσας έρευνας, όπως τη βιώνουν και επιλέγουν να την περιγράψουν οι ίδιοι οι έφηβοι και νέοι χρήστες των κινητών τηλεφώνων. Μέσω αυτής αναδύονται ενδιαφέροντα θέματα σχετικά με τη επίδραση των νέων μέσων επικοινωνίας τόσο στη ρύθμιση και τον προγραμματισμό της βιωμένης καθημερινότητας των σύγχρονων υποκειμένων, όσο και στη διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων και επακολούθως στη συγκρότηση της αυτοεικόνας και της κοινωνικής ταυτότητας των μετανεωτερικών υποκειμένων.

Η προσέγγιση της συγκεκριμένης καθημερινής πρακτικής μέσω του βιωμένου νοήματος που έχει για τους ίδιους τους κοινωνικά δρώντες, οδηγεί στη διατύπωση συμπερασμάτων σχετικά με τρόπο που οι τελευταίοι σχετίζονται τόσο με τον εαυτό τους όσο και με τους άλλους. Ο έλεγχος και η ελευθερία αποτελούν τα δυο μετανεωτερικά άκρα μεταξύ των οποίων προσπαθεί να ισορροπήσει το κοινωνικό υποκείμενο και το κινητό τηλέφωνο αποτελεί τον από μηχανής θεό σε αυτή του την προσπάθεια.

Εισαγωγή

Η εισαγωγή των νέων τεχνολογιών και η επίδρασή τους στις χωρο-χρονικές συνιστώσες της κοινωνικής ζωής αναπόφευκτα επηρεάζουν και την εμπειρία του σύγχρονου υποκειμένου. Πριν την έλευση της νεωτερικής εποχής, η ζωντανή εμπειρία, το περιεχόμενο της οποίας προερχόταν από την πρόσωπο-με-πρόσωπο αλληλεπίδραση με τους άλλους, ήταν η κυρίαρχη μορφή εμπειρίας που είχε το άτομο. Η νεωτερικότητα και πολύ περισσότερο η μετανεωτερικότητα, προσέφεραν στο κοινωνικό υποκείμενο τη δυνατότητα της διαμεσολαβημένης εμπειρίας, την οποία αποκτά μέσω της διαμεσολαβημένης αλληλόδρασης (Thompson, 1999).

Η ζωντανή εμπειρία παραμένει και κατά τη μετανεωτερική εποχή η κυρίαρχη μορφή εμπειρίας και το μοντέλο με βάση το οποίο εξελίσσονται τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας. Η εμπλοκή του συνόλου των αισθήσεων του υποκειμένου και η πρόκληση της μικρότερης δυνατής γνωστικής αβεβαιότητας την κάνουν να φαίνεται πιο πραγματική από τη διαμεσολαβημένη εμπειρία. Η συνεχής εξέλιξη της τεχνολογίας της επικοινωνίας στοχεύει στο να προσφέρει στον άνθρωπο ολοένα και πιο βελτιωμένες εντυπώσεις ζωντανών εμπειριών με τη μεσολάβηση τεχνικών μέσων. Αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης είναι η διαρκής αύξηση της ποσότητας των διαμεσολαβημένων εμπειριών που επιλέγουν να έχουν τα υποκείμενα.

Η τεχνολογική αναβάθμιση των μέσων επικοινωνίας τα «απελευθέρωσε» από τα χωρικά όρια του παρελθόντος, απελευθερώνοντας ταυτόχρονα και το μετανεωτερικό σώμα από την υποχρέωση αναμονής της επικοινωνίας σε συγκεκριμένο χωρο-χρονικό πλαίσιο. Επίσης, έκανε εφικτή για το σύγχρονο υποκείμενο την ταυτόχρονη εμπειρία της πρόσωπο-με-πρόσωπο και της διαμοεσολαβημένης αλληλεπίδρασης. Στη μετανεωτερική εποχή το άτομο έχει την επιλογή να βιώσει πολλαπλές εμπειρίες, συμμετέχοντας ταυτόχρονα σε περισσότερες της μιας αλληλεπιδράσεις. Η συμμετοχή του σε αυτές τις διαφορετικού τύπου εμπειρίες (ζωντανές και διαμεσολαβημένες) το θέτουν στο κέντρο ενός πληροφοριακού τυφώνα, από τον οποίο καλείται να επιλέξει εκείνες τις πληροφορίες που έχουν νόημα για το ίδιο. «Η προσοχή των άλλων αποτελεί τον πιο ανεπαρκή πόρο για όσους βρίσκονται από την πλευρά της προσφοράς της πληροφορίας», υποστηρίζει ο Eriksen (2005:218), επεξηγώντας γιατί το «σοκ» και το «φλας» αποτελούν τις κύριες μορφές της μετανεωτερικής πληροφορίας. Σε αυτό το πληροφοριακά κορεσμένο κοινωνικό περιβάλλον, ο εαυτός θα πρέπει να βρει κατάλληλους τρόπους παρουσίασής του προκειμένου να θέλξει το ενδιαφέρον του άλλου και μέσω της αλληλεπίδρασης με αυτόν

να προσπαθήσει να θέσει τα όριά του, έστω πρόσκαιρα, καθώς η διατήρηση της προσοχής του άλλου απαιτεί χρόνο, προσπάθεια και διαπραγμάτευση, πόρους που δεν φαίνεται να έχει στη διάθεσή του το κοινωνικό υποκείμενο.

Η ελευθερία και η πολλαπλότητα επιλογών που προσφέρει η μετανεωτερική εποχή φαίνεται πως επηρεάζουν βασικές πτυχές του εαυτού. Η δυνατότητα υπέρβασης του βιολογικού σώματος μέσω των εξελιγμένων τεχνολογικών μέσων, οδηγεί σε ένα διαφορετικό ορισμό των αισθήσεων, έναν μη ανθρώπινο ορισμό τους, καθώς το άτομο έχει τη δυνατότητα της απανταχού παρουσίας (τα βλέπει και τα ακούει όλα, χωρίς να τα αγγίζει και να τα αισθάνεται). Είναι πιο εμφανής από ποτέ ο διαχωρισμός του νου από το σώμα, το οποίο επίσης κατακερματίζεται σε επικρατούσες και μη αισθήσεις.

Η μετανεωτερική διαπροσωπική αλληλεπίδραση χαρακτηρίζεται από την απουσία του σώματος, από την απουσία του άλλου.

> *Οι «κυβερνοσχέσεις» φέρνουν τον Άλλο κυριολεκτικά στα ακροδάχτυλα μας, χωρίς όμως να μπορούμε να τον αγγίξουμε πραγματικά Στον εικονικό χώρο, όπου η φυσική παρουσία, η σωματική γλώσσα και τα προσωδιακά σημάδια ακυρώνονται, ο Άλλος με τον οποίο σχετιζόμαστε είναι η ελλιπής εικόνα του, συμπληρωμένη με τις δικές μας προβολές και ο εαυτός μας μια μόνο πτυχή του, την οποία επιλέγουμε να παρουσιάσουμε (και η οποία δεν είναι απαραίτητα αληθής) με τα κενά συμπληρωμένα από τις προβολές του Άλλου* (Ντάβου, 2005:210, όπ.αναφ. στο Ναυρίδης & Χρηστάκης, 2005).

Ο πληροφοριακός κορεσμός και η δυνητική συσχέτισή του υποκειμένου με αναρίθμητους άλλους, επηρεάζουν άμεσα τη μνήμη του. Σε αυτή βασίζεται η προσωπική ιστορία του ατόμου και αυτή αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία αξιολογεί τις παρούσες εμπειρίες και προγραμματίζει το μέλλον του. Περιέχοντας πληροφορίες εμπειριών οι οποίες συμβαίνουν ταυτόχρονα σε διαφορετικά χωρο-χρονικά πλαίσια με την αποσπασματική συμμετοχή του σώματος σε αυτά, διαταράσσεται η χρονική ακολουθία που εγγυάται το αίσθημα ενότητας του εαυτού. Οι μνήμες είναι αποσπασματικές και παράλληλες χρονικά και αδυνατούν να συνθέσουν μια προσωπική ιστορία με συνέχεια.

Τέλος, καθώς το άτομο βομβαρδίζεται από αφιλτράριστη και αποσπασματική πληροφορία, δεν έχει το χρόνο αλλά ούτε και τη δύναμη να κοιτάξει προς τα μέσα, «…να δώσει χώρο στην ονειροπόληση, την περισυλλογή προκειμένου να αναγνωρίσει το επιθυμητό, το αναγκαίο, το οικείο» (Ντάβου, 2005:213). Ο αυτό-ορισμός αποτελεί συνεχώς το ζητούμενο για το υποκείμενο, μέσω της διαρκούς και γρήγορης επιβεβαίωσης από κοντινούς ή/και μακρινούς άλλους των βασικών χαρακτηριστικών ενός κοινωνικοποιημένου εαυτού. Η αποσπασματική φύση της πληροφορίας που δίνεται για τον

εαυτό από τον απόντα άλλο αλλά και η πληθώρα των διαφορετικών αντανακλάσεων από τους συσχετιζόμενους άλλους, συνθέτει ένα παζλ του εαυτού που πάντα υπάρχει η αίσθηση ότι κάποια κομμάτια του λείπουν.

Ο μετανεωτερικός άνθρωπος καλείται να προσαρμοστεί σε μια νέα κοινωνική πραγματικότητα, δυο από τις βασικές συνιστώσες της οποίας, ο χώρος και ο χρόνος, μεταλλάσσονται διαρκώς ακολουθώντας και την ίδια στιγμή επηρεάζοντας τη γενικότερη τάση της εποχής: σμίκρυνση και επιτάχυνση (Barus-Michel, 2010). Μέσα σε αυτό το διαρκώς συρρικνούμενο και κινούμενο εξωτερικό περιβάλλον υποθέτουμε πως το άτομο αναζητά νέους τρόπους και τεχνικές διαμόρφωσης του εαυτού, οι οποίες θα του επιτρέψουν να συνεχίσει να είναι ο πρωταγωνιστής της εμπειρίας του, έστω και αν αυτό θα πρέπει να γίνει με διαφορετικούς όρους.

Η πραγματολογική διάσταση της διαμεσολαβημένης επικοινωνίας αποτελεί το κεντρικό θέμα που πραγματεύεται η παρούσα μελέτη. Ο θεμελιώδης κοινωνικός δεσμός, αποτέλεσμα της σχέσης Εγώ – Άλλος, θα αποτελέσει τον κεντρικό άξονα προσέγγισης της μετανεωτερικής διατομικής επικοινωνίας και πιο συγκεκριμένα του μεταεπικοινωνιακού βιωμένου νοήματος που προσλαμβάνει η επικοινωνιακή διαδικασία για το υποκείμενο. Συνεπώς δεν ενδιαφέρει τόσο το περιεχόμενο της διαμεσολαβημένης επικοινωνίας, αλλά η σχέση που εγκαθιδρύεται μέσω αυτής μεταξύ του εαυτού και του άλλου.

Το κινητό τηλέφωνο παρουσιάζεται ως ένα από τα εργαλεία του σύγχρονου υποκειμένου, η χρησιμότητα του οποίου εντοπίζεται στην υποβοήθηση της διαχείρισης του εαυτού και της παρουσίασής του στους άλλους. Μεσολαβεί μεταξύ του χρήστη και όλων των σημαντικών του σχέσεων, διευκολύνοντας ως ένα βαθμό τη διαχείριση των πολλαπλών ταυτοτήτων του και επιτρέποντας του να παρουσιάζεται «όπως πρέπει» προσκηνιακά. Το κινητό τηλέφωνο και ο χρήστης συνθέτουν ένα νέο σύστημα, το οποίο διαθέτει τους δικούς του κανόνες συμπεριφοράς, τις δικές του αξίες, διαφορετική αίσθηση του κοινωνικού χωρο-χρόνου και νέους κώδικες. Στη μικροσκοπική οθόνη του κινητού τηλεφώνου αποτυπώνονται τα συναισθήματα και οι σκέψεις του μετανεωτερικού υποκειμένου, σε μια ενέργεια συνεχούς μεσολάβησης μεταξύ της σκέψης και της πράξης, η οποία δεν υπήρχε πριν.

Η ερευνητική προσέγγιση της σχέσης υποκειμένου – κινητού τηλεφώνου, κυρίως μέσω των σημασιών που το ίδιο προσδίδει σε αυτή, αποτελεί τον τρόπο προσέγγισης του σύγχρονου, αποϋλοποιημένου εαυτού.

Το πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζει τις θεωρητικές προσεγγίσεις της επικοινωνίας, με έμφαση στη ψυχοκοινωνική προσέγγισή της, καθώς και τη σημασία της αλληλεπίδρασης στη διαμόρφωση της αυτό-αντίληψης και της ταυτότητας του

υποκειμένου. Η διαμόρφωση της ταυτότητας κατά την περίοδο της εφηβείας και η σημασία που αποκτά για την ενήλικη ζωή υποστηρίζουν θεωρητικά την επιλογή του δείγματος της παρούσας έρευνας. Επίσης, γίνεται εκτενής παρουσίαση των χαρακτηριστικών της μετανεωτερικότητας και των συνεπειών που εντοπίζονται τόσο στην καθημερινότητα του σύγχρονου υποκειμένου όσο και στη διαμόρφωση του εαυτού του μέσω της σχέσης του με τον άλλο και τα πράγματα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην εξέλιξη των μέσων επικοινωνίας και τη συνεξάρτησή τους από τα κοινωνικά πλαίσια στα οποία αναδύθηκαν και αποτελεί μια σύντομη ιστορική αναδρομή, που προηγείται της γνωριμίας με το μέσο «κινητό τηλέφωνο». Η σύντομη αναφορά των ερευνών που έχουν γίνει σε διεθνές επίπεδο σχετικά με τη χρήση του συγκεκριμένου αντικειμένου, αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία στηρίζεται η εισαγωγή του αναγνώστη στον τρόπο προσέγγισης της σχέσης του υποκειμένου με το συγκεκριμένο μέσο και ιδίως των σημασιών που αυτό προσλαμβάνει για το χρήστη του.

Το τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζει το μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα επιχειρείται η θεωρητική οριοθέτηση των μεθόδων που χρησιμοποιήθηκαν, καθώς και η ενδελεχής παρουσίαση των φάσεων που προηγήθηκαν της συγγραφής. Η επιλογή των πηγών και των μεθόδων παραγωγής των δεδομένων, η κατάταξη, η οργάνωση και η ανάλυσή τους παράλληλα με τη δόμηση των κοινωνικών εξηγήσεων, αποτυπώνουν την πορεία της ερευνητικής διαδικασίας από τη σύλληψη της ιδέας έως και την συγγραφή της.

Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας γίνεται στο τέταρτο κεφάλαιο, το οποίο χωρίζεται σε τρεις ενότητες. Στην πρώτη παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά του κινητού τηλεφώνου, όπως εμφανίζονται μέσα από τη χρήση των ίδιων των υποκειμένων, καθώς και η σχέση του με το σώμα του χρήστη στη δημόσια και στην ιδιωτική του σφαίρα. Η δεύτερη ενότητα καταδεικνύει το συσχετισμό της χρήσης του κινητού τηλεφώνου με τη διαμόρφωση του εαυτού του σύγχρονου υποκειμένου και την εισαγωγή νέων μεθόδων αυτό-ορισμού του τελευταίου. Τέλος, παρουσιάζεται ο σχεδόν καταναγκαστικός χαρακτήρας της μετανεωτερικής επικοινωνίας και οι σημασίες που αυτή προσλαμβάνει για το σύγχρονο άνθρωπο. Η παρουσίαση αποσπασμάτων του λόγου των υποκειμένων της έρευνας διατρέχει το σύνολο του κεφαλαίου, τονίζοντας τον ποιοτικό προσανατολισμό της και την αξία που δίνεται στο πώς τα ίδια τα υποκείμενα περιγράφουν και ερμηνεύουν τη χρήση του κινητού τηλεφώνου και τη σημασία που αυτή έχει για τους ίδιους. Επίσης, παρουσιάζονται σχηματοποιημένα μοντέλα χρήσης και σημασίας που προσλαμβάνει το συγκεκριμένο αντικείμενο για τους κατόχους του.

Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο επιχειρείται η σύνθεση των κυριότερων αποτελεσμάτων της έρευνας, προκειμένου να περιγραφεί ο τρόπος με τον οποίο η χρήση του κινητού τηλεφώνου επηρεάζει την επικοινωνία των νεοελλήνων τόσο με τον άλλο όσο και με τον ίδιο τους τον εαυτό.

Η παρούσα μελέτη ολοκληρώνεται με μια σύντομη αναφορά στα προβλήματα και τους ανασταλτικούς παράγοντες που προέκυψαν και αντιμετωπίστηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης και συγγραφής της, όπως και με κάποιες ερευνητικές προτάσεις που αναδύθηκαν μέσα από τα αποτελέσματα αλλά και τη γενικότερη πορεία της μελέτης.

Κεφάλαιο 1. Επικοινωνία και Διαμόρφωση του Εαυτού

1.1. Θεωρητικές Προσεγγίσεις της Επικοινωνίας

1.1.1. Ο Σύνθετος Όρος «Επικοινωνία»

Οι κοινωνικές επιστήμες έχουν προσδώσει εξέχουσα θέση στη μελέτη της επικοινωνίας, καθώς αυτή αποτελεί θεμέλιο λίθο της κοινωνικής οργάνωσης. Ο D. Wolton (1997/2005) διακρίνει τις παρακάτω τρεις έννοιες του όρου «επικοινωνία»:

- την **άμεση επικοινωνία**, χαρακτηρίζοντας με τον τρόπο αυτό την θεμελιώδη ανθρωπολογική εμπειρία. Η επικοινωνία υπό αυτή την έννοια αποτελεί μια πραγματικότητα για τα κοινωνικά υποκείμενα και συγχρόνως ένα πολιτιστικό πρότυπο, δηλαδή είναι πάντα συνδεδεμένη με μια αντιπροσώπευση του Άλλου. Στην ουσία αναφέρεται στην κανονιστική διάσταση του όρου, η οποία παραπέμπει στο ιδεώδες των ανταλλαγών, της κατανόησης και της αμοιβαίας συμμετοχής.

- την **τεχνική επικοινωνία**, το σύνολο δηλαδή των τεχνολογιών, το οποίο μέσα σε έναν αιώνα διαφοροποίησε τις προγονικές συνθήκες επικοινωνίας και οδήγησε στη σημερινή κυριαρχία της εξ αποστάσεως επικοινωνίας.

- την **κοινωνική επικοινωνία**, η οποία στο σύγχρονο κυρίαρχο πρότυπο της «ανοικτής κοινωνίας» έχει αναντικατάστατο ρόλο τόσο για το εμπόριο όσο και για κάθε είδους συναλλαγές και αποτελεί κοινωνική λειτουργική αναγκαιότητα.

Η ποικιλία των φαινομένων τα οποία δύναται να περιγραφούν ως επικοινωνιακά και τα οποία εντοπίζονται σε ατομικό, διατομικό ή/ και διομαδικό επίπεδο, δεν επιτρέπει την απόδοση ενός αποκλειστικού ορισμού της επικοινωνίας, ο οποίος θα περικλείει το σύνολο των βασικών χαρακτηριστικών και λειτουργιών της. Οι ορισμοί που έχουν αποδοθεί κατά καιρούς στην επικοινωνία φαίνεται ότι επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό τόσο από τα ιδεολογικά φαινόμενα της εκάστοτε ιστορικής περιόδου όσο και από το «βλέμμα» με το οποίο προσεγγίζεται από τους διαφορετικούς επιστημονικούς τομείς.

Συγκεκριμένα εντοπίζεται μια μετατόπιση των θεωριών της επικοινωνίας από το διαβιβαστικό-μηχανιστικό γραμμικό τύπο προς ενός άλλου είδους τύπο που βασίζεται στην αμοιβαιότητα, δηλαδή τις κοινές αντιλήψεις. Ενώ λοιπόν, οι Theodorson & Theodorson (1969, οπ. αναφ. στο Βιντάλ Σ. – Σίγνιτζερ Μ., 1991/1998) ορίζουν την επικοινωνία ως «τη διαβίβαση πληροφοριών, ιδεών, στάσεων ή συναισθήματος από ένα πρόσωπο ή ομάδα

σε άλλο (ή αλλά) κυρίως μέσω συμβόλων», οι Rogers & Kincaid (1981) την ορίζουν ως τη «διαδικασία στην οποία οι συμμετέχοντες δημιουργούν και μοιράζονται πληροφορίες μεταξύ τους για να κατακτήσουν την αμοιβαία κατανόηση». Ο δεύτερος τύπος προσέγγισης αντιμετωπίζει το υποκείμενο ως συμμέτοχο στην επικοινωνιακή διαδικασία και την ίδια ως συμβολική δράση ή τελετουργία. Ο J. Carey (1975) αναφέρει ότι οι δυο διαφορετικές προσεγγίσεις της επικοινωνιακής διαδικασίας σχετίζονται πρωταρχικά με το αποτέλεσμα αυτής στο κοινωνικό σύστημα. Ενώ η διαβιβαστική εκδοχή υποστηρίζει ότι ο έλεγχος μέσω της προέκτασης των μηνυμάτων στο χώρο αποτελεί τον κυρίαρχο σκοπό της επικοινωνίας, η τελετουργική εκδοχή αναγνωρίζει ως βασικό στόχο της τη διατήρηση της κοινωνίας στο χρόνο μέσω της αντιπροσώπευσης των κοινών πεποιθήσεων.

Η ανάλυση της επικοινωνιακής διαδρομής, που λαμβάνει χώρα κατά τη διάρκεια οποιασδήποτε αλληλεπίδρασης, οδηγεί στον εντοπισμό των παρακάτω βασικών στοιχείων:

- *Πομπός και Δέκτης*: άτομα, ομάδες ή ακόμα και μηχανές.

- *Μήνυμα*, που έχει σημασιολογικό περιεχόμενο και ταυτόχρονα μια λειτουργία που συνίσταται μεταξύ άλλων στο να πληροφορήσει, να ρωτήσει, να αποπλανήσει ή να εκφράσει τα συναισθήματά του υποκειμένου ενώπιον του άλλου.

- *Μέσα έκφρασης και μετάδοσης του μηνύματος*, που περιλαμβάνουν

  - σύστημα σημείων (βλέμμα – γλώσσα)
  - άμεσο / έμμεσο δίκτυο
  - διάφορους κοινωνιο-τεχνικούς τρόπους (γράμμα, τηλέφωνο κτλ.)
  - περιβάλλον / περίγυρος εντός του οποίου αναδύεται και εκτυλίσσεται η επικοινωνία (Maisonneuve, 1973/2001).

Στην παραπάνω επικοινωνιακή εξίσωση, οποιαδήποτε αλλαγή σε ένα από τα βασικά της στοιχεία μπορεί να μετατρέψει και τα υπόλοιπα, όπως και να διαφοροποιήσει τόσο την ακολουθία όσο και το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης πομπού και δέκτη. Οποιαδήποτε αλλαγή της συμπεριφοράς των συμμετεχόντων στην αλληλεπίδραση έχει αξία μηνύματος, αποτελεί δηλαδή επικοινωνία. Συνεπώς ακόμη και η επιλογή του μέσου μετάδοσης του περιεχομένου της επικοινωνίας αποτελεί μήνυμα από μόνη της. Επίσης, η επιλογή του μέσου έκφρασης και μετάδοσης του μηνύματος επηρεάζεται από, και ταυτόχρονα επηρεάζει, τη σχέση των επικοινωνούντων, δηλαδή εκείνη την όψη της επικοινωνίας που κατατάσσει το περιεχόμενο που διακινείται.

Η εξέλιξη των μέσων επικοινωνίας και η εμφάνιση νέων ή αναβαθμισμένων κοινωνιο-τεχνικών τρόπων, εμπλουτίζει τις μορφές αλληλεπίδρασης και επιτρέπει στο

υποκείμενο να επιλέξει νέους τρόπους προκειμένου να συσχετισθεί και να αλληλεπιδράσει με τον άλλο. Η αλληλεπίδραση δύναται πλέον να είναι (Thompson, 1999):

- *Πρόσωπο-με-πρόσωπο*, κατά την οποία οι συμμετέχοντες είναι παρόντες «ολόκληροι» (με όλες τις αισθήσεις τους) και μοιράζονται κοινό σύστημα χωροχρονικής αναφοράς. Επίσης, συμμετέχοντας σε αυτήν χρησιμοποιούν μια ποικιλία συμβολικών στοιχείων προκειμένου να μεταφέρουν μηνύματα και να ερμηνεύσουν αυτά που δέχονται (οι λέξεις συμπληρώνονται από νεύματα, χειρονομίες, μορφασμούς, χαμόγελα κτλ.). Έχουν δηλαδή τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν τόσο τη ψηφιακή όσο και την αναλογική γλώσσα και μέσω της συνεχούς μετάφρασής τους να προσπαθούν να μειώσουν την αβεβαιότητα κατανοώντας τα μηνύματα που διακινούνται. Τέλος, έχει διαλογικό χαρακτήρα καθώς ο λόγος – η πράξη προσανατολίζεται σε συγκεκριμένα άτομα.

- *Διαμεσολαβημένη*, δηλαδή οι συμμετέχοντες βρίσκονται σε διαφορετικά χωρικά ή/ και χρονικά πλαίσια. Χαρακτηρίζεται από τη διακίνηση περιορισμένου αριθμού συμβολικών στοιχείων (γραφή, προφορικά στοιχεία κτλ.) τα οποία αυξάνουν την αβεβαιότητα των συμμετεχόντων και τους αναγκάζουν να αντλήσουν στοιχεία από δικές τους πηγές (στάσεις, προσδοκίες, φαντασιώσεις κτλ.) προκειμένου να οδηγηθούν στην ερμηνεία των μηνυμάτων που λαμβάνουν. Η συγκεκριμένη μορφή αλληλεπίδρασης χαρακτηρίζεται ως διαλογική, καθώς ο λόγος προσανατολίζεται σε συγκεκριμένα άτομα.

- *Διαμεσολαβημένη οιονεί αλληλόδραση*, κατά την οποία οι συμβολικές μορφές παράγονται για άγνωστους πιθανούς αποδέκτες και έχει το χαρακτήρα μονολόγου (Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης).

Η άμεση επικοινωνία και κυρίως η αλληλεπίδραση πρόσωπο-με-πρόσωπο είναι αυτή που φαίνεται πως κυρίως απασχόλησε τις κοινωνικές επιστήμες. Ο κλάδος της ψυχολογίας ασχολήθηκε από πολύ νωρίς με τα επικοινωνιακά φαινόμενα προκειμένου να μελετήσει και να θεωρητικοποιήσει ατομικές, διατομικές και διομαδικές διεργασίες.

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ

1.1.2. Η Ψυχοκοινωνική Προσέγγιση της Επικοινωνίας

Η στενή σχέση της επικοινωνίας με την Κοινωνική Ψυχολογία ήταν ευδιάκριτη από τα πρώτα βήματα της τελευταίας στο επιστημονικό στερέωμα. Ο Allport (1924, όπ.αναφ. στο Ντάβου, 2000) ορίζει ως αντικείμενό της «τη μελέτη των πραγματικών ή των κατά φαντασία σχέσεων μεταξύ προσώπων στο πλαίσιο ενός δεδομένου περίγυρου, στο βαθμό που αυτές επηρεάζουν τα εμπλεκόμενα πρόσωπα στην κατάσταση αυτή». Ο Maisonneuve

(1973/2001:22) ορίζει την αλληλεπίδραση ως το ευρύτερο πεδίο της Κοινωνικής Ψυχολογίας και πιο συγκεκριμένα:

- την αλληλεπίδραση κοινωνικών και ψυχολογικών διεργασιών στο επίπεδο των συγκεκριμένων συμπεριφορών

- την αλληλεπίδραση προσώπων και ομάδων στο πλαίσιο της καθημερινής ζωής

-την σύνδεση μεταξύ αντικειμενικής προσέγγισης και προσέγγισης του βιωμένου νοήματος στο επίπεδο των δρώντων υποκειμένων.

Οι Gergen & Gergen (1981) την περιγράφουν ως την επιστήμη που μελετά με συστηματικό τρόπο τις ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις και τα ψυχολογικά τους θεμέλια και ο Moscovici (1984, όπ.αναφ. στον Παπαστάμου, 1993:14) ορίζει την Κοινωνική Ψυχολογία «ως την επιστήμη των ιδεολογικών φαινομένων (κοινωνικών γνώσεων και αναπαραστάσεων) και των φαινομένων επικοινωνίας». Τα τελευταία αναφέρονται στις ανταλλαγές γλωσσικών και μη γλωσσικών μηνυμάτων ανάμεσα στα άτομα και τις ομάδες, τα μέσα δηλαδή που χρησιμοποιούνται στη μεταβίβαση κάποιας πληροφορίας και στην άσκηση κοινωνικής επιρροής.

Η ιδιαιτερότητα του ψυχοκοινωνιολογικού βλέμματος έγκειται στον τρόπο προσέγγισης του «κοινωνικού», το οποίο αντιμετωπίζεται ως το αποτέλεσμα της συνεχούς διαλλακτικής του Εγώ με έναν Άλλο, με τον οποίο είτε απλώς μοιράζεται το ίδιο χωροχρονικό πλαίσιο, γεγονός που επηρεάζει τη συμπεριφορά του, είτε αλληλεπιδρά με τρόπο άμεσο, γεγονός που επηρεάζει τις πράξεις, τα συναισθήματα ή/και τις σκέψεις του. Αυτή η σχέση του Εγώ με τον Άλλο εγγράφεται σε ένα κοινωνικό πεδίο, το οποίο στην πραγματικότητα αποτελεί το εκάστοτε σύστημα αναφοράς, σύστημα συμβάσεων και συνθηκών, βάσει του οποίου ορίζεται η σχέση και τα χαρακτηριστικά της αλληλεπίδρασης. Τα ποικίλα σήματα «χρωματίζονται» νοηματικά μέσω των κωδίκων επικοινωνίας, οι οποίοι καθορίζονται από το κοινωνικό πεδίο όπως άλλωστε και οι κανόνες συμπεριφοράς, που στοχεύουν στη ρύθμιση της επικοινωνίας και στη διατήρηση της ισορροπίας της κοινωνικής ζωής.

Οι Anzieu & Martin (1968), ανέπτυξαν ένα θεωρητικό μοντέλο προκειμένου να περιγράψουν τον τρόπο με τον οποίο αλληλεπιδρούν ένας ομιλών (locuteur) και ένα ομιλούμενος (allocate) και γενικά «...δυο ή περισσότερες προσωπικότητες που εντάσσονται ενεργά σε μια κατάσταση και μάχονται με σημασίες». Αναγνωρίζουν τρία κεντρικά στοιχεία τα οποία επηρεάζουν τη διαδικασία της αλληλεπίδρασης:

- **την προσωπικότητα των συμμετεχόντων**, δηλαδή την ταυτότητά τους που συντίθεται από στοιχεία βιοψυχολογικά και κοινωνιοψυχολογικά, σχετιζόμενα δηλαδή με τις ομάδες υπαγωγής τους.

- **την κοινή κατάσταση** την οποία βιώνουν οι συμμετέχοντες και για την οποία ισχύουν οι εξής συνθήκες:

α) η επικοινωνία αποτελεί μέσο αλλαγής ή / και εξέλιξης της κατάστασης

β) το περιεχόμενο και το στυλ της επικοινωνίας εξαρτάται από τους σκοπούς και τους στόχους των συμμετεχόντων στο πλαίσιο της επικοινωνίας

γ) η φύση της κατάστασης προσδιορίζει αν θα υπάρξει επικοινωνία.

- **την ανταλλαγή των νοημάτων**, τα οποία είναι κυρίως το αποτέλεσμα χρήσης συμβόλων. Η συμβολική φόρτιση των νοημάτων των λέξεων (ή του εκάστοτε κώδικα) προκαλεί συνειρμούς που διευρύνουν τα αμοιβαία πεδία κατανόησης των συνομιλητών. Στο πλαίσιο ενός κοινού συμβολικού σύμπαντος οι άνθρωποι έχουν τα ίδια πλαίσια αναφοράς, τα ίδια συστήματα αξιών, τα οποία και δρουν ως φίλτρα.

Το κοινωνικό πεδίο της Κοινωνικής Ψυχολογίας είναι δυναμικό και επηρεάζεται από την κοινωνική αλληλεπίδραση, τους κανόνες και τα βασικά χαρακτηριστικά της οποίας το ίδιο ορίζει, αφήνοντας όμως χώρο για την καινοτομία, τη δοκιμή, τη δημιουργικότητα, συνθήκες που ενδέχεται μακροπρόθεσμα να οδηγήσουν στην αλλαγή του πεδίου και συνεπώς της σχέσης του Εγώ με τον Άλλο. Τόσο Εγώ όσο και ο Άλλος καθοριζόμαστε κοινωνικά μέσω της υπαγωγής μας σε κοινωνικές ομάδες που έχουμε επιλέξει ή/ και που δεν έχουμε επιλέξει (π.χ. φύλο), επικοινωνούμε «κοινωνικά» από τη στιγμή που χρησιμοποιούμε κοινωνικά καθορισμένους κώδικες, σκεφτόμαστε και δρούμε κοινωνικά σύμφωνα με κοινωνικούς κανόνες. Το κοινωνικό δεν είναι ούτε μόνο μέσα (ψυχολογικό) ούτε μόνο έξω (κοινωνικό πεδίο) αλλά παντού και καθορίζεται ακριβώς από τον κοινωνικό δεσμό του Εγώ με τον Άλλο, δεσμός που καθορίζεται και καθορίζει την ανθρώπινη επικοινωνία και τα εκάστοτε ιδεολογικά φαινόμενα.

1.2. Η Σημασία της Αλληλεπίδρασης στη Διαμόρφωση της Αυτό-αντίληψης και της Ταυτότητας του Υποκειμένου

1.2.1. Η Απαραίτητη Παρουσία του Άλλου

Σύμφωνα με το 1° αξίωμα της πραγματολογίας της επικοινωνίας

> *κανείς δε μπορεί να μην επικοινωνεί από τη στιγμή που η συμπεριφορά δεν έχει αντίθετο. Δεχόμενοι ότι κάθε συμπεριφορά σε μια κατάσταση αλληλεπίδρασης έχει αξία μηνύματος, δηλαδή είναι επικοινωνία, έπεται ότι όσο και να προσπαθήσει κανείς δεν μπορεί να μην επικοινωνεί* (Watzlawick et al., 1967/2005:73).

Με βάση την καθολικότητα της επικοινωνίας μπορεί να διατυπωθεί η υπόθεση ότι η ζωή των κοινωνικών υποκειμένων από τη γέννηση έως και το θάνατό τους αποτελεί μια διαρκή αλληλουχία επικοινωνιακών επεισοδίων με πραγματικούς και φανταστικούς άλλους, όπως και με τον ίδιο τους τον εαυτό, μέσω της οποίας αυτό-ορίζονται και συνθέτουν την προσωπική τους ιστορία. Ο χαρακτήρας των σχέσεων που αναπτύσσουν καθ' όλη την εξελικτική τους πορεία καθορίζεται από τη «στίξη της ακολουθίας των συμβάντων» κατά τους Bateson & Jackson (Watzlawick et al., 1967/2005) και με τη σειρά του καθορίζει το περιεχόμενο της επικοινωνίας. Το υποκείμενο παίρνει συγκεκριμένη θέση μέσα στη σχέση με τον άλλο προκειμένου να επικοινωνήσει. Το γεγονός αυτό επηρεάζει τον τρόπο που το ίδιο ορίζεται ως προς τους διαφορετικούς άλλους και τον τρόπο που αντιλαμβάνεται τον εαυτό του.

Η σημασία της επίδρασης των άλλων στις ιδέες που αναπτύσσουμε για τον εαυτό μας, αναγνωρίστηκε από πολύ νωρίς από την επιστήμη της ψυχολογίας. Η σύγκριση με τους σημαντικούς άλλους, στην οποία το άτομο υποβάλλει τον εαυτό του, αποτελεί σύμφωνα με τον James (1890) την κύρια διαδικασία μέσω της οποίας αναπτύσσει την αυτοεικόνα του. Ο Cooley (1964) ανέπτυξε περισσότερο τη συγκεκριμένη ιδέα, αναγνωρίζοντας το σημαντικό ρόλο της ανατροφοδότησης στη διαδικασία ανάπτυξης της αυτοεικόνας, η οποία αποτελεί έναν καθρέφτη που αντικατοπτρίζει αυτά που πιστεύει το άτομο ότι σκέφτονται οι άλλοι για το ίδιο. Αυτός ο «εαυτός – καθρέφτης» περιέχει τόσο αξιολογικές διαστάσεις, κρίσεις δηλαδή που πιστεύει ότι κάνουν οι άλλοι για αυτόν, όσο και διαστάσεις που αφορούν την εμφάνισή του, αυτά που πιστεύει ότι βλέπουν όταν τον κοιτάζουν. Ο λόγος και το βλέμμα δηλαδή αποτελούν τα κύρια μέσα ανατροφοδότησης των κοινωνικών υποκειμένων σχετικά με τον τρόπο αξιολόγησης και κατηγοριοποίησης των στοιχείων του εαυτού που αναδύονται μέσω της συμπεριφοράς, άρα της επικοινωνίας.

Η σημασία του λόγου και του βλέμματος του σημαντικού Άλλου στη διαδικασία ανάδυσης της εικόνας του εαυτού περιγράφεται πολύ χαρακτηριστικά και στο «στάδιο του

καθρέφτη» (Lacan, 1936). Απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου το βρέφος να προχωρήσει στην ταύτιση με την εικόνα του, αποτελεί η συμβολική διαμεσολάβηση της μητέρας (ή κάποιου άλλου προσώπου με μητρικό ρόλο). Αυτή η διαμεσολάβηση συντελείται καθώς το βρέφος στρέφεται προς εκείνη που το κρατά μπροστά από τον καθρέφτη ή το κοιτάζει - οπότε βρίσκεται μπροστά στον καθρέφτη του βλέμματός της – για να διαβάσει στο βλέμμα της ένα σημείο αναγνώρισης. Με αυτό το σημείο και με την ομιλία ονομάζει τις θέσεις τους, τη δική της και του παιδιού, τη μια σε σχέση με την άλλη (Βανιέ, 2001). Πρόκειται δηλαδή για μια αλληλεπίδραση που στηρίζεται στην παράλληλη χρήση της ψηφιακής και της αναλογικής γλώσσας σε μια συνεχή προσπάθεια ορισμού της φύσης της σχέσης μεταξύ των δυο καθώς και της θέσης τους μέσα σε αυτή. Το μοντέλο της συγκεκριμένης αλληλεπίδρασης αποτελεί και το πρότυπο με βάση το οποίο επικοινωνεί το υποκείμενο καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του.

Ο G. H. Mead (1934) τόνισε τη σημασία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης στη διαμόρφωση της αυτό-αντίληψης, υποστηρίζοντας ότι μέσω της κοινωνικής εμπειρίας τα υποκείμενα βιώνουν τον εαυτό τους και σχηματίζουν την αυτό-εικόνα τους. Ο τρόπος που προσεγγίζει την κοινωνική αλληλεπίδραση δεν έχει να κάνει μόνο με τις επικοινωνιακές αντιδράσεις των συμμετεχόντων, αλλά εμπεριέχει όλα εκείνα τα στοιχεία που το υποκείμενο εσωτερικεύει και αποτελούν τα μετέπειτα κριτήρια αξιολόγησης της συμπεριφοράς του (κοινωνικοί κανόνες, προσωπικές αξίες, μοντέλα δράσης). Ο «γενικευμένος άλλος» αποτελεί ακριβώς αυτή την εσωτερικευμένη οργανωμένη κοινότητα στην οποία ανήκει και ως προς την οποία ορίζεται. Χωρίς την ύπαρξή του ο εαυτός είναι ατελής, καθώς δεν έχει από πού να αντλήσει στοιχεία για τον ίδιο. Αποκτάται νωρίς στην παιδική ηλικία και είναι ο πρόγονος του νου και του εαυτού. Ο νους αποτελεί την εσωτερίκευση της κοινωνίας – του διαλόγου μεταξύ των ανθρώπων – και ο εαυτός βρίσκεται εντός και ανάμεσα στο νου και την κοινωνία. Ο εαυτός του Mead είναι πολλαπλός και συντίθεται από το Εγώ (I), τον δρώντα εαυτό και το Εμέ (Me), «αυτό στο οποίο εγώ αντιδρώ, εν μέρει η φωνή των άλλων, το φόντο από το οποίο το Εγώ παίρνει μορφή και ουσία» (Mead, 1934: 209). Οι δυο όψεις του εαυτού συνδέονται μέσω της αναστοχαστικότητας, της συζήτησης δηλαδή κάποιου με τον εαυτό του για τα αποτελέσματα της συμπεριφοράς του.

Ο εσωτερικός διάλογος αποτελεί την έκφραση της ικανότητας για αναστοχασμό που διαθέτει η πλειονότητα των κοινωνικών υποκειμένων (Archer, 2007). Συνοδεύει δραστηριότητες, όπως η ονειροπόληση, η φαντασίωση, η αναβίωση γεγονότων, η πρόβα μελλοντικών συναντήσεων, η επιβεβαίωση ότι κατανοούμε κάποια κατάσταση κτλ. Σύμφωνα με τον Giddens (2001), η αναστοχαστικότητα αποτελεί χαρακτηριστικό

γνώρισμα κάθε ανθρώπινης δραστηριότητας και είναι μέσω αυτής που η σκέψη και η δράση αλληλοαντανακλώνται διαρκώς στο σύγχρονο κόσμο, αποτελώντας την κύρια διαδικασία διαμόρφωσης της ταυτότητας των κοινωνικών υποκειμένων.

1.2.2. Ο Μεσολαβητικός Ρόλος της Ταυτότητας

Αν και πρόκειται για έννοια παράδοξη στον ίδιο της τον ορισμό «καθώς αναφέρεται σε ό, τι καθιστά όμοιο και διαφορετικό, μοναδικό και ισοδύναμο με τα άλλα (Maisonneuve, 1973/2001), η ταυτότητα αποτελεί το σημείο σύνδεσης του προσωπικού και του κοινωνικού. Η διάκριση εσωτερικής / ενδόμυχης και κοινωνικής ταυτότητας διευκολύνει την προσέγγιση του συστήματος των συναισθημάτων και των αναπαραστάσεων του εαυτού.

Η πρώτη περιλαμβάνει όψεις του εαυτού που μόνο το υποκείμενο αντιλαμβάνεται (αισθήματα, βιώματα, σκέψεις), έστω και αν κάποιες φορές ενδείξεις για τη συναισθηματική του κατάσταση, οι οποίες έχουν διαφύγει προς τα έξω ασυνείδητα ή συνειδητά, γίνονται αντιληπτές από τους άλλους. Βρίσκεται πολύ πιο κοντά στο σώμα και τις ενορμήσεις του, τις διάφορες συγκινησιακές καταστάσεις και το φαντασιακό.

Η κοινωνική ταυτότητα περιλαμβάνει την ιδέα που έχει για τον εαυτό του, όπως θα ήθελε να είναι και όπως αντιλαμβάνεται πως οι άλλοι πιστεύουν πως είναι. Η υπαγωγή του σε διάφορες κοινωνικές ομάδες συνεπάγεται τη συμμόρφωσή του σε συγκεκριμένα κανονιστικά μοντέλα από τα οποία αντλεί στοιχεία για το πώς πρέπει να είναι και να αλληλεπιδρά ένα «καλό» μέλος. Σύμφωνα με τη θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας (Tajfel & Turner, 1979), οι κοινωνικές ομάδες αποτελούν ιδιαίτερα σημαντικό τμήμα της ανθρώπινης σκέψης εξαιτίας της τάσης του ανθρώπου να κατηγοριοποιεί και να ταξινομεί τις εμπειρίες του. Συνεπώς είναι μια από τις βασικότερες μονάδες που χρησιμοποιεί προκειμένου να κατανοήσει το κοινωνικό περιβάλλον, όπως επίσης επηρεάζει τον τρόπο που ορίζει τον εαυτό του μέσα σε αυτό.

Ο Goffman (1996) υποστηρίζει ότι τόσο η ατομική όσο και η κοινωνική ταυτότητα είναι αποτέλεσμα κοινωνικής κατασκευής. Η σταθερότητά της δεν είναι δεδομένη, καθώς μεταβάλλεται ανάλογα με τις εμπειρίες και τους ερμηνευόμενους ρόλους. Το σύνολο των ρόλων που εκτελεί το άτομο κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής του, συνθέτει την κοινωνική του ταυτότητα. Ως ρόλος ορίζεται το σύνολο των κανόνων συμπεριφοράς που έχει καθοριστεί για κάθε συμμετέχοντα στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης κατάστασης αλληλεπίδρασης. Ο κοινωνικός ρόλος του ατόμου αποτελεί την «τέλεση δικαιωμάτων και καθηκόντων που συνδέονται με μια ορισμένη κοινωνική θέση ή κοινωνικό κύρος». Ο

εντοπισμένος ρόλος αφορά «το προκαθορισμένο σχήμα αντίδρασης που εκτυλίσσεται κατά τη διάρκεια μιας παράστασης και που μπορεί να παρουσιάζεται ή να παίζεται και σε άλλες παραστάσεις» (Goffman, 1959/2006:71). Συνεπάγεται ότι ένας κοινωνικός ρόλος εμπεριέχει έναν ή περισσότερους εντοπισμένους ρόλους, οι οποίοι δύναται να παρουσιάζονται από το υποκείμενο σε μια σειρά περιστάσεων μπροστά στο ίδιο ακροατήριο ή μπροστά σε ακροατήριο ίδιου τύπου.

Οι ρόλοι που εκτελεί το κοινωνικό υποκείμενο πλαισιώνονται πάντα από ένα σκηνικό αλληλεπίδρασης μέσω του οποίου στην ουσία ορίζονται οι σχέσεις που έχουν μεταξύ τους οι συμμετέχοντες. Ο ορισμός αυτός επέρχεται μέσω της άμεσης ή/και έμμεσης λεκτικής ή/και μη λεκτικής δήλωσης των κοινωνικών τους ιδιοτήτων. Χαρακτηρίζονται από συμπληρωματικότητα (μάνα – κόρη, εργοδότης – υπάλληλος, θύμα – θύτης) και αποτελούνται από ένα σταθερό, επαναλαμβανόμενο τμήμα, όπως επίσης και μια σκηνοθεσία του σώματος (χειρονομίες, τρόπους ομιλίας, διακριτικά στην εμφάνιση κ.α.) (Ναυρίδης, 1994).

Η μελέτη της κοινωνικής αλληλεπίδρασης με έμφαση στους ρόλους που εκτελούν τα κοινωνικά υποκείμενα στην καθημερινή τους ζωή, βασίστηκε στο μοντέλο του θεατρικού παιχνιδιού, το οποίο ο Goffman (2006) προσέγγισε και περιέγραψε με αρκετά λεπτομερή τρόπο. Κατά τη διάρκεια λοιπόν, της εστιασμένης αλληλεπίδρασης[1] (focused interaction) το υποκείμενο κινείται στην προσκηνιακή περιοχή (front), στον τόπο δηλαδή που παρουσιάζεται το συγκεκριμένο κοινωνικό δρώμενο, το οποίο όμως προετοιμάζεται στην παρασκηνιακή περιοχή (backstage). Το άτομο όταν βρίσκεται στο παρασκήνιο κατασκευάζει τις ψευδαισθήσεις και τις εντυπώσεις του εαυτού του, τις οποίες και θα παρουσιάσει κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης στο επιλεγμένο κοινό. Σε αυτή την περιοχή έχει πρόσβαση περιορισμένος αριθμός προσώπων, κυρίως εκείνα που διατηρούν ιδιαίτερα οικείες σχέσεις με το υποκείμενο.

Το παιχνίδι γενικότερα απασχόλησε το ενδιαφέρον ερευνητών με διαφορετικό θεωρητικό υπόβαθρο. Η σημασία του έγκειται στο ότι αποτελεί

> *Μια εθελοντική δραστηριότητα ή απασχόληση που εκτελείται σε καθορισμένα χρονικά και χωρικά όρια, σύμφωνα με τους κανόνες τους οποίους οι συμμετέχοντες έχουν αποδεκτεί χωρίς καμία πίεση αλλά οι οποίοι είναι απόλυτα δεσμευτικοί, έχοντας ως στόχο το ίδιο το παιχνίδι και ακολουθούμενο από ένα αίσθημα έντασης,*

[1] Ο Goffman (1996) χρησιμοποίησε το συγκεκριμένο όρο προκειμένου να περιγράψει την πρόσωπο-με-πρόσωπο αλληλεπίδραση που λαμβάνει χώρα όταν τα υποκείμενα συμφωνούν να διατηρήσουν για ένα χρονικό διάστημα μια μοναδική εστία νοητικής και οπτικής προσοχής (π.χ. συζήτηση, παιχνίδι).

χαράς και συνείδησης της διαφορετικότητας του από την κανονική ζωή (Huizinga, 1955).

Συνεπώς πρόκειται για μια δραστηριότητα η οποία διαχωρίζεται μεν από την πραγματικότητα, καθώς διαλύει τα επικοινωνιακά συστήματα διαρρηγνύοντας τις καθορισμένες σχέσεις μεταξύ σημαίνοντος και συμαινομένου (Bateson, 1983 όπ.αναφ. στο Kucklich, 2003), ενώ την ίδια στιγμή την αναπαριστά σε ένα ασφαλές για τους συμμετέχοντες πλαίσιο, στο οποίο έχουν τη δυνατότητα να εκτονώσουν την εσωτερική ενέργεια εξωτερικεύοντας προσωπικά τους χαρακτηριστικά.

Αυτή η διάδραση της προσωπικής ψυχικής πραγματικότητας και της εμπειρίας του ελέγχου των πραγματικών εξωτερικών αντικειμένων, οδήγησε τον Winnicott (1979)να υποστηρίξει ότι το παιχνίδι ανήκει σε μια ενδιάμεση περιοχή εμπειρίας, όπου το βρέφος μαθαίνει να διαχωρίζει τον εσωτερικό από τον εξωτερικό του κόσμο. Αποτελεί δηλαδή ένα συμβολικό τρόπο διαχείρισης της θέσης του εαυτού ως προς τους άλλους και δοκιμής των ορίων του, προκειμένου το άτομο να συσχετισθεί ικανοποιητικά με τους άλλους.

Το κοινωνικό παιχνίδι αποτελεί εξέλιξη του μοναχικού παιχνιδιού και είναι αποτέλεσμα της γνωστικής και συναισθηματικής ανάπτυξη του ατόμου. Σε αυτό τα αντικείμενα-παιχνίδια και οι δραστηριότητες διανέμονται στους «παίκτες» σύμφωνα με κανόνες. Τα οργανωμένα παιχνίδια κανόνων έχουν το πλεονέκτημα ότι μειώνουν την πιθανότητα διαχωρισμού των μελών μιας ομάδας, καθώς ορίζονται συγκεκριμένοι ρόλοι και κανόνες συμπεριφοράς στους παίκτες. Αποτελεί την ίδια στιγμή την πιο κοινωνική και τη λιγότερο κοινωνική κατάσταση: την πιο κοινωνική καθώς ό,τι γίνεται είναι δευτερεύον μπροστά στην ανάγκη των συμμετεχόντων να είναι μαζί και τη λιγότερο κοινωνική από τη στιγμή που το «να είμαστε μαζί» είναι ανεπίσημο, επιλεκτικό και γενικότερα προσωρινό.

Η ανάγκη υπαγωγής σε μια ομάδα διαφορετική από την οικογένειά τους, είναι χαρακτηριστική των εφήβων. Αυτή η υπαγωγή συνήθως επιτυγχάνεται μέσω της μίμησης των συνομήλικων τους και το κοινωνικό παιχνίδι χαρακτηρίζει σε μεγάλο βαθμό τις επικοινωνιακές πρακτικές τους. Μέσω αυτού οι έφηβοι προσπαθούν να συσχετισθούν ικανοποιητικά με τους άλλους και να γίνουν αποδεκτά μέλη της ομάδας.

1.2.3. Η Διαμορφωση της Ταυτότητας κατά την Εφηβεία και την Πρώτη Νεότητα

Η εφηβεία, το πέμπτο στάδιο ανάπτυξης του ψυχοκοινωνικού μοντέλου του Erikson (1968), αποτελεί την πιο έντονη διαπραγματευτικά φάση στη ζωή του ατόμου σε σχέση με την ανάπτυξη και διατήρηση της ταυτότητας του (Hayes, 1998). Οι σημαντικότερες συνειδητοποιήσεις που συνήθως κάνει το υποκείμενο κατά το πέρασμά

του από τη συγκεκριμένη αναπτυξιακή περίοδο σχετίζονται με τον έλεγχο που ξεκινά να έχει πάνω στην ίδια του τη ζωή, όπως και με την αίσθηση της ατομικότητας του. Αισθάνεται έντονη την ανάγκη ορισμού του εαυτού του και των στόχων του, προκειμένου να καταλάβει τη θέση του στην κοινωνία.

Η εσωτερική κρίση με την οποία έρχεται αντιμέτωπος ο έφηβος προέρχεται κυρίως από τις αλλαγές των ρόλων που βιώνει. Ενώ μέχρι πριν από λίγο αντιμετωπιζόταν από τους άλλους ως παιδί, ξαφνικά καλείται να ανταποκριθεί σε μεγαλύτερες απαιτήσεις που τίθενται από το εξωτερικό του περιβάλλον, προκειμένου να κατορθώσει να περάσει στην ενηλικίωση. Η επιτυχημένη επίλυση αυτών των εσωτερικών συγκρούσεων οδηγεί το άτομο στην προσαρμογή του στις ανάγκες του νέου του ρόλου, όπως και στη διατήρηση της αίσθησης της μοναδικής προσωπικής του ταυτότητας.

Σύμφωνα με την έρευνα του Hendry (1993, in Mante & Piris, 2000) για την εφηβεία και τους εφηβικούς τρόπους ζωής στα τέλη του 20ου αιώνα, έχει δημιουργηθεί μια μεταβατική περίοδος που σηματοδοτούσε το πέρασμα από την παιδική ηλικία στην ενήλικη ζωή. Κατά τη διάρκειά της τα υποκείμενα πρέπει να αναπτύξουν μια σειρά δεξιοτήτων που θα τους προετοιμάσουν για τα καθήκοντα των ενηλίκων. Ο Havinghurst (1972) αναφέρει ότι καλούνται να :

1) αναπτύξουν νέες και πιο ώριμες σχέσεις με τους συνομηλίκους και των δυο φύλων
2) αποκτήσουν έναν αρσενικό ή θηλυκό κοινωνικό ρόλο
3) αποδεχτούν την εξωτερική τους εμφάνιση και να χρησιμοποιούν το σώμα τους αποτελεσματικά
4) αποκτήσουν συναισθηματική ανεξαρτησία από τους γονείς τους
5) προετοιμαστούν για την επαγγελματική τους καριέρα
6) προετοιμαστούν για τον γάμο και την οικογενειακή ζωή
7) αποκτήσουν ένα σύστημα ηθικών αξιών ως οδηγό της συμπεριφοράς τους
8) επιθυμήσουν και να αποκτήσουν κοινωνικά υπεύθυνη συμπεριφορά.

Ωστόσο, αν η προσπάθεια του εφήβου να ανταποκριθεί σε όλες αυτές τις απαιτήσεις που θέτουν οι διαφορετικοί ρόλοι του προκαλέσει έντονο στρες, τότε ξεκινά να μπερδεύεται σχετικά με το ποιος είναι, οδηγείται δηλαδή στη λεγόμενη «διάχυση της ταυτότητάς του». Αυτή η διάχυση επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη διαδικασία ανάπτυξης της ταυτότητας και του τρόπου που σχετίζεται με τους άλλους.

Πιο συγκεκριμένα, οι τομείς στους οποίους εντοπίζεται αυτή η δυσκολία συγκρότησης της ταυτότητας του εφήβου είναι α) η οικειότητα, β) η προοπτική του χρόνου, γ) η παραγωγή και δ) η αρνητική ταυτότητα:

Α) Η ανάπτυξη οικείων σχέσεων με τους άλλους συνομηλίκους και η παράλληλη διατήρηση της προσωπικής του ταυτότητας, αποτελεί μια από τις σημαντικότερες ανάγκες του εφήβου. Αυτή η απαιτητική προσπάθεια ανατροφοδότησης μεταξύ εσωτερικού κόσμου και εξωτερικού περιβάλλοντος είναι πιθανό να οδηγήσει τον έφηβο στην ανάπτυξη ενός φόβου σχετικά με την απορρόφηση του εαυτού του από τον άλλο. Συνέπεια αυτού θα είναι είτε η απομόνωσή του από τον κοινωνικό περίγυρο είτε η ανάπτυξη σχέσεων οικειότητας με «απίθανους συντρόφους». Δηλαδή δεν προχωρά στην ανάπτυξη οικείων σχέσεων προστατεύοντας τον εαυτό του μέσω κυρίως της χωρικής απόστασης που δημιουργεί με τους άλλους.

Β) Κατά τη διάρκεια της εφηβείας το άτομο καλείται να δει τον εαυτό του μέσα από ένα ρεαλιστικό πλαίσιο χρόνου. Ωστόσο, οι ταχύτατες αλλαγές που συμβαίνουν στο σώμα του και στην αυτοαντίληψή του και οι οποίες οδηγούν αναπόφευκτα στον κόσμο των ενηλίκων, ενδέχεται να προκαλέσουν φόβο, ο οποίος αν δεν αναγνωριστεί από τον έφηβο θα μετατραπεί σε αίσθημα αδυναμίας να σχεδιάσει για το μέλλον, μη θέλοντας να δεχτεί ότι ο χρόνος περνάει. Αυτή η μεταστροφή των συναισθημάτων συνήθως τον οδηγεί στο να αποφεύγει συστηματικά να σχεδιάζει μακροπρόθεσμα και να θέτει στέρεες βάσεις για την ενήλικη ζωή που θα ακολουθήσει. Δηλαδή παρά το γεγονός ότι ο χρόνος συνεχίζει να κυλά, θέτοντας όλο και μεγαλύτερες απαιτήσεις στον έφηβο, ο ίδιος εσωτερικά επιλέγει να παραμένει ακινητοποιημένος σε ένα άχρονο περιβάλλον, στο οποίο αισθάνεται ασφαλής και ενιαίος.

Γ) Η διεκπεραίωση ενός σημαντικού αριθμού δραστηριοτήτων, οι οποίες θεωρούνται απαραίτητες για τη μετάβασή τους στην ενηλικίωση, αποτελεί συχνά μια ακόμη πηγή άγχους για τους εφήβους. Η ικανότητα διαχείρισης της ενέργειάς τους, σε σχέση πάντα με το χρόνο, προϋποθέτει ένα βαθμό δέσμευσης των εφήβων στο έργο. Προκειμένου να αποφύγουν αυτή τη συνεχή ανησυχία για την επίτευξη του στόχου, ο οποίος πολλές φορές δεν αποτελεί και εξ ολοκλήρου δική τους επιλογή, ασχολούνται αποκλειστικά με μια δραστηριότητα αποκλείοντας οποιαδήποτε άλλη ή αντίθετα επιλέγουν να μην συγκεντρωθούν σε καμιά δραστηριότητα.

Δ) Τέλος, η επιλογή μιας ταυτότητας πλήρως αντίθετης από αυτήν που θα ήθελαν οι γονείς του, φαίνεται πολλές φορές ως ο ιδανικός τρόπος δήλωσης της ανεξαρτησίας του. Ωστόσο, στην πραγματικότητα αυτή η άρνηση σημαντικών κομματιών του εαυτού όχι μόνο δεν οδηγεί στην ανεξαρτησία αλλά τον διατηρεί «ψυχολογικά» εξαρτημένο από τους

γονείς, όπως ακριβώς ήταν κατά την παιδική ηλικία. Είναι σημαντικό για τον έφηβο να μάθει να διαμορφώνει τις κλίσεις, τα ταλέντα και τις ικανότητές του, όχι στη βάση της αντίδρασης σε αυτό που θέλουν οι άλλοι να κάνει αλλά μέσω μιας διαδικασίας διαφοροποίησης.

Η εφηβεία αποτελεί την αναπτυξιακή περίοδο κατά την οποία το άτομο είναι ελεύθερο να πειραματιστεί με εναλλακτικές πιθανότητες χωρίς να πρέπει να επωμιστεί και τις συνέπειες αυτών των επιλογών. Οι εφηβικές αναζητήσεις αποτελούν για τον Erikson ένα ιδιαίτερο είδος παιχνιδιού, το οποίο διαφέρει από το εσωτερικό σωματοποιημένο παιχνίδι των παιδικών χρόνων και το οποίο ο έφηβος παίζει με τους πιο σύνθετους κοινωνικούς ρόλους και τις ταυτίσεις.

Το πέρασμα του εφήβου στην πρώτη νεότητα (μεταξύ 20 και 30 ετών) σηματοδοτεί την ανάπτυξη οικείων σχέσεων με τους συντρόφους και είναι πιθανόν αυτές να εμπεριέχουν αποτυχημένες προσπάθειες και απογοητεύσεις που προκαλούν πόνο. Η αναπτυξιακή πρόκληση αυτής της φάσης είναι το υποκείμενο να τις βιώσει και ταυτόχρονα να παραμείνει ικανό να αναπτύσσει θετικές και ανοικτές σχέσεις, παρά να αντιδρά στην απογοήτευση με την απομόνωση και τη μοναξιά. Συνεπώς η σύγκρουση μεταξύ οικειότητας και απομόνωσης αποτελεί την κύρια ενασχόληση του ατόμου. Η διατήρηση της ταυτότητας του και η παρουσίαση του εαυτού του στις σχέσεις που αναπτύσσει συνεχίζει να αποτελεί προτεραιότητα και σε αυτή την αναπτυξιακή φάση.

Οι διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσει το άτομο από τη γέννηση έως και το θάνατό του, αποτελούν ταυτόχρονα την κύρια αιτία διαμόρφωσης της ταυτότητάς του και την κύρια πηγή άντλησης ανατροφοδότησης προκειμένου να καταφέρει να συνθέσει όλες αυτές τις αντανακλάσεις που δέχεται από τους άλλους σε ένα σταθερό εσωτερικό μόρφωμα. Ο ρόλος της κοινωνικής ταυτότητας φαίνεται πως είναι μεσολαβητικός, καθώς επιτρέπει τη ροή στοιχείων από το εσωτερικό προς το κοινωνικό και το αντίθετο, διατηρώντας μια αίσθηση σταθερότητας του εαυτού και αποτρέποντας την αποδόμηση και διάχυσή του. Τόσο το συμβολικό επικοινωνιακό σύστημα το οποίο «επιλέγεται» για αυτή τη συνεχή διαπραγμάτευση μεταξύ εσωτερικού και κοινωνικού περιβάλλοντος, όσο και τα μέσα επικοινωνίας τα οποία χρησιμοποιεί προκειμένου να διαδράσει με τους άλλους, καθορίζονται κοινωνικά και πολιτισμικά και φαίνεται πως στοχεύουν στην καλύτερη δυνατή ανατροφοδότηση της αναστοχαστικότητας, της ικανότητας δηλαδή του υποκειμένου να βλέπει τον εαυτό του όπως θα τον έβλεπε ένας εξωτερικός παρατηρητής.

1.2.4. Ο Ενσώματος Εαυτός

Ο εαυτός και η ταυτότητα του υποκειμένου φαίνεται πως τόσο για τον ίδιο όσο και για τους άλλους διακρίνονται από κάποια σταθερότητα και συνέχεια, η οποία πηγάζει από την ενσώματη φυσιογνωμία της ατομικότητας (Burkitt, 1994 όπ. αναφ. στο Jenkins, 2007). Το σώμα αποτελεί βασικό συστατικό της ταυτότητας και της αίσθησης του εαυτού. Σύμφωνα με τη φαινομενολογία της αντίληψης δεν αποτελεί αντικείμενο αλλά συνθήκη και πλαίσιο, μέσω του οποίου βιώνουμε, συλλέγουμε εμπειρίες και γνώσεις, αντιλαμβανόμαστε και δεχόμαστε πληροφορίες από τον έξω κόσμο και τους προσδίδουμε σημασία. Μέσω αυτού τοποθετούμαστε στον κόσμο. Το σώμα μετέχει λοιπόν στην κοινωνική πρακτική και αποτελεί την αλληλοδραστική όψη της ατομικότητας.

> *...μέσα από την οργάνωση και τη ρύθμιση του χώρου, του χρόνου και των κινήσεων της καθημερινής ζωής, τα σώματά μας εκπαιδεύονται, διαμορφώνονται και σφραγίζονται με τη βούλα των κυρίαρχα ιστορικά μορφών αίσθησης του εαυτού* (Bordo, 1993:165-166).

Το σώμα εκτός του ότι αντικειμενοποιεί την ατομικότητα του υποκειμένου, αποτελεί την ίδια στιγμή το κυριότερο μέσο επικοινωνίας μεταξύ των δρώντων κοινωνικών υποκειμένων. Εκπέμπει πληθώρα σημάτων – μηνυμάτων, τα οποία εκτείνονται από τα χαρακτηριστικά του (ύψος, βάρος, χρώμα κτλ.) έως τη χρήση λεκτικών και μη λεκτικών κωδίκων (χειρονομίες, κινήσεις στο χώρο, ντύσιμο αξεσουάρ κλπ.). Το γυμνό σώμα αποτελεί ένα αδιαφοροποίητο σώμα, ενώ το κοινωνικό σώμα είναι ένα ντυμένο σώμα, που μπορεί να δώσει πληροφορίες σχετικά με τον εαυτό και την κοινωνική ταυτότητα του μέσω της αυτοπροβολής του.

Η παρουσία του ενσώματου εαυτού στον κοινωνικό χώρο και ιδιαίτερα σε κάθε κατάσταση αλληλεπίδρασης οριοθετεί τόσο τη θέση του ως προς τους άλλους όσο και την ίδια την ιδιωτικότητά του. Ο Goffman (1967) υποστηρίζει ότι η σχέση σώμα-χώρος δημιουργεί συγκεκριμένες συνθήκες μέσω των οποίων ορίζεται η μεταεπικοινωνία της αλληλεπίδρασης και τις οποίες ονομάζει ως προς τη θέση του εαυτού σε αυτήν «προστατευόμενα εδάφη του Εγώ». Αυτά διακρίνονται σε:

- **Προσωπικός χώρος**, δηλαδή μια περιοχή με αόρατα σύνορα που περιβάλλει το σώμα του υποκειμένου και εντός του οποίου κανείς δεν μπορεί να παρεισφρύσει, παρά μόνο αν έχει την άδεια του ιδίου. Κάθε παραβίασή του αποτελεί απειλή για την ατομικότητα.

- **Θέση**, που είναι σταθερή (π.χ. στο οικογενειακό τραπέζι) ή στιγμιαία, προσωρινή (γύρω από το τραπέζι μας στην καφετέρια).

- **Χρήσιμος χώρος**, ο οποίος επιλέγεται σε συνάρτηση με κάποια δραστηριότητα (δυο γνωστοί συναντιούνται στο δρόμο και περιμένουν να μην μπει κανείς ανάμεσά τους να διακόψει τη συζήτηση).

- **Προσωπικά είδη**, δηλαδή ρούχα, τσάντα, γυαλιά, τσιγάρα, ποτό, κινητό τηλέφωνο, τα οποία σχετίζονται άμεσα με την ιδιωτικότητα του ατόμου και τα οποία δεν μπορεί κάποιος να αγγίξει παρά μόνο κάτω από ειδικές συνθήκες ή άδεια.

Τα προστατευόμενα εδάφη του Εγώ εξαρτώνται τόσο από τις διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες και καταστάσεις όσο και από ψυχολογικούς παράγοντες, που καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο κάποιος επενδύει στον προσωπικό του χώρο, τον υπερασπίζεται, τον διαπραγματεύεται, τον οριοθετεί κτλ. και οι οποίοι είναι συμβατοί με τους ρόλους που εκτελεί το υποκείμενο.

1.3. Η Αλληλεπίδραση Εαυτού – Άλλου Σε Φόντο Μετανεωτερικό

1.3.1. Το Μετανεωτερικό Περιβάλλον και η Μετάλλαξη των Διαστάσεών του

Η μετανεωτερικότητα περιγράφει τις νέες αισθητικές, πολιτιστικές και πνευματικές τάσεις και πρακτικές που αναδύθηκαν στις δεκαετίες του '80 και του '90. Η συγκεκριμένη έννοια εμφανίστηκε για να εκφράσει κυρίως τη διαπίστωση μιας ρήξης με ό,τι θεμελίωνε και υποβάσταζε τη νεωτερικότητα και κυρίως με το δυτικό προοδευτισμό, σύμφωνα με τον οποίο οι επιστημονικές ανακαλύψεις, η τεχνική πρόοδος και γενικότερα ο εξορθολογισμός του κόσμου αντιπροσώπευαν για την ανθρωπότητα το ιδανικό μιας χειραφέτησης.

Επίσης η μετανεωτερικότητα οριοθετεί τη μετάλλαξη των κοινωνικών και πνευματικών δομών, η οποία επέφερε και αλλαγή στις βασικές μέχρι τότε συνιστώσες της εμπειρίας του ατόμου. Το τέλος των μεγάλων ιδεολογιών και αφηγήσεων στις οποίες στηριζόταν η ερμηνεία του κόσμου, καθώς και η συρρίκνωση της επιρροής του ατόμου από τις δομές κοινωνικο-συμβολικής πλαισίωσης και παραδοσιακής κοινωνικότητας, όπως η οικογένεια, η Εκκλησία, το σχολείο, οδήγησαν στην ανάδυση ενός ατόμου απελευθερωμένου από κάθε παρελθόντα κοινωνικό καταναγκασμό, του οποίου κύρια επιδίωξη είναι η προσωπική ανάπτυξη και ευχαρίστηση, κυρίως μέσω της μαζικής κατανάλωσης.

Αξίζει να σημειωθεί ότι υποστηρίζεται από αρκετούς ερευνητές ότι σήμερα διανύουμε την υπερνεωτερική περίοδο, η οποία χαρακτηρίζεται από:

- τη μετάλλαξη της αντίληψης και της εμπειρίας του κόσμου μέσω της χρήσης συνεχώς εξελισσόμενων τεχνολογικών επιτευγμάτων

- τον πολλαπλασιασμό των εμπορευματοποιημένων προϊόντων που απαντούν σε επιθυμίες και όχι σε ανάγκες

- την απομόνωση του υποκειμένου από τον πληθυσμό την ίδια στιγμή που έχει πειστεί πως ζει σε μια παγκοσμιοποιημένη κοινωνία της πληροφορίας

- την κυριαρχία της εικόνας (του στιγμιαίου και δυνατού συγκινησιακά) έναντι του λόγου (του στοχασμού και του αναστοχασμού) (Barus Michel, 2008).

Οι παραπάνω όροι δεν αποτελούν παρά μια προσπάθεια αναγνώρισης και οριοθέτησης των κοινωνικών αλλαγών που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια των συγκεκριμένων ιστορικών περιόδων και οι οποίες επηρέασαν βαθύτατα τον τρόπο που το εκάστοτε κοινωνικό σύστημα όριζε το ενταγμένο – και το μη ενταγμένο – σε αυτό άτομο. Ο Giddens (2001) υποστηρίζει χαρακτηριστικά ότι δεν εισερχόμαστε σε κάποια μετανεωτερική περίοδο, αλλά πιθανότατα μετατοπιζόμαστε σε μια περίοδο όπου οι συνέπειες της νεωτερικότητας γίνονται πιο ριζοσπαστικές και οικουμενικές από ότι πριν. Ενώ λοιπόν το υποκείμενο του Διαφωτισμού ήταν συγκροτημένο, ενιαίο και προικισμένο με τη δυνατότητα του Λόγου, της συνείδησης και της δράσης, η νεωτερικότητα προσέδωσε στην ταυτότητα ένα μεσολαβητικό ρόλο μέσω του οποίου γεφυρώνεται για το άτομο το χάσμα ανάμεσα στο εντός και το εκτός, στον ιδιωτικό και στο δημόσιο χώρο. Ο εσωτερικός πυρήνας του καρτεσιανού υποκειμένου δεν είναι πλέον αυτάρκης και αυτόνομος εξαιτίας της αυξανόμενης πολυπλοκότητας του σύγχρονου κόσμου, αλλά διαμορφώνεται σε σχέση με «σημαντικούς άλλους» που μεσολαβούν τις αξίες, τις σημασίες και τα σύμβολα των κόσμων στους οποίους ζει.

Συνέπεια της ταχύτατης και αδιάκοπης αλλαγής που συντελείται τις τελευταίες δεκαετίες είναι «η εκρίζωση του κοινωνικού συστήματος», η οποία περιγράφει «την άρση των κοινωνικών σχέσεων από τα τοπικά πλαίσια αλληλεπίδρασης και την αναδιάρθρωσή τους σε ακαθόριστα μεγέθη χώρου και χρόνου» (Giddens, 1990/2001).

> *Ο χρόνος κατακερματίζεται σε τόσο μικρές μονάδες, ώστε παύει να υφίσταται ως διάρκεια και υπάρχει πλέον μόνο ως στιγμές, έτοιμες να καταληφθούν από την επόμενη στιγμή, απαγορεύοντας κάθε εσωτερική συνοχή* (Eriksen , 2005:13).

Σε προηγούμενες μορφές κοινωνικής οργάνωσης η εμπειρία της ροής του χρόνου ήταν στενά συνδεδεμένη με τους φυσικούς ρυθμούς των εποχών και με τους κύκλους της γέννησης και του θανάτου. Σταδιακά αυτή η εμπειρία μεταλλάχτηκε και συνδέθηκε με χρονομετρικούς μηχανισμούς, οι οποίοι ήταν απαραίτητοι για το συγχρονισμό της εργασίας. Η τιθάσευση του παρόντος χρόνου έγινε με την προσμονή ενός καλύτερου μέλλοντος. Ωστόσο, φαίνεται ότι δεν είναι το μέλλον που ορίζει σήμερα το βιωμένο χρόνο. Η προσπάθεια του ατόμου να ζήσει το στιγμιαίο και αντικειμενικά άπιαστο παρόν αποτελεί την κυρίαρχη διάσταση της σύγχρονης αναπαράστασης του χρόνου. Το στιγμιαίο είναι εφήμερο, επιφανειακό και έντονο. Όταν η στιγμή εξουσιάζει την ύπαρξη του υποκειμένου στο χρόνο, δεν του αφήνει το περιθώριο της επεξεργασίας – γνωστικής και συναισθηματικής – των εμπειριών . Αυτή η ταχύτητα έχει αναγάγει τις γρήγορες αλλαγές και τη συνεχή ευελιξία σε κύρια προσόντα του μετανεωτερικού υποκειμένου.

Η μετανεωτερική κοινωνία χαρακτηρίζεται από την απόσπαση του χώρου από τον τόπο. Ενώ ο τόπος παραμένει αμετάβλητος συνεχίζοντας να χρησιμοποιείται για να περιγράψει τα μέρη όπου το υποκείμενο έχει «ρίζες» (οικογένεια, εργασία, κτλ.), ο χώρος έχει πλέον συρρικνωθεί σε τέτοιο βαθμό που το άτομο έχει τη δυνατότητα με τη βοήθεια των μέσων να τον διασχίσει εν ριπή οφθαλμού (με ένα αεροπλάνο, ένα SMS κτλ.). Οι όροι «εξ αποστάσεως» και «άμεσος» περιγράφουν με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο τη μετανεωτερική εργασία, εκπαίδευση, επικοινωνία, σχέση. Η αμεσότητα της απόστασης, πρόταση παράδοξη για το υποκείμενο των προηγούμενων κοινωνιών, συνιστά τη βιωμένη εμπειρία του σύγχρονου ατόμου.

Η ανάπτυξη της διαμεσολαβημένης επικοινωνίας και η ταυτόχρονη κοινωνική παρουσία του ατόμου σε περισσότερους του ενός βιωμένους «χώρους», οδήγησε στην αμφισβήτηση της κλασσικής διάκρισης μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού χώρου, η οποία είχε βασιστεί στη θέση των υποκειμένων απέναντι στον άλλο και στον τρόπο παρουσίασης του εαυτού τους σε αυτόν.

> *Δημόσιο είναι το ορατό ή το παρατηρήσιμο, αυτό που επιτελείται μπροστά σε θεατές, αυτό που μπορούν να δουν και να ακούσουν όλοι ή πάρα πολλοί. Ιδιωτικό είναι αυτό που δεν λέγεται, αυτό που λέγεται ή γίνεται ιδιωτικά ή με μυστικότητα και απέναντι σε ένα περιορισμένο αριθμό ανθρώπων* (Thompson, 1999:83).

Ο μόνος χώρος που θα μπορούσε να στεγάσει την ιδιωτική δράση ήταν η οικία του υποκειμένου ή γενικότερα χώροι που οριοθετούνταν από τεχνητά ή φυσικά παραπετάσματα, τα οποία τους καθιστούσαν δύσβατους για το βλέμμα του άλλου, του αγνώστου, του ανεπιθύμητου. Η μετανεωτερική εποχή χαρακτηρίζεται ακριβώς από αυτό

το γκρέμισμα των παραπετασμάτων, των τειχών οριοθέτησης και προστασίας της ιδιωτικής δράσης και την αδειοδότησή της να εισχωρήσει και να καταλάβει το δημόσιο χώρο. Ο Baudrillard (1996) περιγράφει με τον ακόλουθο τρόπο αυτή τη συγχώνευση δημόσιου και ιδιωτικού χώρου:

> *Το ιδιωτικό σύμπαν υπήρξε σίγουρα αποξενωτικό, στο μέτρο που χώριζε τον έναν από τους άλλους, από τον κόσμο, όπου το ιδιωτικό σύμπαν δρούσε ως ένας προστατευτικός περίφρακτος χώρος, ως ένας φανταστικός προστάτης. Αλλά ταυτόχρονα περιείχε το συμβολικό πλεονέκτημα της αποξένωσης, που συνίσταται στο ότι ο Άλλος υπάρχει, και πως η ετερότητα μπορεί να παιχτεί για το καλύτερο ή για το χειρότερο.*

Η απρόσωπη εμπειρία του δημόσιου χώρου μοιάζει άνευ νοήματος, ενώ όποια εμπειρία μοιάζει να συνεισφέρει στον προσδιορισμό ή στη μεταβολή του Εγώ ενέχει συνταρακτικό ενδιαφέρον. Μέσα από αυτή τη σμίκρυνση του δημόσιου χώρου και την σταδιακή δημοσιοποίηση του ιδιωτικού, διακρίνεται η δυναμική επανεμφάνιση της κοινότητας και η ανάπτυξη και εδραίωση της κοινοτικής ιδέας, «της πεποίθησης δηλαδή πως όταν οι άνθρωποι αποκαλύπτονται αμοιβαία, αναπτύσσεται ένα πλέγμα για να τους συγκρατεί ενωμένους» (Σένετ, 1999:284). Η χωρική απόσταση δεν επηρεάζει την κοινοτική εμπειρία, η οποία εξαρτάται από την αμοιβαία ψυχική αποκάλυψη και την ανάπτυξη της οικειότητας που προσδίδει αξιοπιστία και αυθεντικότητα στις κοινωνικές σχέσεις του μετανεωτερικού υποκειμένου.

Συνεπώς το κοινωνικό υποκείμενο έχει πλέον στη διάθεσή του νέα μέσα και νέους τρόπους αναπαράστασης και ορισμού του εαυτού του. Η ελευθερία και η πολλαπλότητα επιλογών που του προσφέρονται φαίνεται πως επηρεάζουν βασικές πτυχές του εαυτού. Η δυνατότητα υπέρβασης του βιολογικού σώματος μέσω των εξελιγμένων τεχνολογικών μέσων, οδηγεί σε ένα διαφορετικό ορισμό των αισθήσεων και σε έναν πρωτόγνωρο διαχωρισμό του νου από το σώμα.

1.3.2. Η Μετανεωτερική Εξ Αποστάσεως Επικοινωνία

Ο παγκόσμιος ηλεκτρονικός πολιτισμός επέτρεψε την επιστροφή ενός σημείου-κλειδιού των προγενέστερων προφορικών κοινωνιών: την ταυτόχρονη εκτέλεση της πράξης, της αντίληψης και της αντίδρασης (McLuhan, χ.χ.). Η εμπειρία που βασίζεται στις αισθήσεις γίνεται ξανά η κύρια μορφή επικοινωνίας. Σε αντίθεση με την προφορική επικοινωνία, η ηλεκτρονική επικοινωνία δεν υπόκειται στους φυσικούς περιορισμούς του χώρου και του χρόνου. Τα ηλεκτρονικά μηνύματα μπορούν να διατηρηθούν και μπορούν

να βιωθούν ταυτόχρονα από μεγάλο αριθμό ατόμων, ανεξάρτητα από τον χώρο – τόπο στον οποίο μπορεί να βρίσκονται. Τα μέσα επικοινωνίας της νέας εποχής τείνουν να ευνοούν νέες μορφές συλλογικής εμπειρίας.

Ωστόσο, η εμπειρία που βασίζεται στις αισθήσεις, η ζωντανή εμπειρία, πλαισιώνεται σήμερα από τη διαμεσολαβημένη εμπειρία, η οποία βιώνεται παράλληλα ή/ και ταυτόχρονα με τη ζωντανή. Ενώ η τελευταία είναι ως ένα βαθμό αναπόφευκτη και αντλεί το περιεχόμενο της από τις πρακτικές δραστηριότητες της καθημερινής ζωής και από τις πρόσωπο-με-πρόσωπο συναναστροφές με τους άλλους, η διαμεσολαβημένη εμπειρία είναι το αποτέλεσμα της διαμεσολαβημένης επικοινωνίας του υποκειμένου με έναν άλλο που δε βλέπει και δεν μοιράζεται μαζί του τον ίδιο χωρο-χρόνο. Συνέπεια τόσο της απόστασής του από τον άλλο, όσο και της παρουσίας του ιδίου του χρήστη σε ένα συγκεκριμένο χωρο-χρονικό πλαίσιο τη στιγμή της διαμεσολαβημένης επικοινωνίας, είναι η αποσπασματική συμμετοχή των αισθήσεών του. Η μετανεωτερική διαπροσωπική αλληλεπίδραση λοιπόν, χαρακτηρίζεται από την απουσία του σώματος και την απουσία του Άλλου.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα παρουσιάζεται η προσέγγιση του μεταμοντέρνου σώματος μέσω των διάφορων μορφών τεχνολογικής σωματοποίησης (Balsamo, 2004, όπ.αναφ. στο Μακρυνιώτη (επιμ.) 2004). Ανάμεσα σε αυτές διακρίνεται το *κατεσταλμένο σώμα*, αποτέλεσμα της εικονικής πραγματικότητας και των συστημάτων της εξ αποστάσεως επικοινωνίας. Η καταστολή αποτελεί τεχνική διαχείρισης του πόνου. Αντίστοιχα, η καταστολή του υλικού σώματος λειτουργεί ως περιοριστική του πόνου απενεργοποιώντας τους διαύλους αισθητήριας αντίληψης.

Το σύγχρονο σώμα φαίνεται ότι βρίσκετάι σε φάση «συρρίκνωσης». Ενώ στις παραδοσιακές κοινωνίες ήταν το κυρίαρχο μέσο επικοινωνίας του υποκειμένου με τον κόσμο χρησιμοποιώντας το σύνολο των μερών και των αισθήσεών του, σταδιακά παρατηρείται μια συγκέντρωση των χρησιμοποιούμενων αισθήσεων και λειτουργιών στο κεφάλι, στον εγκέφαλο. Το άτομο βιώνει περισσότερο μέσω της σκέψης παρά μέσω της πράξης, οδηγώντας το υπόλοιπο σώμα σε σταδιακή «αισθητηριακή παράλυση».

Η ικανότητα μνημονικής αποθήκευσης του υποκειμένου, στην οποία βασίζεται η προσωπική του ιστορία που αποτελεί τη βάση για την αξιολόγηση των εμπειριών και τον προγραμματισμό του μέλλοντος, φαίνεται πως με τη σειρά της επηρεάζεται από την αλληλεπίδραση του σύγχρονου υποκειμένου με το περιβάλλον του. Στην προσπάθειά του να αποθηκεύσει μνημονικά πληροφορίες που αφορούν εμπειρίες που συμβαίνουν ταυτόχρονα σε διαφορετικά χωρο-χρονικά πλαίσια με την αποσπασματική συμμετοχή του σώματος σε αυτά, διαταράσσεται η χρονική ακολουθία που εγγυάται το αίσθημα ενότητας του εαυτού. Καθώς το άτομο βομβαρδίζεται από αφιλτράριστη και αποσπασματική

πληροφορία, δεν έχει το χρόνο αλλά ούτε και τη δύναμη να κοιτάξει προς τα μέσα, «να δώσει χώρο στην ονειροπόληση, την περισυλλογή, προκειμένου να αναγνωρίσει το επιθυμητό, το αναγκαίο, το οικείο» (Ντάβου, 2005). Οι μνήμες, οι οποίες είναι αποσπασματικές και παράλληλες χρονικά, αδυνατούν να συνθέσουν μια προσωπική ιστορία με συνέχεια. Ο όγκος της πληροφορίας που καλείται να επεξεργαστεί καθημερινά ο σύγχρονος άνθρωπος επιβάλλει είτε ένα διαφορετικό τρόπο λειτουργίας της μνήμης είτε την εξωτερική προέκτασή της, προκειμένου να επιτευχθεί η αποθήκευση όσο το δυνατόν περισσότερων στοιχείων.

Η αλλαγή του τρόπου αλληλεπίδρασης του σύγχρονου υποκειμένου με το εξωτερικό του περιβάλλον φαίνεται ότι επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη φύση και το περιεχόμενο της εμπειρίας του εαυτού του. Ο αυτό-ορισμός αποτελεί συνεχώς το ζητούμενο για το υποκείμενο, μέσω της διαρκούς και γρήγορης επιβεβαίωσης από κοντινούς ή/και μακρινούς Άλλους των βασικών χαρακτηριστικών του εαυτού του. Ωστόσο, πρόκειται για έναν εαυτό «χαμαιλέοντα», καθώς διαρκώς πρέπει να ελίσσεται και να προσαρμόζεται στις νέες συνθήκες και απαιτήσεις που θέτει ο εξωτερικός κόσμος. Η αποσπασματική φύση της ανατροφοδότησης που ζητείται για τον εαυτό από τον απόντα άλλο και η πληθώρα των διαφορετικών αντανακλάσεων που δίνεται από τους συσχετιζόμενους δυνητικά αναρίθμητους άλλους στην πραγματικότητα ικανοποιούν την επιθυμία του υποκειμένου να αποτελεί ένα «καλό» μέλος των ποικίλων ομάδων στις οποίες ανήκει. Συνθέτουν κάθε φορά μια ιδανική οπτική του εαυτού, τα όρια του οποίου είναι ευμετάβλητα. Η νεωτερική ασφάλεια των κοινωνικών κανόνων και προσωπικών ορίων ανταλλάχθηκε από τα υποκείμενα προκειμένου να πραγματώσουν την επιθυμία τους για ελεύθερη επιδίωξη της ηδονής, η οποία και αποτελεί τη μετανεωτερική έκφραση της ευτυχίας (Bauman, 2002)

1.3.3. Ο Αναστοχαστικός Χαρακτήρας της Συγκρότησης της Μετανεωτερικής Ταυτότητας

Η δυσκολία ή η συνειδητή αποφυγή οριοθέτησης του εαυτού, που τόσο γλαφυρά περιγράφεται από τους σύγχρονους ερευνητές, φαίνεται πως οδηγεί το υποκείμενο στην αναζήτηση νέων τρόπων αυτό-ορισμού ή πιθανόν στη διατήρηση των ιδίων εσωτερικών διαδικασιών με τη μεσολάβηση όμως νέων μέσων και υπό το πρίσμα νέων προοπτικών.

Η προσέγγιση του Giddens (2001) σχετικά με το διαφορετικό χαρακτήρα που πήρε η έννοια της αναστοχαστικότητας με την έλευση της νεωτερικότητας, αποτελεί μια προσπάθεια τοποθέτησης παλαιότερων μεθόδων ορισμού του εαυτού και του εξωτερικού περιβάλλοντος σε νέα πλαίσια και δεδομένα. Ενώ λοιπόν, σε προμοντέρνους πολιτισμούς η αναστοχαστικότητα περιοριζόταν σε μεγάλο βαθμό στην επανερμηνεία και την

αποσαφήνιση της παράδοσης, η νεωτερικότητα της έδωσε έναν διαφορετικό χαρακτήρα. Πρόκειται για την εισαγωγή της αναστοχαστικότητας στην ίδια τη βάση των συστημάτων αναπαραγωγής, η οποία έχει ως αποτέλεσμα τη διαρκή αλληλοαντανάκλαση της σκέψης και της δράσης. Συνεπώς το υποκείμενο βιώνοντας τη μετανεωτερικότητα έχει τη δυνατότητα να εξετάζει και να αναδιαμορφώνει συνεχώς τις κοινωνικές του πρακτικές αντλώντας διαρκή πληροφόρηση και ανατροφοδότηση για αυτές.

Οι πολυάριθμες επιλογές αυτοπροσδιορισμού και δράσης που παρέχει η μετανεωτερική εποχή μεταμορφώνει την καθημερινή ζωή σε ένα ανοικτό σχέδιο εργασίας, το οποίο εμπλέκει το κοινωνικό υποκείμενο σε καθημερινά πειράματα του ορισμού του εαυτού και του σχετίζεσθαι. «Ο εαυτός δεν κατασκευάζεται από μια συγκεκριμένη *τεχνολογία*» αλλά αποτελεί «ένα αναστοχαστικό σχέδιο –μια λιγότερο ή περισσότερο διαρκή διερεύνηση του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος» (Giddens, 1992/2005). Το αναστοχαστικό σχέδιο του εαυτού συγκροτείται γύρω από μια αφήγηση του εαυτού, η οποία επιτρέπει την αυτονομία από το παρελθόν και τον εποικισμό του μέλλοντος. Ο ρόλος του σώματος σε αυτή τη συνεχή αναστοχαστική διεργασία είναι ιδιαίτερα σημαντικός, καθώς αποτελεί τον ορατό φορέα της ατομικής ταυτότητας, ο οποίος και ενσωματώνεται σταδιακά στις αποφάσεις που λαμβάνει το υποκείμενο σχετικά με τον τρόπο ζωής του. Ένα σώμα που σε αντίθεση με το παρελθόν αλλάζει συνεχώς μορφή και ταυτόχρονα προεκτείνεται με τεχνικά μέσα στο χώρο προσαρμοζόμενο στα ρευστά χωρο-χρονικά πλαίσια της μετανεωτερικής εποχής.

Σημαντικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία αναστοχαστικής συγκρότησης του εαυτού συνεχίζει να έχει ο άλλος και ο τρόπος συσχετισμού του υποκειμένου μαζί του. Ενώ στις παραδοσιακές κοινωνίες η εμπιστοσύνη σε πρόσωπα επικεντρωνόταν σε προσωποποιημένες σχέσεις στο εσωτερικό της τοπικής κοινωνίας και των συγγενικών δικτύων, σήμερα η εμπιστοσύνη στον άλλο επί προσωπικού επιπέδου αποτελεί το πρωταρχικό μέσο συσχετισμού μαζί του, καθώς το υποκείμενο συνάπτει κοινωνικές σχέσεις εξ αποστάσεως, που εκτείνονται σε «εχθρικές επικράτειες». Πρόκειται για την εμπιστοσύνη που πρέπει πια να κατακτηθεί και δεν στηρίζεται σε κοινωνικά θεσπισμένους προσωπικούς δεσμούς και άτυπους κώδικες ειλικρίνειας και τιμής. Η κατάκτησή της περνά μέσα από την αμοιβαία διαδικασία αυτοαποκάλυψης των εμπλεκομένων στη σχέση, οι οποίοι οφείλουν να δείχνουν συνεχώς ιδιαίτερο ενδιαφέρον και εγκαρδιότητα προς τον άλλο. Πρόκειται για έναν «μετασχηματισμό της οικειότητας» (Giddens, 1990/2001), ο οποίος εντάσσει αλλά και ταυτόχρονα εντάσσεται στο αναστοχαστικό σχέδιο συγκρότησης του μετανεωτερικού εαυτού.

Τόσο το αναστοχαστικό σχέδιο συγκρότησης του εαυτού όσο και η αμοιβαία διαδικασία αυτοαποκάλυψης πάνω στην οποία χτίζεται η εμπιστοσύνη στον άλλο, περνούν μέσα από τα συμβολικά συστήματα επικοινωνίας και κυρίως μέσα από τη χρήση της γλώσσας. «Ο λόγος μπορεί να επιδράσει στο ομιλών άτομο, όπως επιδρά στους Άλλους…το άτομο μπορεί να ακούσει αυτά που λέει και ακούγοντας τα αποπειράται να απαντήσει όπως το άλλο πρόσωπο» (Mead, 1934: 69, 70). Με τη χρήση της γλώσσας δηλαδή μπορεί το υποκείμενο να ακούσει τον εαυτό του με τον ίδιο αντικειμενικό τρόπο που ακούει κάποιον άλλο και να υιοθετήσει τη στάση του άλλου καθώς και μια στάση ως προς τον άλλο. Με τη γλώσσα ολοκληρώνεται η αναστοχαστικότητα και η απαίτηση του υποκειμένου για αμοιβαία αυτοαποκάλυψη.

Συμπερασματικά η επικοινωνία αποτελεί το εργαλείο του σύγχρονου υποκειμένου στην αδιάκοπη προσπάθεια ορισμού του εαυτού του και συσχετισμού με τους δυνητικά αναρίθμητους άλλους. Συγκρίνοντας το ρόλο της επικοινωνίας στις προμοντέρνες και στις νεωτερικές ή / και μετανεωτερικές κοινωνίες, δεν φαίνεται να αλλάζει ως προς τις λειτουργίες που επιτελεί για το κοινωνικό υποκείμενο. Τα στοιχεία που φαίνεται να διαφοροποιούνται είναι ο όγκος της πληροφορίας που καλείται να επεξεργαστεί το άτομο, οι δυνητικά αναρίθμητοι αποδέκτες των μηνυμάτων του και τα μέσα επικοινωνίας που διευκολύνουν τα παραπάνω.

Κεφάλαιο 2. Επικοινωνία Εξ Αποστάσεως

2.1. Σχέση Επικοινωνίας και Ανθρώπινης Εμπειρίας

Τα μέσα επικοινωνίας και η διαρκής εξέλιξή τους έδωσαν τη δυνατότητα της επιλογής στους αλληλεπιδρώντες αναφορικά με το πλαίσιο εντός του οποίου δύναται να εκτυλιχθεί η επικοινωνία, καθώς και με το σύστημα σημείων, τη γλώσσα, που μπορούν να επιλέξουν προκειμένου να μεταδώσουν το μήνυμα. Η αλλαγή αυτή στην πραγματικότητα επηρέασε το σύνολο της επικοινωνιακής διαδικασίας και συνεπώς την ανθρώπινη εμπειρία και τον τρόπο που το ίδιο το υποκείμενο ορίζει τον εαυτό του μέσα από τις σχέσεις του.

Πριν από την ανάπτυξη των μέσων, τα συμβολικά υλικά που χρησιμοποιούσαν τα κοινωνικά υποκείμενα για την αυτο-διαμόρφωσή τους τα αποκτούσαν στα πλαίσια της διαπροσωπικής αλληλόδρασης. Η διαμόρφωση του εαυτού δηλαδή ήταν συνδεδεμένη με εντοπιότητες στις οποίες ζούσαν και συναναστρέφονταν με άλλους. Η ανάπτυξη των μέσων επικοινωνίας, των «πολλαπλασιαστών κινητικότητας» (Lerner όπ.αναφ. στο Thompson, 1999), δίνει τη δυνατότητα στα υποκείμενα να αποστασιοποιηθούν από τις άμεσες εντοπιότητες της καθημερινής τους ζωής. Ο όρος «μεσόσφαιρα» δημιουργήθηκε για να περιγράψει τον ιδιαίτερο χωροχρόνο, δηλαδή το διαφορετικό ρεαλισμό, με τον οποίο έρχονται αντιμέτωπα τα κοινωνικά υποκείμενα στις διαφορετικές ιστορικές περιόδους.

> *Υποδηλώνει ένα χώρο μεταβίβασης και μεταφοράς των μηνυμάτων και των ανθρώπων, χάρη στις μεθόδους πνευματικής επεξεργασίας και διάδοσης που του αντιστοιχούν. Δεν υπάρχει μεσόσφαιρα σε αμιγή κατάσταση. Καθεμιά είναι αποτέλεσμα συμβιβασμού ανάμεσα σε διδαγμένες πρακτικές και σε καινούργια εργαλεία και εμπλέκει το ένα μέσα στο άλλο, τεχνικά δίκτυα διαφόρων ηλικιών* (Debray, 1991:12).

Η μεσόσφαιρα εξηγεί γιατί το μέσο είναι το (πραγματικό) μήνυμα του McLuhan, αφού κάθε τεχνολογία είναι μια μορφή που τείνει να έχει ως περιεχόμενό της μια προηγούμενη τεχνολογία τουλάχιστον αρχικά. Ο άνθρωπος κατοικώντας σε μια προϋπάρχουσα μεσόσφαιρα δεν μπορεί να διακρίνει τη νέα περιβάλλουσα τεχνολογία και καταφέρνει να δει μόνο το περιεχόμενο, δηλαδή την παλαιότερη τεχνολογία.

Η διαίρεση της ανθρώπινης ιστορίας σε τρεις μεγάλες περιόδους (McLuhan, χ.χ.). περιγράφει τις αλλαγές στη φύση, την κοινωνική δομή και τις κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες προέρχονται από το εκάστοτε επικρατούν μέσο και την προέκταση μέσω αυτού

διαφορετικών τμημάτων του εαυτού. Η παρουσίαση των ιδεών και των αξιών στις *παραδοσιακές προφορικές κοινωνίες* στηριζόταν στη ζωντανή μνήμη των υποκειμένων. Ο χαρακτηρισμός παραδοσιακές κοινωνίες δεν αναφέρεται μόνο στη σύγκρισή τους με τις μετέπειτα μορφές κοινωνιών, αλλά πηγάζει από την πολύ σημαντική προσπάθεια που καταβάλλουν προκειμένου να διατηρήσουν αυτά που ήδη έχουν και την ίδια τους την ταυτότητα. Αυτού του τύπου οι κοινωνίες θεωρούνται κλειστές εξαιτίας της παρουσίας δυο συνθηκών:

Α) από τη στιγμή που ο προφορικός λόγος προϋποθέτει τη φυσική παρουσία, η προφορική κοινωνία διαθέτει ελάχιστους τρόπους (ίσως και κανέναν) αλληλεπίδρασης με τους σκεπτόμενους άλλους, οι οποίοι δεν ζουν στον ίδιο τόπο.

Β) ήταν περιορισμένη η έννοια της «ατομικότητας», καθώς ήταν πολύ δύσκολο να θυμάται κάποιος τις ατομικές εκφράσεις, τις νέες ιδέες και τους περίπλοκους συλλογισμούς και σχεδόν αδύνατον να τις μεταβιβάσει μόνο μέσω του προφορικού λόγου σε σημαντικό αριθμό άλλων.

Ο *μοντέρνος πολιτισμός της τυπογραφίας*, ο οποίος ακολούθησε τη μεταβατική φάση της γραφής, υποβάθμισε ακόμα περισσότερο τη σημασία της τοπικής κοινότητας. Η τυπογραφία διαχωρίζει τα υποκείμενα σε διαφορετικά επικοινωνιακά συστήματα. Οι φτωχοί και αγράμματοι παραμένουν πλήρως εξαρτημένοι από την προφορική επικοινωνία, ενώ οι ανώτερες κοινωνικές τάξεις και η διαρκώς εξελισσόμενη μέση τάξη αποχωρούν στις βιβλιοθήκες τους. Η γραφή επιτρέπει στα εγγράμματα υποκείμενα που ζουν στον ίδιο τόπο να γνωρίζουν και να βιώνουν διαφορετικά πράγματα, να έχουν διαφορετικές κοσμοθεωρίες. Την ίδια στιγμή η γραφή επιτρέπει στους ανθρώπους που διαβάζουν το ίδιο υλικό να αισθάνονται ότι συνδέονται, ανεξάρτητα από τη φυσική απόσταση που μπορεί να υπάρχει μεταξύ τους. Συνεπώς, η γραφή φαίνεται πως πέτυχε να διαχωρίσει και ταυτόχρονα να ενώσει τα κοινωνικά υποκείμενα σε νέες μορφές σχέσεων. Ο εγγράμματος φαίνεται πως απομονώνεται από τη ζωή στην κοινότητα και από τους δεσμούς με τα άλλα κοινωνικά υποκείμενα και κινείται προς την απομόνωση της πυρηνικής οικογένειας.

Με την έλευση του *παγκόσμιου ηλεκτρονικού πολιτισμού* το υποκείμενο τοποθετείται πάλι στο κέντρο της εμπειρίας του, καθώς είναι σε θέση ταυτόχρονα να πράττει, να αντιλαμβάνεται και να αντιδρά. Η εμπειρία που βασίζεται στις αισθήσεις γίνεται ξανά η κύρια μορφή επικοινωνίας του υποκειμένου με τον εξωτερικό κόσμο. Σε αντίθεση με την προφορική επικοινωνία, η ηλεκτρονική επικοινωνία δεν υπόκειται στους φυσικούς περιορισμούς του χώρου και του χρόνου.

Συνεπώς, η διαμεσολαβημένη επικοινωνία αποτελεί ένα «πλαισιωτικό κοινωνικό φαινόμενο, καθώς ενυπάρχει πάντα σε κοινωνικά πλαίσια τα οποία έχουν δομηθεί με

διάφορους τρόπους και τα οποία με τη σειρά τους έχουν δομικό αντίκτυπο στην επικοινωνία που λαμβάνει χώρα» (Thompson, 1999:31).

2.2. Εξέλιξη και Χαρακτηριστικά Γνωρίσματα των Μέσων

Ως μέσο επικοινωνίας αναγνωρίζεται ο ενδιάμεσος φορέας που παρέχει τη δυνατότητα στην επικοινωνία να πραγματοποιηθεί. Αποτελεί το υλικό στοιχείο με το οποίο και μέσω του οποίου η πληροφορία παγιώνεται και μεταδίδεται από τον παραγωγό στον λήπτη. Σύμφωνα με τον Marshal McLuhan, «κάθε τεχνολογία αποτελεί μια προβολή του ανθρώπου στο χώρο και το χρόνο, μια προέκταση ενός μέλους του σώματός μας, μιας αίσθησης ή μιας ικανότητάς μας: το βιβλίο αποτελεί προέκταση του ματιού μας, τα όπλα των νυχιών και των δοντιών μας, ο τροχός προέκταση του ποδιού μας» (χ.χ.:10-11). Υποστηρίζει ότι οι ηλεκτρικές τεχνολογίες αποτελούν προεκτάσεις του κεντρικού νευρικού μας συστήματος σε πλανητική κλίμακα και υποθέτουμε ότι οι τηλεπικοινωνίες, οι οποίες στερούνται καλωδίων και φυσικών συνδέσεων, προεκτείνουν τον εγκέφαλο και τις λειτουργίες του.

Ο βαθμός συμμετοχής του ατόμου διαχωρίζει τα μέσα σε θερμά και ψυχρά (McLuhan, χ.χ.). Θερμά χαρακτηρίζονται όσα προεκτείνουν μια και μόνη αίσθηση με υψηλή ευκρίνεια, δίνοντας δηλαδή το σύνολο των δεδομένων για μια κατάσταση. Η ιδιότητά τους αυτή οδηγεί σε χαμηλή συμμετοχή του υποκειμένου, το οποίο δεν χρειάζεται να καταβάλλει ιδιαίτερη γνωστική προσπάθεια από τη στιγμή που έχει το σύνολο των δεδομένων που χρειάζεται. Αντίθετα, τα ψυχρά μέσα είναι χαμηλής ευκρίνειας, γιατί δίνουν περιορισμένες πληροφορίες για την κατάσταση, και υψηλής συμμετοχής, καθώς το άτομο καλείται να συμπληρώσει τα κενά που μένουν προκειμένου να την κατανοήσει.

Το σύνολο των διαδικασιών συμβολικής ανταλλαγής προϋποθέτει τη μεσολάβηση κάποιου μέσου. Μολονότι ο όρος «μέσα επικοινωνίας» χρησιμοποιείται σήμερα κυρίως για να περιγράψει τα τεχνικά υλικά στοιχεία που μεσολαβούν μεταξύ των επικοινωνούντων στην διαμεσολαβημένη αλληλόδραση, η επίτευξη της πρόσωπο-με-πρόσωπο αλληλεπίδρασης επίσης στηρίζεται στην ύπαρξη μέσων που καθιστούν δυνατή την παραγωγή, τη μετάδοση και την πρόσληψη των μηνυμάτων. Ο λάρυγγας, οι φωνητικές χορδές, τα κύματα αέρα, τα αυτιά και τα ακουστικά τύμπανα, τα μάτια κοκ., μεσολαβούν και καθορίζουν το αποτέλεσμα της επικοινωνίας. Δίχως αυτά οι νοηματοδοτημένοι ήχοι ή οι μη λεκτικές επικοινωνιακές συνιστώσες δεν θα ήταν δυνατό να παραχθούν ή /και να προσληφθούν. Συνεπώς το σώμα αποτελεί το κυριότερο και πιο χαρακτηριστικό μέσο

επικοινωνίας, το οποίο μάλιστα επηρεάζεται ιδιαίτερα από τις εκάστοτε κοινωνικο-πολιτισμικές συνθήκες.

Η ανάγκη του ανθρώπου για επικοινωνία με τον άλλο είτε για τη διευθέτηση των καθημερινών θεμάτων και προβλημάτων είτε για την παρουσίαση των επιτευγμάτων του στις επόμενες γενιές, οδήγησε από νωρίς στη χρήση ποικίλων τεχνικών μέσων τα οποία καθιστούσαν δυνατή με τον ένα ή άλλο τρόπο την ως ένα βαθμό αναπαραγωγή των διακινούμενων συμβολικών μορφών. Οι πέτρες, τα κόκαλα, τα ξύλα αποτέλεσαν τις πρώτες σταθερές ή μεταφερόμενες επιφάνειες αποτύπωσης των εικόνων, των ιδεογραμμάτων, των λέξεων και γενικότερα των κωδικών επικοινωνίας ανά περιοχή και εποχή. Το κάρβουνο, η πέτρα, το αίμα αποτέλεσαν τα πρώτα σχεδιαστικά εργαλεία, τα οποία προέκτειναν την ανθρώπινη μνήμη, αποθηκεύοντας εξωτερικά την κοινωνική σκέψη της εκάστοτε εποχής.

Η γραφή, που εμφανίστηκε πολύ αργότερα από τον προφορικό λόγο, αποτελεί «μια τεχνολογία, η οποία απαιτεί τα δικά της εργαλεία μέσω των οποίων επιτυγχάνεται και συνεπώς δεσμεύεται από αυτά» (Κούρτη, 2003:41). Αρχικά θεωρήθηκε ιερή και μυστική τέχνη, που σπάνια τη μοιράζονταν όσοι την κατείχαν (Rosengren, 2000 όπ.αναφ. στο Κούρτη, 2003). Το ανθρώπινο χέρι αποτέλεσε τη «γέφυρα» που συνέδεε το εσωτερικό με το εξωτερικό και ήταν απαραίτητη η εκπαίδευσή του προκειμένου οι συμβολικές μορφές να καταφέρουν να μεταφερθούν στο χώρο και στο χρόνο.

Η εμφάνιση της τυπογραφίας (1450 μ.Χ.) αποτέλεσε το επιστέγασμα όλων των προσπαθειών του κοινωνικού υποκειμένου να επικοινωνήσει με τον εαυτό του, τον άλλο και με το αύριο. Σήμανε μια νέα περίοδο στην ιστορία της ανθρώπινης επικοινωνίας, θέτοντας τις βάσεις για την παγκοσμιοποιημένη επικοινωνία, η οποία ευνοήθηκε από την εμφάνιση και λειτουργία του σιδηροδρόμου, του πρώτου μαζικού μέσου που συρρίκνωσε τον κοινωνικό χωρο-χρόνο. Ωστόσο, ως πρώτο «ηλεκτρονικό θαύμα» αναγνωρίζεται ο τηλέγραφος, ο οποίος εκμεταλλευόμενος τον ηλεκτρισμό έδωσε τη δυνατότητα της γρήγορης επικοινωνίας μεταξύ δυο μακρινών σημείων μέσω ενός κοινού παγκόσμιου κώδικα, επηρεάζοντας σημαντικά την ανθρώπινη εμπειρία. Οι πρώτοι ηλεκτρομαγνητικοί τηλέγραφοι αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1830, ενώ δυο δεκαετίες μετά αναπτύχθηκαν αξιόπιστες μέθοδοι υποθαλάσσιου τηλέγραφου, αντικαθιστώντας τα επίγεια καλώδια. Τα τηλεγραφικά μηνύματα δεν μπορούσαν να αναφέρονται σε προσωπικά θέματα καθώς μεσολαβούσαν οι τηλεγραφητές οι οποίοι αποτελούσαν μέρος της τοπικής κοινωνίας και οι πληροφορίες ήταν πολύ εύκολο να διαρρεύσουν φέρνοντας σε θέση αμηχανίας και ντροπής το εμπλεκόμενο άτομο.

Το τηλέφωνο προωθήθηκε αρχικά στην αγορά ως μέσο επικοινωνίας για εμπορικούς, στρατιωτικούς και πολιτικούς σκοπούς (Joinson, 2003 όπ.αναφ. στο Κούρτη, 2003). Για πολλά χρόνια η χρήση του τηλεφώνου για προσωπική επικοινωνία θεωρείτο κατακριτέα και ύποπτη. Ο ίδιος ο Graham Bell δημοσίευσε ένα κείμενο με τίτλο «Ο Δρ. Τζέκιλ και ο κύριος Χάιντ στο τηλέφωνο», παρουσιάζοντας και κατακρίνοντας με τον τρόπο αυτό την κακή χρήση και την κατάχρηση του τηλεφώνου (Κόυρτη, 2003:46). Το γράμμα και ο τηλέγραφος ήταν οι δυο μορφές μαζικής επικοινωνίας που υπήρχαν πριν την έλευση του τηλεφώνου. «Το τηλέφωνο άλλαξε τη φύση της επικοινωνίας και εισήγαγε νέα στοιχεία στην αλληλεπίδραση: είναι απόλυτα προσωπική και μόνο οι δυο επικοινωνούντες μπορούν να ακούσουν τη συνομιλία Το γεγονός αυτό δίνει στα άτομα ένα ιδιαίτερο βαθμό ελευθερίας και προσωπικής έκφρασης, που συνήθως δε χαρακτηρίζει τη επικοινωνία πρόσωπο-με-πρόσωπο» (Ball, 1968:59).

Το τηλέφωνο θεωρείται ψυχρό μέσο και χαρακτηρίστηκε ως «συμμετοχική φόρμα που απαιτεί συνομιλητή», εισβάλλοντας στο χρόνο και το χώρο, ιδίως στον ιδιωτικό χώρο του ατόμου. Αποτελεί, σύμφωνα με τον Mc Luhan προέκταση του αφτιού και της φωνή και απαιτεί την απόλυτη συμμετοχή των υποκειμένων. Η αναφορά του στο τηλέφωνο κλείνει με μια προφητική δήλωση: «το "ολομόναχος δίπλα στο τηλέφωνο" ολοκλήρωσε τον κύκλο του. Σύντομα θα είναι το τηλέφωνο που θα μείνει ολομόναχο και απελπισμένο» (Mc Luhan, χ.χ.: 331).

Η υπηρεσία προσωπικού τηλεφωνητή, η υπηρεσία αναγνώρισης κλήσεων, η τηλεομοιοτυπία, το ασύρματο τηλέφωνο και τελευταία το κινητό τηλέφωνο, αποτελούν σημαντικές εξελίξεις στο χώρο της τηλεφωνίας, οι οποίες επηρεάζουν με τρόπο διαφορετικό τη διαπροσωπική επικοινωνία απελευθερώνοντας το άτομο από την υποχρέωση αναμονής της κλήσης σε συγκεκριμένο χώρο και πιθανόν χρόνο.

Η αλληλογραφία αποτελούσε τρόπο επικοινωνίας, ο οποίος είχε αναπτυχθεί από τα αρχαία χρόνια. Σταδιακά απέκτησε και αυτή πιο προσωπικό χαρακτήρα (από τους αγγελιοφόρους στα ταχυδρομικά περιστέρια) εξυπηρετώντας ποικίλες ανθρώπινες δραστηριότητες (εμπόριο, στρατιωτικές επιχειρήσεις, ερωτικές σχέσεις και συνοικέσια κτλ.). Σήμερα εκτός από την «έντυπη» αλληλογραφία, υπάρχει η δυνατότητα της επικοινωνίας και μέσω ηλεκτρονικής αλληλογραφίας, χρησιμοποιώντας μάλιστα δυο διαφορετικά μέσα: τον προσωπικό ηλεκτρονικό υπολογιστή και το κινητό τηλέφωνο. Το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (e-mail) και το σύντομο γραπτό μήνυμα (SMS- Short Messaging System) αποτελούν τις σύγχρονες μορφές αλληλογραφίας, με το πρώτο να παρέχει τη δυνατότητα σύνταξης απεριόριστου μεγέθους κειμένων και το δεύτερο να έχει περιορισμό χρησιμοποιούμενων χαρακτήρων. Το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο φαίνεται ότι βρίσκεται πιο

κοντά στο κλασσικό γράμμα, ενώ το σύντομο γραπτό μήνυμα (SMS) προσιδιάζει περισσότερο στο «ραβασάκι».

Κύριο χαρακτηριστικό της διαμεσολαβημένης επικοινωνίας λοιπόν, αποτελεί η παρουσία ενός τεχνικού μέσου, το οποίο δεν μεσολαβεί απλώς αλλά καθορίζει ως ένα βαθμό την ίδια την επικοινωνία. Η εξέλιξη των μέσων επικοινωνίας από τον τηλέγραφο έως το κινητό τηλέφωνο επηρεάστηκε και με τη σειρά της επηρέασε την κοινωνική οργάνωση και πιο συγκεκριμένα την επικοινωνία και τις σχέσεις των κοινωνικά δρώντων. Η κατηγοριοποίηση των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των τεχνικών μέσων (Thompson, 1999) επιχειρεί να εντοπίσει εκείνα τα στοιχεία, η διαφοροποίηση των οποίων στην ουσία επηρεάζει και την εμπειρία της ίδιας της επικοινωνίας:

1ο Χαρακτηριστικό: κάθε μέσο επιτρέπει ένα συγκεκριμένο βαθμό παγίωσης μιας συμβολικής μορφής, λειτουργώντας ως «αποθηκευτικός μηχανισμός πληροφοριών». Έχει τη δυνατότητα να συντηρεί σε διάφορους βαθμούς πληροφορίες ή συμβολικά περιεχόμενα και να τα καθιστά διαθέσιμα για μεταγενέστερη χρήση. Ο βαθμός παγίωσης μιας τηλεφωνικής συζήτησης μπορεί να είναι πολύ χαμηλός ή και ανύπαρκτος, καθώς εξαρτάται από την ικανότητα μνήμης των συμμετεχόντων, ενώ το αντίθετο συμβαίνει με την επικοινωνία μέσω αλληλογραφίας.

2ο χαρακτηριστικό: κάθε μέσο έχει τη δυνατότητα να επιτρέπει την παραγωγή πολλαπλών αντιγράφων κάποιας πρωτότυπης συμβολικής μορφής.

3ο χαρακτηριστικό: ο βαθμός της χωροχρονικής αποστασιοποίησης που επιτρέπουν. Στην ουσία αποσπούν τη συμβολική μορφή από το χωρικό και χρονικό πλαίσιο παραγωγής της και την επανεγκαθιστούν σε ένα νέο πλαίσιο σε διαφορετικό χώρο και χρόνο.

4ο χαρακτηριστικό: οι ικανότητες, δεξιότητες και γνώσεις που εμπλέκονται στη χρήση των τεχνολογικών μέσων. Η χρήση οποιουδήποτε τεχνικού μέσου προϋποθέτει τη χρήση ενός συνόλου κανόνων και διαδικασιών για την κωδικοποίηση και αποκωδικοποίηση της πληροφορίας. Πολλές φορές η χρηστικότητα των μέσων σχετίζεται ακριβώς με τη χρήση υπαρχουσών ικανοτήτων και δεξιοτήτων, αποφεύγοντας να εμπλέξουν το υποκείμενο σε διαδικασία μάθησης και εξάσκησης νέων.

Τα παραπάνω γνωρίσματα αναφέρονται στη σχέση του μέσου με το μήνυμα που μεταφέρει. Ωστόσο, η επιλογή του μέσου είναι πιθανό να περιέχει ένα μήνυμα διαφορετικό και ανεξάρτητο από αυτό που περιέχεται στη συμβολική μορφή που μεταφέρεται, το οποίο μπορεί να το ενισχύει, να το αποδυναμώνει ή και να το ακυρώνει. Η χρήση ενός συγκεκριμένου μέσου και όχι κάποιου άλλου πιθανόν να αποτελεί σημείο μη λεκτικής επικοινωνίας, το οποίο και ερμηνεύεται ανάλογα από τον παραλήπτη του μηνύματος.

Η παρατήρηση της εξέλιξης των κυρίαρχων μορφών επικοινωνίας μέσω των μέσων που χρησιμοποιούν, οδηγεί στον εντοπισμό κάποιων σταθερά επαναλαμβανόμενων στοιχείων. Η επιφυλακτικότητα προς το νέο μέσο στα πρώτα στάδια της εμφάνισης του, ο αντίκτυπος που έχουν τα νέα μέσα στις ψυχολογικές διεργασίες, καθώς και η χρήση τους τρόπους που ποτέ δεν φαντάστηκαν οι δημιουργοί τους, αποτελούν στοιχεία τα οποία χαρακτηρίζουν την ανάπτυξη και εδραίωση κάθε νέου μέσου. Το παράδειγμα της πρόσωπο-με-πρόσωπο επικοινωνίας φαίνεται πως αποτελεί το μέτρο σύγκρισης κάθε πρωτοεμφανιζόμενης διαμεσολαβημένης μορφής επικοινωνίας, η οποία πάντα υπολείπεται αλλά και ταυτόχρονα απειλεί την πιο άμεση ανθρώπινη επαφή. Η συμμετοχή μέρους των αισθήσεων αφήνει νοηματικά κενά, τα οποία το άτομο προσπαθεί να συμπληρώσει μέσω της εμπειρίας παρόμοιων επικοινωνιακών καταστάσεων ή / και αυξάνοντας την ποσότητα των μεταδιδόμενων και συνεπώς προσλαμβανόμενων συμβολικών μορφών. Οι γνωστικές διεργασίες επηρεάζονται σημαντικά από κάθε νέο επικοινωνιακό μέσο, επιβάλλοντας στο υποκείμενο μια περίοδο εκπαίδευσης στη χρήση νέων αντικειμένων και την κατανόηση νέων αντιληπτικών δεδομένων. Τέλος, κάθε νέο μέσο προσαρμόζεται στις ανάγκες ή καλύτερα στις επιθυμίες των χρηστών του, μεταβάλλοντας και τις μελλοντικές επιθυμίες τους. Η διάδραση μέσου-χρήστη είναι αυτή που θα καθορίσει την εξέλιξη των παρεχόμενων υπηρεσιών του μέσου αλλά και τη σχέση του χρήστη με τον εαυτό του και τον άλλο.

2.3. Το Μήνυμα του Μέσου «Κινητό Τηλέφωνο»

Το κινητό τηλέφωνο αποτελεί έναν από τους πιο πρόσφατους και χαρακτηριστικούς «εκπροσώπους» της μετανεωτερικής εποχής στο χώρο των νέων τεχνολογιών. Μολονότι το διαδίκτυο και οι μορφές επικοινωνίας που αναπτύσσονται στο συγκεκριμένο περιβάλλον απασχολούν τους κοινωνικούς ερευνητές εδώ και αρκετές δεκαετίες, το κινητό τηλέφωνο μόλις πρόσφατα «αναγνωρίστηκε» ως ενδιαφέρον αντικείμενο μελέτης. Η σχετική αυτή καθυστέρηση σαφώς σχετίζεται με την μεταγενέστερη παρουσία του στον κοινωνικό χώρο, χωρίς όμως να αποτελεί και τη μοναδική της αιτία.

Σε αντίθεση με το διαδίκτυο, το οποίο αποτελούσε καινοτόμα τεχνολογία, το κινητό τηλέφωνο συνιστούσε, αρχικά τουλάχιστον, τον «απόγονο» του σταθερού τηλεφώνου, όπως συνηθίζεται πλέον να αποκαλείται. Η χρήση του τελευταίου ήταν ήδη γνωστή και ενταγμένη στην καθημερινή πρακτική των κοινωνικών υποκειμένων. Η μόνη διαφορά του ήταν η ανυπαρξία καλωδίων και συνεπώς η δυνατότητα του χρήστη να το έχει παντού μαζί

του, επάνω του. Το μοντέλο επικοινωνίας παρέμενε το ίδιο και πιθανόν γι' αυτό το λόγο δεν κέντρισε από την αρχή το ενδιαφέρον των ερευνητών.

Με τον όρο «κινητό τηλέφωνο» περιγράφεται η διαρκώς εξελισσόμενη φορητή συσκευή, η οποία χωράει στην ανθρώπινη παλάμη και η οποία, εν είδει «ελβετικού σουγιά» (Tisseron, 2003:15), δύναται να προσφέρει στον χρήστη τις εξής υπηρεσίες: φωνητική κλήση, επικοινωνία μέσω γραπτών μηνυμάτων (SMS), καταγραφή προσωπικών στοιχείων και προγραμματισμό καθημερινών εργασιων (ηλεκτρονική ατζέντα), σύνδεση στο διαδίκτυο και αποστολή ηλεκτρονικών μηνυμάτων (e-mail), υπηρεσία ραδιοφώνου, επικοινωνία μέσω εικόνας (καθώς λειτουργεί και σαν φωτογραφική μηχανή και βιντεοκάμερα), διασκέδαση μέσω ενσωματωμένων παιχνιδιών ή παιχνιδιών μέσω σύνδεσης στο διαδίκτυο, πληροφόρηση για την επικαιρότητα (μετεωρολογικές προβλέψεις, αθλητικά, ζώδια κτλ.), αποθήκευση και αναπαραγωγή μουσικής. Ο κατάλογος των παραπάνω υπηρεσιών ίσως να χρειάζεται επικαιροποίηση, καθώς προστίθενται συνεχώς νέες, προκειμένου να προσφέρει το σύνολο της πληροφορίας και γνώσης «στα χέρια» τους σύγχρονου υποκειμένου.

Το γεγονός ότι το κινητό τηλέφωνο αποτελεί προσωπικό αντικείμενο, το οποίο βρίσκεται διαρκώς πάνω ή δίπλα στο σώμα του κατόχου του, έδωσε τη δυνατότητα στους ερευνητές να παρατηρήσουν άμεσα ή/και συμμετοχικά τη χρήση του αντικειμένου στους δημόσιους χώρους (Taylor. S. & Harper R., (2002); Ling, R. (2002); Plant, S. (2000)). Οι έφηβοι και οι νέοι ενήλικες αποτελούν τις ομάδες-στόχους της πλειονότητας των ερευνών που μελετούν τη χρήση και τη σημασία του κινητού τηλεφώνου.

Η χρήση του κινητού τηλεφώνου από τους εφήβους διακρίνεται από αυτή των ενηλίκων. Ενέργειες όπως η εκτεταμένη χρήση των σύντομων γραπτών μηνυμάτων (SMS), οι αναπάντητες κλήσεις και η χρήση των ηλεκτρονικών παιχνιδιών που είναι ενσωματωμένα στο τηλέφωνο, αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά της εφηβικής κινητής κουλτούρας (Castells, M. et al., 2004) . Επίσης η προσωποποίηση του κινητού τηλεφώνου μέσω της αλλαγής των ήχων κλήσης και της εμφάνισης της συσκευής και του λογισμικού, αποτελούν συνήθεις πρακτικές των εφήβων και νέων χρηστών (Oksman & Pantiainen, 2002).

2.3.1. Η Πρόωρη Ενηλικίωση του Χρήστη

Η βασική ιδιότητα του κινητού τηλεφώνου, το γεγονός δηλαδή ότι είναι φορητό, επιτρέπει στους εφήβους να το έχουν διαρκώς μαζί τους, πάνω τους, προστατεύοντας ως

ένα βαθμό την ιδιωτική τους σφαίρα, καθώς τα προσωπικά τηλεφωνήματα μπορούν να γίνουν μακριά από «μορφές εξουσίας» (Henderson et al., 2002; Ling and Yrtti, 2002).

Η χρήση των σύντομων γραπτών μηνυμάτων (sms) παρέχει ακόμη μεγαλύτερη προστασία στην προσωπική επικοινωνία, επιτρέποντας στο χρήστη να παραμένει «καλυμμένα» συνδεδεμένος με διάφορες κοινωνικές ομάδες. Τα sms συνήθως αποθηκεύονται στη συσκευή του τηλεφώνου και μερικές φορές αποστέλλονται και σε άλλα μέλη της ενδο-ομάδας, προσομοιάζοντας στην παραδοσιακή αλληλογραφία.

Η διαφορετική χρήση του κινητού τηλεφώνου από τα δυο φύλα αποτέλεσε αντικείμενο ερευνών, χωρίς ωστόσο τα αποτελέσματά τους να καταδεικνύουν σημαντικές διαφορές. Η μεγαλύτερη προσέλκυση των ανδρών από τα τεχνικά χαρακτηριστικά της συσκευής και η προτίμηση των γυναικών στη διαπροσωπική επικοινωνία, που η συσκευή επιτρέπει μέσω της συχνότερης χρήσης των φωνητικών κλήσεων αποτελούν κάποιες από αυτές τις διαφορές (Henderson et al,. 2002; Skog, 2002). Επίσης, περιγράφεται ότι οι άνδρες χρησιμοποιούν το κινητό τηλέφωνο για να προσεγγίσουν το αντίθετο φύλο και να συζητήσουν σεξουαλικά θέματα, ενώ οι γυναίκες το χρησιμοποιούν για να συζητούν περισσότερο προσωπικά προβλήματα (Pertierra, 2005). Τέλος, υποστηρίζεται ότι οι γυναίκες νιώθουν πιο ελεύθερες μέσω της χρήσης του κινητού τηλεφώνου σε αντίθεση με τους άνδρες έφηβους που αισθάνονται ότι αυτή η επιπλέον ή συνεχής συνδεσιμότητα οδηγεί στην παρεμπόδιση και μείωση της ελευθερίας τους (Skog, 2002).

Η προσέγγιση του αντίθετου φύλου από τους άνδρες χρήστες κινητών τηλεφώνων φαίνεται ότι διευκολύνεται από τη χρήση της υπηρεσίας των σύντομων γραπτών μηνυμάτων. Οι πρώτες επικοινωνιακές ενέργειες έχουν διερευνητικό χαρακτήρα. Συνήθως είναι μηνύματα με αστείο περιεχόμενο ή αναπάντητες κλήσεις. Στόχος τους είναι να ανακαλύψουν αν το άλλο άτομο ενδιαφέρεται να συνεχίσει την επικοινωνία και πιθανόν να συνάψει σχέση μαζί τους. Το προσωπικό περιεχόμενο του μηνύματος συνήθως εξισορροπείται με ένα χαμογελαστό προσωπάκι, το οποίο θα λειτουργήσει ως ένας καλός τρόπος αποφυγής της απόρριψης. Πρόκειται για επικοινωνία η οποία κινείται μεταξύ του σοβαρού και του αστείου, προκειμένου να παράσχει την απαραίτητη «έξοδο κινδύνου» από την ενδεχόμενη δύσκολη κατάσταση της απόρριψης, χωρίς την απόλυτη έκθεση του εαυτού. Σταδιακά τα μηνύματα γίνονται πιο προσωπικά και η πραγματική σχέση συνήθως ξεκινά με ένα πιο αποκαλυπτικό για τα συναισθήματα του συντάκτη μήνυμα (Oksman & Pantiainen, 2002).

Οι δυο κύριοι λόγοι χρήσης του κινητού τηλεφώνου από τους εφήβους στην επικοινωνία τους με τους γονείς φαίνεται πως είναι η επιβεβαίωση ότι είναι ασφαλείς και ο

προγραμματισμός των καθημερινών τους μετακινήσεων (Ling and Yrtti, 2002; Crabtree, Nathan and Robert, 2003; Lacohee, Wakeford and Pearson, 2003). Στην οικογενειακή καθημερινότητα το κινητό τηλέφωνο έχει πάρει τη θέση μιας γραμμής ασφαλείας που συνδέει το παιδί και τους γονείς. Η κινητή επικοινωνία γονέα – παιδιού δεν είναι σημαντική τόσο ποσοτικά όσο ποιοτικά. Η δυνατότητα που έχουν μέσω του κινητού οι γονείς να έρθουν σε επαφή με το παιδί τους οποιαδήποτε στιγμή, ενισχύει το αίσθημα της ασφάλειας: το γεγονός ότι κάθε μέλος της οικογένειας κουβαλά μαζί του ένα κινητό τηλέφωνο δημιουργεί την αίσθηση ότι σε κάθε περίπτωση οι άλλοι βρίσκονται «ένα τηλεφώνημα μακριά» (Oksman & Pantiainen, 2002).

Η χρήση του κινητού τηλεφώνου έχει οδηγήσει στην υιοθέτηση και αρκετών τελετουργικών ή εκφραστικών χρήσεων. Οι έφηβοι βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στο κινητό προκειμένου να αναπτύξουν και να διατηρήσουν το κοινωνικό τους προφίλ και φαίνεται ότι το συγκεκριμένο μέσο επηρεάζει αξιοπρόσεχτα την κοινωνική του ενσωμάτωση (Henderson et al., 2002; Ling and Yrtti, 2002).

Η επιλογή του κινητού τηλεφώνου από τους εφήβους φαίνεται ότι έχει να κάνει σε μεγάλο βαθμό τόσο με την εμφάνιση και τα τεχνικά του χαρακτηριστικά, όσο και με τη διατήρηση της επαφής με τους φίλους. Η δημοτικότητα ενός ατόμου συχνά είναι μέγεθος μετρήσιμο: ένα γεμάτος τηλεφωνικός κατάλογος και ένας μεγάλος αριθμός απεσταλμένων, εισερχομένων και αποθηκευμένων σύντομων γραπτών μηνυμάτων αποτελούν τις μονάδες μέτρησής της (Henderson et al., 2002; Ling and Yrtti, 2002).

Η κατοχή κινητών τηλεφώνων από τους νέους ενήλικες φαίνεται ότι σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την επιθυμία επικοινωνίας με τους συνομήλικους (Wei and Lewng, 1999). Οι νέοι ενήλικες, στην προσπάθειά τους να σπάσουν τους δεσμούς με το οικογενειακό περιβάλλον, αναζητούν μεγαλύτερη προσβασιμότητα σε φίλους. Η προσβασιμότητα αποτελεί σημαντικό στοιχείο της κοινωνικής τους ζωής, παρουσιάζοντας έμπρακτα την κοινωνική τους θέση στην κοινότητα των συνομήλικών τους. Ωστόσο, φαίνεται ότι η επικοινωνία μέσω του κινητού τηλεφώνου εστιάζεται στους φίλους που ζουν σε κοντινή απόσταση από τον ίδιο και όχι όπως θα περίμενε κάποιος στη διατήρηση των σχέσεων με μακρινούς άλλους. Σε αυτό το επίπεδο η διαμεσολαβημένη επικοινωνία λειτουργεί όπως και η πρόσωπο-με-πρόσωπο (Smoreda & Thomas, 2001a όπ.αναφ. στο Ling, 2004).

2.3.2. Οι Συνέπειες της Παρουσίας του Κινητού Τηλεφώνου στο Δημόσιο Χώρο-χρόνο

Η εισβολή της ιδιωτικής επικοινωνίας στους δημόσιους χώρους οδήγησε σε μια χαλάρωση των ορίων αναφορικά με τα θέματα που συζητούνται μπροστά σε αγνώστους. Η δημόσια και η ιδιωτική σφαίρα αλληλοκαλύπτονται όταν τα άτομα προχωρούν στο δρόμο μιλώντας σε στενούς φίλους ή στην οικογένειά τους μέσω του κινητού, επιτρέποντας στους αγνώστους να ακούσουν τη μια πλευρά της συνομιλίας που μέχρι πρότινος θεωρούνταν προσωπική (Henderson et al., 2002).

Το κινητό τηλέφωνο φαίνεται πως ιδιωτικοποιεί τους δημόσιους χώρους με δυο τρόπους:

- όταν το υποκείμενο μιλάει στο κινητό τηλέφωνο βρίσκεται στον ιδιωτικό του χώρο και άρα είναι λιγότερο ανοιχτός σε συγκεκριμένες κοινωνικές επαφές και αλληλεπιδράσεις. Είναι παρόν μόνο σωματικά στο δημόσιο χώρο.

- όταν το υποκείμενο μιλάει για προσωπικά του θέματα μέσω του κινητού τηλεφώνου σε δημόσιο χώρο, «ο αέρας γεμίζει με ιδιωτικότητα» (Jukka – Pekka Puro, 2002 όπ.αναφ. στο Humphreys, 2003).

Το κοινό αυτών των προσωπικών συζητήσεων στους δημόσιους χώρους αναγκαστικά «κρυφακούει» τα όσα λέγονται, προσπαθώντας ταυτόχρονα να δηλώσει ότι δεν κάνει κάτι τέτοιο, ότι δηλαδή δεν εστιάζει την προσοχή του στον ομιλούντα. Η έρευνα που διεξήχθη σε τρεις πρωτεύουσες της Ευρώπης (Λονδίνο, Μαδρίτη, Παρίσι) και είχε ως στόχο τη σύγκριση της χρήσης του κινητού τηλεφώνου στους δημόσιους χώρους, έδειξε ότι αυτή θεωρείται απόλυτα φυσιολογική. Σημαντική παρατήρηση είναι ότι όσο πιο νέος είναι ο χρήστης τόσο περισσότερο δεν ενδιαφέρεται για το αν θα ακούσουν οι γύρω του την τηλεφωνική του συνομιλία (Lasen, 2002).

Σημαντικός αριθμός ερευνών εστιάστηκε στην ενόχληση που προκαλείται από τη χρήση του κινητού τηλεφώνου στους αστικούς δημόσιους ή ημι-δημόσιους χώρους. Σύμφωνα με τον Bergvik (2004) η πρόσληψη μιας δημόσιας τηλεφωνικής συνομιλίας ως ενοχλητικής εξαρτάται από τους παρακάτω παράγοντες:

- τον **τύπο της κατάστασης** εντός της οποίας διαδραματίζεται, όπως ο χώρος, ο θόρυβος, ο συνωστισμός ατόμων στο χώρο, οι κοινωνικοί κανόνες που συνάδουν με αυτόν. Τα εστιατόρια και οι καφετέριες βρίσκονται στην κορυφή της λίστας με τους χώρους στους οποίους θεωρείται ενοχλητική η συνομιλία μέσω του κινητού τηλεφώνου και ακολουθούν οι σχολικές τάξεις, οι βιβλιοθήκες, τα

αεροδρόμια, οι σταθμοί των τρένων, τα νοσοκομεία και οι εκκλησίες (Wei & Leung, 1999)

- τα **ατομικά χαρακτηριστικά**, όπως η εμπειρία χρήσης του κινητού τηλεφώνου, οι στάσεις, η προσωπικότητα, η συμπεριφορά και τα κοινωνικο-δημογραφικά στοιχεία τόσο του χρήστη όσο και του παρευρισκόμενου ακροατή / θεατή της συνομιλίας. Οι Love & Kewley (2003, όπ.αναφ. στο Bergvik, 2004) χρησιμοποίησαν το ερωτηματολόγιο προσωπικότητας του Eysenck προκειμένου να μελετήσουν τις διαφορές που σχετίζονται με την προσωπικότητα ανάλογα με τις στάσεις των ατόμων απέναντι στη χρήση του κινητού τηλεφώνου σε δημόσιους χώρους. Τα υποκείμενα με υψηλές τιμές στην εξωστρέφεια, ανέφεραν ότι αισθάνονταν πιο άνετα σε καταστάσεις χρήσης των κινητών τηλεφώνων, από ότι τα υποκείμενα με υψηλές τιμές στην εσωστρέφεια.
- το **αντικείμενο ενασχόλησης** του χρήστη και / ή του παρευρισκόμενου ακροατή τη στιγμή του τηλεφωνήματος
- τη **γνωστική υπερφόρτωση,** που μπορεί να προκύψει ως αποτέλεσμα της προσπάθειας του υποκειμένου να διαχειριστεί τα δυο παράλληλα γεγονότα αλληλεπίδρασης (τηλεφωνική συνομιλία και παρουσία στο φυσικό χώρο). Είναι πολύ πιθανό να δώσει προτεραιότητα σε μια εκ των ταυτόχρονων αλληλεπιδράσεων, αδυνατώντας να ανταποκριθεί στην άλλη.

Οι παραπάνω παράγοντες οπωσδήποτε επηρεάζονται αναφορικά με το βαθμό συμμετοχής και έντασής τους στο όλο φαινόμενο από το εκάστοτε κοινωνι-πολιτισμικό πλαίσιο και τη φάση υιοθέτηση και χρήσης του κινητού τηλεφώνου από τα κοινωνικά υποκείμενα (νέος χρήστης – παλιός χρήστης).

Οι νέοι ενήλικες έχουν αναπτύξει αρκετές εργαλειακές χρήσεις του κινητού τηλεφώνου, συμπεριλαμβανομένου του συντονισμού της κοινωνικής τους ζωής – τόσο με τους φίλους όσο και με τους γονείς (Ling and Yrtti, 2002). Ωστόσο, η χρήση του κινητού τηλεφώνου φαίνεται πως μειώνει τη σημασία του προγραμματισμού των καθημερινών δραστηριοτήτων, καθώς δίνει στο υποκείμενο τη δυνατότητα άμεσης συνεννόησης και επαναπρογραμματισμού κυρίως των πρόσωπο-με-πρόσωπο αλληλεπιδράσεων του. Αυτή η δυνατότητα οδηγεί σε μια πιο ρευστή κουλτούρα των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, όπου τα πάντα μπορούν να αποφασίζονται εκείνη τη στιγμή, ανάλογα με τις εξωτερικές συνθήκες ή τις διαθέσεις των υποκειμένων (Geser, 2003). Πρόκειται για «συστήματα πραγματικού χρόνου» (real time systems) όπου οτιδήποτε συμβαίνει καθορίζεται από τις παρούσες συνθήκες, ενώ παράλληλα μειώνονται οι συνέπειες του παρελθόντος και του μέλλοντος στο παρόν (Townsend, 2000).

2.3.3. Η Σημασία των Σύντομων Γραπτών Μηνυμάτων (SMS)

Τα σύντομα γραπτά μηνύματα (SMS) αποτελούν τρόπο μη λεκτικής, άμεσης ή έμμεσης επικοινωνίας και βασίζονται στο δυαδικό τηλεφωνικό μοντέλο (ένας με έναν). Χρησιμοποιούνται σε αντικατάσταση του προφορικού λόγου παρά των επιστολών, καθώς γράφονται και αποστέλλονται γρήγορα και δεν χρειάζεται ο αποστολέας να ανησυχεί για το αν είναι απασχολημένος ο παραλήπτης ή σε κακή διάθεση (Hedbring, 2002). Οι χρήστες έχουν τη δυνατότητα να τα αποστείλουν οποιαδήποτε στιγμή της ημέρας και να απαντήσουν όταν βρουν χρόνο να ασχοληθούν με αυτά.

Το κύριο χαρακτηριστικό των σύντομων μηνυμάτων είναι η ελευθερία που προσφέρουν στον παραλήπτη, ο οποίος έχει τη δυνατότητα να μην απαντήσει αν δεν το επιθυμεί, καθώς δεν έχουν το χαρακτήρα του επείγοντος που έχει μια τηλεφωνική κλήση.

> *Μια ερώτηση του τύπου «Πως είσαι;» ή «Ποια είναι η άποψή σου για τη συναυλία της Παρασκευής;» περιγράφει αρκετά καλά την επικοινωνία. Με τον τρόπο αυτό το άτομο δηλώνει το ενδιαφέρον του και ταυτόχρονα ελέγχει την ειλικρίνεια του δέκτη. Τα υποκείμενα της έρευνας υποστήριξαν ότι είναι σημαντικό να γίνονται τέτοιες ερωτήσεις κατά την αρχική φάση της σχέσης γιατί αποτελούν αναγνωριστικές ενδείξεις και δηλώνουν ενδιαφέρον. Το επόμενο βήμα είναι η επικύρωση της διαδικασίας πρόσβασης που γίνεται είτε μέσω ενός σημείου ανοίγματος που θα οδηγήσει σε περαιτέρω επικοινωνία είτε μέσω ενός σημείου κλεισίματος αυτής της προοπτικής* (Ling & Yttri, 2001:15).

Ο δέκτης έχει τη δυνατότητα να παραλάβει το σύντομο γραπτό μήνυμα, χωρίς κανένας άλλος να το αντιληφθεί. Αυτού του είδους η ιδωτικότητα έρχεται σε αντίθεση με την υπηρεσία της φωνητικής κλήσης, η οποία μπορεί να διακόψει οποιαδήποτε κατάσταση σε κοινωνικά πλαίσια που κάτι τέτοιο δεν είναι συνηθισμένο και κατά την παρουσία άλλων οι οποίοι δεν θα έπρεπε να γίνουν μάρτυρες της τηλεφωνικής συνομιλίας.

Ο χρήστης του κινητού τηλεφώνου έχει στη διάθεσή του συγκεκριμένο αριθμό χαρακτήρων προκειμένου να συντάξει ένα SMS. Το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό των μηνυμάτων οδήγησε κυρίως τους έφηβους και τους νέους κατόχους στη χρήση συμβατικών μορφών γραφής, γεγονός που απελευθερώνει ακόμα και τα άτομα που αισθάνονται ντροπή ή αμηχανία, καθώς δεν είναι απαραίτητο να εκθέσουν πολύ προσωπικές πτυχές του εαυτού τους. «...μπορεί να σπάσει ο πάγος, να δηλωθούν οι

προθέσεις και να διατυπωθούν οι προσκλήσεις, και όλα αυτά χωρίς το ρίσκο της ντροπής και της αμηχανίας» (Plant, 2000:56). Η μεγάλη απήχηση που έχουν τα γραπτά μηνύματα στους εφήβους σχετίζεται και με αυτή ακριβώς τη δυνατότητα που τους παρέχουν να αποφεύγουν καταστάσεις που προκαλούν ντροπή ή ανεπτυγμένες επικοινωνιακές δεξιότητες. Ο χρόνος που έχουν στη διάθεσή τους για να σκεφτούν και να εκφράσουν πιο καθαρά ή πιο διπλωματικά τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους, αποτελεί το κύριο πλεονέκτημα της συγκεκριμένης υπηρεσίας (Fox, 2003).

Τα σύντομα γραπτά μηνύματα είναι αρκετά λειτουργικά όσον αφορά την ανάγκη των εφήβων να είναι ανεξάρτητοι από τον κόσμο των γονέων, των δασκάλων και γενικότερα των ενηλίκων. Η δημιουργία μιας ιδιαίτερης κρυπτογραφημένης γλώσσας, που χρησιμοποιείται από τους εφήβους για τη σύνταξη των γραπτών μηνυμάτων και η οποία αντλεί το νόημά της μόνο από τα σενάρια των εφήβων χρηστών, εξυπηρετεί ακριβώς αυτό το σκοπό (Mante & Piris, 2000). Η απουσία οπτικών και ακουστικών πλαισιωτικών για το μήνυμα σημείων οδήγησε στη δημιουργία και χρήση ειδικών συμβόλων, τα οποία χρησιμοποιούνται για να δηλώσει ο συντάκτης του μηνύματος τα συναισθήματα και το ύφος του και στην ουσία να το εντάξει στο ευρύτερο πλαίσιο της σχέσης. Στόχος αυτού του κώδικα σημείων είναι η μείωση της αβεβαιότητας σε σχέση με την ερμηνεία του μηνύματος από τον παραλήπτη και η αποφυγή παρεξηγήσεων που μπορεί να οδηγήσουν σε αμηχανία.

Οι Taylor & Harper (2002) αντιμετώπισαν την αποστολή SMS, τη φωνητική κλήση και την προσφορά του ίδιου του τηλεφώνου, ως κοινωνικές πρακτικές που έχουν πολλά κοινά σημεία με την τελετουργική ανταλλαγή δώρων. Το δώρο φέρει ένα νόημα, καθώς μετατρέπει κάτι από αυτόν που το προσφέρει και από τη σχέση του με τον αποδέκτη σε απτό αντικείμενο. Βοηθάει στην καταχώρηση των αναμνήσεών μας με τη μορφή απτών αντικειμένων τα οποία μπορούν να αποθηκευτούν και να έχουν διάρκεια στο χρόνο. Με τον τρόπο αυτό το δώρο συνδέεται με την προσωπική μας ιστορία και με συγκεκριμένα πρόσωπα σε αυτήν. Το κινητό τηλέφωνο και το περιεχόμενό του παρέχουν στους εφήβους πολλά τέτοια μέσα οργάνωσης των αναμνήσεών τους. Η τελετουργική διαδικασία ανταλλαγής είναι αυτή που δίνει νόημα στο δώρο. Η ανταλλαγή δώρων δηλώνει την αμοιβαία κατανόηση της σχέσης των δυο πλευρών, η οποία έχει βασιστεί στην εκτίμηση και συνεργασία. Ο αποστολέας, ο αποδέκτης και το πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα αυτή η ανταλλαγή δίνουν την αξία του «δώρου» σε ένα σύντομο γραπτό μήνυμα, το οποίο μπορεί να αποθηκευτεί στη συσκευή του τηλεφώνου και να αντικειμενοποιήσει τις αναμνήσεις του παραλήπτη ή/και του αποστολέα.

Τέλος, υπάρχουν και κάποια «υποχρεωτικά» μηνύματα, τα οποία αναμένονται από τα υποκείμενα. Για παράδειγμα, η υποχρέωση αποστολής μηνυμάτων «καλημέρας» και «καληνύχτας» στο πλαίσιο των ερωτικών σχέσεων των εφήβων, φαίνεται πως έχει τελετουργικό χαρακτήρα, καθώς μέσω αυτών δηλώνεται η δέσμευση στη σχέση (Haddon, 2001).

2.3.4. Η Χρήση του Κινητού Τηλεφώνου και η Αντίληψη του Εαυτού

Ο σύγχρονος άνθρωπος, χρήστης ή μη του κινητού τηλεφώνου, φαίνεται πως έχει ανάμικτα συναισθήματα για τη νέα απελευθερωτική τεχνολογία (Katz & Aakhus, 2002). Το κινητό τηλέφωνο θεωρείται συσκευή που απελευθερώνει τον άνθρωπο από τα εμπόδια της σταθερής τηλεφωνίας, καθώς ευνοεί την κινητικότητά του και την ίδια στιγμή επιτρέπει την πρόσβασή του στην οικογένεια, στους φίλους, τους συναδέλφους και τις υπηρεσίες της κοινότητας. Θεωρείται συσκευή οικονομίας χρόνου, καθώς επιτρέπει στους χρήστες να τον διαχειρίζονται πιο αποτελεσματικά. Από την άλλη μεριά, εκλαμβάνεται ως «περιορισμός» του 21ου αιώνα, καθώς δεν επιτρέπει στο χρήστη να φύγει μακριά από το γραφείο, το σπίτι ή να αποφύγει ανεπιθύμητη επικοινωνία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα το άτομο να αισθάνεται ότι δεν έχει τον έλεγχο της ζωής του (Katz & Aakhus, 2002).

Η αλλαγή των δημόσιων και δυαδικών σχέσεων, που θα προκύψει εξαιτίας της εισχώρησης του κινητού τηλεφώνου σε όλες τις περιοχές της ζωής του σύγχρονου ανθρώπου, είναι αναμενόμενη από την κοινωνία (Fortunati, 2002; Robbins & Turner, 2002). Ο de Gournay (2002, όπ.αναφ. στο Katz & Aakhus, 2002) διαβλέπει αλλαγή στον προσωπικό λόγο ο οποίος θα επηρεάσει και πιθανώς θα οδηγήσει στην εξαφάνιση της τυπικής συζήτησης. Ο ίδιος ερευνητής υποστηρίζει ότι η «μικρο-συμπεριφορά» του χρήστη με το κινητό τηλέφωνο επεκτείνει τη «σφαίρα» της άτυπης επικοινωνίας, η οποία ακολουθεί το άτομο και το προστατεύει από την εξωτερική διαπροσωπική επικοινωνία.

Ο Gergen (2002) διατύπωσε τη θεωρία της απούσας παρουσίας, σύμφωνα με την οποία ο χρήστης του κινητού τηλεφώνου περιθωριοποιεί τον παρόντα άλλο από ένα επικοινωνιακό γεγονός, αγνοώντας τον σαν να ήταν απών. Καθώς το κινητό οδηγεί σε μια άλλη διαμεσολαβημένη αλληλόδραση, αντιμετωπίζεται από το υποκείμενο ως δυνατό εργαλείο που μπορεί να οδηγήσει στην εξαφάνιση των χωρικά παρόντων άλλων. Ο ίδιος ερευνητής αναφέρεται στο χρήστη του κινητού τηλεφώνου ως ένα άτομο που έχει τη δύναμη να δημιουργεί ένα ασφαλές περιβάλλον, μια σφαίρα ασφάλειας, αποτελούμενη από τους στενούς φίλους και την οικογένειά του. Το κινητό τηλέφωνο επιτρέπει την πρόσβασή

του σε αυτή, φροντίζοντας ταυτόχρονα και για την προστασία του από λιγότερο επιθυμητές άμεσες διαπροσωπικές επαφές με νέα άτομα σε νέα περιβάλλοντα.

Η χρήση των κινητών τηλεφώνων ρευστοποίησε ακόμη περισσότερο τα όρια μεταξύ των διαφορετικών ρόλων που εκτελεί το υποκείμενο σε διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια (Truch & Hulme, 2004). Συνέπεια αυτής της ταυτόχρονης εκτέλεσης ρόλων είναι η δυσκολία που αντιμετωπίζει στο διαχωρισμό του κοινού στο οποίο θα έπρεπε να παρουσιαστεί ο κάθε ρόλος γεγονός που συνεπάγεται την αδυναμία ελέγχου της εικόνας του εαυτού που προσλαμβάνεται από τους άλλους. Η ανασφάλεια σχετικά με το τι πιστεύουν οι άλλοι για μας, μετατρέπεται σταδιακά σε αβεβαιότητα για το ποιοι πραγματικά είμαστε.

Τέλος, το ίδιο το κινητό τηλέφωνο φαίνεται πως εκλαμβάνεται ως προέκταση του σώματος του χρήστη, άρα του εαυτού. Ο Pertierra (2005) αναγνωρίζει σε αυτό την προέκταση του χεριού, ενώ ο Townsend (2000) αναφέρεται περισσότερο σε μια προέκταση εικονικού τύπου και όχι τόσο φυσικού / σωματικού στην οποία το κινητό τηλέφωνο παίρνει το ρόλο του φίλου.

Κεφάλαιο 3. Μεθοδολογία

3.1. Μεθοδολογικό Πλαίσιο Έρευνας

Η παρούσα έρευνα βασίστηκε σε κριτήρια, αρχές και διαδικασίες ενός **ποιοτικού μεθοδολογικού σχεδιασμού**, ο οποίος κρίθηκε ως ο πλέον κατάλληλος, καθώς διευκολύνει και καλύπτει τις βασικές επιδιώξεις της. Η συγκεκριμένη επιλογή καθόρισε τόσο τις τεχνικές και τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν, δηλαδή τη μέθοδο, όσο και την οντολογική προσέγγιση στην οποία βασίστηκε η ερμηνεία του κοινωνικού χώρου.

Η **φαινομενολογική προσέγγιση** εκφράζει περισσότερο από κάθε άλλη την οπτική της ερευνήτριας απέναντι στο συγκεκριμένο φαινόμενο, δηλαδή τη χρήση του κινητού τηλεφώνου από τους εφήβους και τους νέους. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη φιλοσοφική προσέγγιση, ιδιαίτερη σημασία κατέχει η περιγραφή εκείνου που πραγματικά συμβαίνει και με βάση την άποψη αυτού που βιώνει την συγκεκριμένη κατάσταση. Δηλαδή, το ενδιαφέρον εστιάζεται στον τρόπο που τα άτομα βιώνουν την κοινωνική πραγματικότητά τους – λογικά και συναισθηματικά – και στην ερμηνεία που της αποδίδουν. Οι λεπτομερείς περιγραφές των ατόμων σχετικά με την χρήση, τη σημασία, καθώς και τη σχέση που αναπτύσσουν με το κινητό τηλέφωνο, είναι αυτές που καθοδηγούν την προσέγγιση του συγκεκριμένου φαινομένου.

Η **Θεμελιωμένη Θεωρία** (Grounded Theory) των Glaser και Strauss (1967 όπ.αναφ. στο Καλφόπουλος, 2003) εμπνεύστηκε από τις αρχές της φαινομενολογίας και αποτελεί τη μέθοδο στην οποία στηρίχτηκε η επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων που παρήχθησαν. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο θεωρητικό μοντέλο,

ο ερευνητής αφήνει στην άκρη όλες τις προηγούμενες θεωρητικές απόψεις, συλλέγει δεδομένα σχετικά με μια συγκεκριμένη περιοχή έρευνας και στη συνέχεια τα επεξεργάζεται για να ανακαλύψει αν κάποιο θεωρητικό μοντέλο ή τουλάχιστον κάποιες υποθέσεις μπορούν να αναπτυχθούν άμεσα από τα πρότυπα συμπεριφορών των δεδομένων» (R. Tesch, 2002:25).

Η **συνεχής σύγκριση** αποτελεί την κύρια τεχνική εντοπισμού τέτοιων προτύπων. Πιο συγκεκριμένα, τα δεδομένα τοποθετούνται σε αρχικές κατηγορίες με βάση το εννοιολογικό τους πλαίσιο, και στη συνέχεια συγκρίνονται καθ' όλη τη διάρκεια της ανάλυσης και επεξεργασίας τόσο μεταξύ τους στο εσωτερικό κάθε κατηγορίας, ώστε η

τελευταία να αποκτήσει συνοχή, όσο και με τις υπόλοιπες κατηγορίες, ώστε αυτές να είναι αποκλειστικές, να καθορίζονται δηλαδή από ευδιάκριτα όρια.

Τα κριτήρια που οδήγησαν στην επιλογή του συγκεκριμένου μεθοδολογικού μοντέλου σχετίζονται τόσο με τη φύση και τα χαρακτηριστικά του φαινομένου, όπως αυτά περιγράφονται στα αρχικά ερευνητικά ερωτήματα, όσο και με το «βλέμμα» με το οποίο αυτό προσεγγίζεται. Τα σημαντικότερα κριτήρια εξ αυτών παρουσιάζονται αμέσως παρακάτω:

- **Η σημασία που προσλαμβάνει το αντικείμενο «κινητό τηλέφωνο» στην ψυχική και κοινωνική ζωή των εφήβων και των νέων** αποτελεί κεντρικό ή «μεγάλο» ερευνητικό ερώτημα της παρούσας έρευνας. Στόχος, δηλαδή, είναι μέσω της παρατήρησης των πρακτικών και των συμπεριφορών των ατόμων – χρηστών κινητών τηλεφώνων της παραπάνω ομάδας και κυρίως μέσω της περιγραφής των ιδίων για τη λειτουργία και τη σημασία που αυτό έχει στην προσωπική και κοινωνική τους ζωή, να προταθεί ένα νέο μοντέλο σχέσης με τον εαυτό και τον άλλο, το οποίο χαρακτηρίζει ως ένα βαθμό τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα και το οποίο μπορεί να γίνει ορατό μέσω της συγκεκριμένης καθημερινής συμπεριφοράς. Συνεπώς, οι ίδιοι οι χρήστες κινητών τηλεφώνων αποτελούν τους «πρωταγωνιστές» της συγκεκριμένης έρευνας, με βάση ένα «ερευνητικό σενάριο» του οποίου η πρώτη σκηνή είναι «βουβή» - εστιάζουμε δηλαδή στην κινησιακή τους συμπεριφορά με το κινητό τηλέφωνο στο δημόσιο χώρο – και στη συνέχεια προστίθεται η συμβολική διάσταση μέσω της χρήσης του λόγου, των περιγραφών των ίδιων των ατόμων, οι οποίες αποκαλύπτουν τις διαδικασίες, τις στάσεις, τις συναισθηματικές καταστάσεις που εγείρει η χρήση του αντικειμένου. Γίνεται προσπάθεια δηλαδή να προσεγγιστεί η βιωμένη σημασία της χρήσης του κινητού τηλεφώνου.

- Η **βιβλιογραφική έρευνα** που προηγήθηκε της συλλογής των δεδομένων επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τις συγκεκριμένες μεθοδολογικές επιλογές. Συγκεκριμένα κατέδειξε ότι η κοινωνική έρευνα σχετικά με τη χρήση και τη σημασία του κινητού τηλεφώνου – σε αντίθεση με την έρευνα σχετικά με τους Η/Υ και κυρίως το ίντερνετ – ήταν διεθνώς σε πρώιμο στάδιο και αποτελούσε σχεδόν ανέγγιχτο ερευνητικό θέμα στην Ελλάδα. Επιπλέον τα δεδομένα των υπαρχουσών ερευνών ήταν κυρίως ποσοτικά και εστιάζονταν περισσότερο στη χρήση των υπηρεσιών της κινητής τηλεφωνίας και όχι στο

αντικείμενο «κινητό τηλέφωνο» και στη σχέση που αναπτύσσουν με αυτό οι κάτοχοι – χρήστες του (ενδεικτικά θέματα ερευνών: συχνότητα χρήσης υπηρεσιών, ηλικιακή χαρτογράφηση χρηστών, οικονομικά μεγέθη λογαριασμών, μεγέθη πωλήσεων κινητών τηλεφώνων κτλ.). Με δεδομένο το γεγονός ότι η παρούσα έρευνα δεν θα μπορούσε να βασιστεί σε ερευνητικές υποθέσεις ούτε να ελέγξει παλαιότερα ερευνητικά αποτελέσματα, κρίθηκε σκόπιμο ο μεθοδολογικός της σχεδιασμός να επιτρέπει μια μεγαλύτερη ελευθερία και ευλυγισία απέναντι σε ένα σχετικά ανεξερεύνητο μέχρι σήμερα πεδίο.

- Η αρχική επιλογή εστίασης στον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτός, ερμηνεύεται, βιώνεται και παράγεται ο κοινωνικός κόσμος από τους συμμετέχοντες μέσω της σχέσης που έχουν αναπτύξει με το κινητό τηλέφωνο, σχετίζεται άμεσα και με την πρόθεση διατύπωσης ενός νέου θεωρητικού μοντέλου, περιγραφικού και εν μέρει ερμηνευτικού, αυτής της νέας προσωπικής και κοινωνικής πρακτικής. Το μοντέλο αυτό προέκυψε ταυτόχρονα με την παραγωγή και ανάλυση των δεδομένων, μέσω μιας διαλεκτικής διαδικασίας, και όχι από σαφείς υποθέσεις, των οποίων η διατύπωση προηγείται της εμπειρικής έρευνας. Η ερμηνευτική διαδικασία καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας δηλαδή, «κινείται από το ειδικό προς το γενικό, χαρακτηριστικό του επαγωγικού συλλογισμού, ο οποίος συνδέεται με τη Θεμελιωμένη Θεωρία» (J. Mason, 2003, σελ. 319).

3.2. Πηγές Δεδομένων και Μέθοδοι Παραγωγής Δεδομένων

3.2.1 Πηγές Δεδομένων της Έρευνας

Ο όρος **παραγωγή δεδομένων** προτιμήθηκε από εκείνον της συλλογής, που πολύ συχνά χρησιμοποιείται από τους κοινωνικούς ερευνητές, με βάση τη θέση της έρευνας απέναντι στο υπό μελέτη αντικείμενο. Ο ποιοτικός προσανατολισμός της οδήγησε στο να δοθεί *«...έμφαση στις σημασίες, στις εμπειρίες, στις περιγραφές κοκ.»* (H. Cooligan, 1990:36) των ίδιων των υποκειμένων – χρηστών. Συνεπώς ο ερευνητής δεν μπορεί να είναι ένας απόλυτα ουδέτερος συλλέκτης πληροφοριών, από τη στιγμή που μοιράζεται με τα υποκείμενα της έρευνας τον ίδιο κοινωνικό και πολιτισμικό χωρο – χρόνο. Αυτό

συνεπάγεται ότι «*δεν ασχολείται απλώς με το που θα βρει στοιχεία που ήδη υπάρχουν έτοιμα προς συλλογή, αλλά προσπαθεί να βρει πόσο καλύτερα μπορεί να παράγει δεδομένα από τις πηγές που έχει επιλέξει*». (J. Mason, 2003:85).

Με τον όρο **πηγές δεδομένων** εννοούνται «οι χώροι ή / και τα φαινόμενα / καταστάσεις μέσα από τα οποία ή μέσω των οποίων μπορούν να παραχθούν δεδομένα» (J. Mason, 2003:85). Τα δεδομένα της παρούσας έρευνας προήλθαν από τις ακόλουθες δυο επικοινωνιακές καταστάσεις:

→ Τη **χρήση** του κινητού τηλεφώνου από τους **εφήβους και νέους** σε **δημόσιους χώρους**.

→ Τη **χρήση** του κινητού τηλεφώνου από τους **εφήβους και νέους** στον **ιδιωτικό χώρο**.

Με τον όρο «εδάφη» ορίζεται η σταθερή γεωγραφική ή αρχιτεκτονική τοποθεσία που ελέγχεται ή ανήκει σε ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων (Lippa, 2003:731). Σύμφωνα με τον Irwin Altman (όπ.αναφ. στο Lippa, 2003) διακρίνονται τρία είδη ανθρώπινων εδαφών.:

- Τα **πρωτογενή εδάφη**, τόποι δηλαδή που τα άτομα αισθάνονται ότι έχουν τον πλήρη έλεγχο.

- Τα **δευτερογενή εδάφη**, δηλαδή κοινά εδάφη για τα οποία έχουν κάποια αισθήματα ιδιοκτησίας

- Τα **δημόσια εδάφη**, περιοχές δηλαδή τις οποίες μπορούν να χρησιμοποιούν προσωρινά, αλλά ταυτόχρονα αποτελούν κοινούς χώρους που είναι ελεύθεροι για όλους και δεν έχουν ιδιαίτερα δικαιώματα πάνω σε αυτά.

Με βάση την παραπάνω θεωρητική κατηγοριοποίηση, επιλέχτηκαν τα εξής δημόσια εδάφη:

Α) **Χώροι με σκοπό τη διασκέδαση (ανοικτοί και κλειστοί)**: Για τους σκοπούς της έρευνας επιλέχτηκαν οι καφετέριες, τα μπαρ και τα εστιατόρια, όπου η παρουσία του ατόμου μπορεί να χαρακτηριστεί ως ηθελημένη.

Β) **Χώροι με σκοπό την μετακίνηση**: τα υπεραστικά λεωφορεία αποτέλεσαν τον επιλεγμένο χώρο παρατήρησης, καθώς τα υποκείμενα αναγκάζονται να συνυπάρξουν σε κοινό χωρο-χρονικό πλαίσιο για σημαντικό χρονικό διάστημα (περίπου 5 ώρες).

Γ) **Χώροι με σκοπό την συμμετοχή σε θρησκευτικό τελετουργικό**: Σε αυτούς συμπεριλαμβάνονται οι ναοί και ανοικτοί χώροι που περιστασιακά μετατρέπονται σε

θρησκευτικούς χώρους. Η παρουσία του ατόμου σε αυτή την κατηγορία χώρων μπορεί να χαρακτηριστεί ως ηθικά επιβεβλημένη.

Ως **ιδιωτικός χώρος** για την παρούσα έρευνα εννοείται η κατοικία του υποκειμένου, δηλαδή το πρωτογενές έδαφος στο οποίο αισθάνεται ότι έχει τον πλήρη έλεγχο.

Με τον όρο **χρήση**, ο οποίος βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση και καθορίζεται από το πλαίσιο στο οποίο εντοπίζεται – δημόσια ή ιδιωτικά εδάφη – γίνεται αναφορά στις εξής επιλεγμένες συμπεριφορές:

Πίνακας 1

Περιγραφή του όρου «χρήση» στις διάφορες φάσεις της έρευνας

Χρήση	Δημόσιος Χώρος Δεδομένα που προέρχονται από τις φάσεις Παρατήρησης & Συνέντευξης (διερευνητικές & ατομικές)		Ιδιωτικός Χώρος Δεδομένα που προέρχονται από τις φάσεις Συνέντευξης (διερευνητικές & ατομικές)	
	Συμμετοχή σε παρέα	*Μόνος / η*	*Παρουσία γονέων*	*Μόνος / η*
Θέση του κινητού τηλεφώνου σε σχέση με το σώμα του χρήστη	✓	✓		✓
Θέση του κινητού σε σχέση με τον άλλο κατά τη διαπροσωπική επαφή	✓			
Συχνότητα οπτικής επαφής με την οθόνη του κινητού τηλεφώνου	✓	✓		✓
Συχνότητα οπτικής επαφής με το κινητό τηλέφωνο	✓	✓		✓
Συχνότητα επικοινωνίας μέσω κινητού τηλεφώνου κατα τη διαπροσωπική επαφή	✓			
Ένταση φωνής του χρήστη κατά τη διάρκεια της τηλεφωνικής επικοινωνίας μέσω κινητού τηλεφώνου	✓	✓		
Στάση σώματος του χρήστη κατά τη διάρκεια επικοινωνίας μέσω κινητού τηλεφώνου	✓	✓		
Κατεύθυνση βλέμματος του χρήστη κατά τη διάρκεια επικοινωνίας μέσω κινητού τηλεφώνου	✓	✓		
Υπηρεσίες του κινητού τηλεφώνου που χρησιμοποιεί πιο συχνά	✓	✓		✓
Άτομα με τα οποία επικοινωνεί πιο συχνά	✓	✓	✓	✓
Παραμονή ή μετακίνηση από το χώρο που βρίσκεται προκειμένου να επικοινωνήσει μέσω	✓		✓	

του κινητού				
Αποδοχή ή απόρριψη της κλήσης	✓	✓	✓	✓
Στάση παρευρισκόμενων στη χρήση του κινητού τηλεφώνου από το άτομο	✓	✓	✓	

3.2.2. Μέθοδοι Παραγωγής Δεδομένων: Παρατήρηση (in situ)

Η **μέθοδος παραγωγής δεδομένων** που χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να παραχθούν τα δεδομένα της έρευνας ήταν η παρατήρηση (in situ) και πιο συγκεκριμένα οι τεχνικές της άμεσης παρατήρησης και της συνέντευξης.

Η **άμεση παρατήρηση** διεξήχθη στον τόπο και στο χρόνο παραγωγής του φαινόμενου. Επιλέχτηκε ως η καταλληλότερη μέθοδος παραγωγής δεδομένων για τους εξής λόγους:

α) Η χρήση του κινητού τηλεφώνου είναι αυθόρμητο φαινόμενο, δηλαδή η πραγματοποίησή του δεν εξαρτάται από την ίδια την παρατήρηση

β) Οι πηγές δεδομένων της παρούσας έρευνας σχετίζονται με ατομικές συμπεριφορές και φαινόμενα αλληλεπίδρασης σε δυαδικές σχέσεις και σχέσεις περιορισμένων ομάδων (έως 6 άτομα, καθώς αν ο αριθμός των ατόμων ξεπερνά κάποιο όριο, η καταγραφή των συμπεριφορών καθίσταται αδύνατη)

Αποτέλεσε προερευνητική φάση, η οποία προηγήθηκε χρονικά των συνεντεύξεων και έλαβε χώρα στην πόλη του Βόλου. Χρησιμοποιήθηκε ως τεχνική μόνο για την παρατήρηση της χρήσης των κινητών τηλεφώνων στους δημόσιους χώρους, καθώς ήταν αδύνατη η πρόσβαση της ερευνήτριας στον ιδιωτικό χώρο (οικία) των υποκειμένων. Οι χώροι που επιλέχτηκαν παρουσιάστηκαν αναλυτικά παραπάνω, ενώ οι **βασικοί άξονες της συμπεριφοράς** στους οποίους επικεντρώθηκε η διαδικασία της παρατήρησης είναι οι εξής:

- Αντιδράσεις των κατόχων κινητών τηλεφώνων στις εισερχόμενες κλήσεις στους διάφορους δημόσιους χώρους (**Παρατηρούμενες συμπεριφορές:** αποδοχή / απόρριψη της κλήσης, τόνος φωνής, εκφράσεις προσώπου, στάση σώματος)
- Αντιδράσεις συνοδών των κατόχων κινητών τηλεφώνων στις εισερχόμενες κλήσεις στους διάφορους δημόσιους χώρους (**Παρατηρούμενες συμπεριφορές:** ενόχληση/ αδιαφορία, εκφράσεις προσώπου, στάση σώματος, συμμετοχή / μη συμμετοχή στην τηλεφωνική συνδιάλεξη)

- Αντίδραση αγνώστων που μοιράζονται τον ίδιο κοινωνικό χώρο με τον χρήστη στους διάφορους δημόσιους χώρους (**Παρατηρούμενες συμπεριφορές:** ενόχληση/ αδιαφορία / «στήσιμο αυτιού» και τρόποι έκφρασής τους)
- Γενικότερη ενασχόληση των κατόχων κινητών τηλεφώνων με αυτό, όταν αποτελούν μέλη «συντροφιάς» και όταν είναι μόνοι τους. (**Παρατηρούμενες συμπεριφορές:** εμφάνιση / απόκρυψη συσκευής κινητού τηλεφώνου, συμπεριφορά κατά την τηλεφωνική συνομιλία, συχνότητα επαφής με τη συσκευή – απτική και οπτική επαφή)

Στην πλειονότητα των περιπτώσεων οι σημειώσεις κρατούνταν ταυτόχρονα με την παρατήρηση και το χρονικό διάστημα που η ερευνήτρια βρισκόταν στο πεδίο. Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η παρατήρηση των συμπεριφορών έγινε χωρίς να ενημερωθούν τα υποκείμενα για τη συγκεκριμένη ενέργεια από την ερευνήτρια.

Η **δειγματοληψία** των καταστάσεων έγινε με βάση τις μεταβλητές της ηλικίας των συμμετεχόντων και της χρήσης κινητού τηλεφώνου τουλάχιστον από ένα μέλος της παρέας. Επίσης, διαφοροποιήθηκαν οι ώρες παρατήρησης, ώστε το δείγμα των παρατηρούμενων περιστάσεων να είναι πιο αντιπροσωπευτικό.

Τα δεδομένα αναλύονταν καθ' όλη τη διάρκεια της συγκεκριμένης φάσης, η οποία τροφοδοτούσε με χρήσιμα συμπεράσματα την μετέπειτα πορεία της. Η ανάλυσή τους έγινε σε σχέση με μια **κλείδα κατηγοριών**, δηλαδή μια τυποποίηση των δεδομένων σε σχέση με τις αρχικές υποθέσεις. Είχε προηγηθεί προκαταρκτική παρατήρηση παρόμοιων φαινομένων, δηλαδή παρατήρηση χωρίς καμία κατεύθυνση, προκειμένου να διαμορφωθεί η συγκεκριμένη κλείδα. Οι κατηγορίες αντιστοιχούν σε συγκεκριμένες συμπεριφορές, οι οποίες σχετίζονται με τα αρχικά ερωτήματα της έρευνας.

Η συνέντευξη αποτέλεσε την τεχνική που πλαισίωσε εκείνη της άμεσης παρατήρησης, προκειμένου να παραχθούν τα δεδομένα της έρευνας. Σύμφωνα με τους Marshall & Rossman (1989, όπ.αναφ. στο Δασκολιά, 2004:83) η συνέντευξη:

- προσφέρεται ως ένα μέσο για εύκολη και άμεση συγκέντρωση μεγάλου αριθμού δεδομένων

- διευκολύνει τη γνώση θεμάτων που δεν είναι δυνατό να παρατηρηθούν άμεσα

- επιτρέπει την πρόσβαση στον προσωπικό τρόπο βίωσης και αντίληψης της πραγματικότητας των ατόμων.

Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκαν δυο τύποι συνέντευξης σε δυο διαφορετικές χρονικά φάσεις: η **διερευνητική συνέντευξη** και η **ημι-κατευθυντική / ιδιαίτερα δομημένη συνέντευξη**. Η «βουβή» φάση της άμεσης παρατήρησης οδήγησε στην παραγωγή και κατηγοριοποίηση μη λεκτικών συμπεριφορών κατά τη διάρκεια της χρήσης του κινητού τηλεφώνου σε δημόσιους χώρους. Η προσέγγιση των αντίστοιχων μη λεκτικών συμπεριφορών που λαμβάνουν χώρα στον ιδιωτικό χώρο των υποκειμένων δεν θα μπορούσε να γίνει παρά μόνο μέσα από την περιγραφή τους από τους ίδιους τους κατόχους και χρήστες των κινητών τηλεφώνων. Συνεπώς τα ίδια τα υποκείμενα επέλεξαν τους υπότιτλους για τις εικόνες που συλλέχθησαν κατά τη διάρκεια της φάσης παρατήρησης στους διαφορετικούς δημόσιους χώρους, καθώς επίσης περιέγραψαν και ερμήνευσαν τη σχέση τους με το αντικείμενο «κινητό τηλέφωνο» στον ιδιωτικό τους χώρο

Η διενέργεια των διερευνητικών συνεντεύξεων αποτέλεσε την πρώτη φάση καταγραφής του λόγου των υποκειμένων σχετικά με τη χρήση του κινητού τηλεφώνου σε δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους. Λειτούργησε ως συμπλήρωμα της θεωρητικής έρευνας, καθώς τα δεδομένα σχετικά με τη χρήση των κινητών τηλεφώνων στον ιδιωτικό χώρο ήταν ανεπαρκή, καθώς επίσης και ως το προκαταρκτικό στάδιο της κατασκευής του πρωτοκόλλου συνέντευξης για τις ατομικές ημι-δομημένες συνεντεύξεις που θα ακολουθούσαν. Οι διερευνητικές συνεντεύξεις έγιναν σε ομαδικό πλαίσιο (focus groups). Συγκεκριμένα, συμμετείχαν συνολικά εννέα άτομα τα οποία χωρίστηκαν σε τρεις ομάδες, εκ των οποίων:

- η πρώτη απαρτίζονταν από τρία άτομα, δυο γυναίκες και έναν άνδρα, αποφοίτους Λυκείου που μόλις ξεκινούσαν την φοιτητική τους ζωή, δηλαδή ηλικιακά βρίσκονταν μεταξύ 18 και 19 ετών

- η δεύτερη από δυο άτομα, έναν άνδρα 25 ετών και μια γυναίκα 23 ετών, που είχαν ολοκληρώσει τις σπουδές και εργάζονταν

- η τρίτη από τέσσερα άτομα, δυο γυναίκες και δυο άνδρες, μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 18 – 20 ετών.

Τα δεδομένα της προηγούμενης φάσης της έρευνας (άμεση παρατήρηση), η βιβλιογραφική έρευνα και οι αρχικές υποθέσεις αποτέλεσαν τις πηγές από τις οποίες αντλήθηκαν οι γενικοί άξονες γύρω από τους οποίους κινήθηκαν οι συνεντεύξεις με τις ομάδες των χρηστών. Αρχικά τα άτομα κάθε ομάδας καλούνταν να απαντήσουν σε ένα σύντομο ερωτηματολόγιο, το οποίο εκτός από κάποια δημογραφικά στοιχεία, περιείχε και ερωτήσεις σχετικές με την κατοχή και χρήση του κινητού τηλεφώνου από τους ίδιους.

Στόχος του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου ήταν κυρίως η εισαγωγή των ατόμων στο θέμα της συζήτησης που θα ακολουθούσε. Συγκεκριμένα, η συνέντευξη ξεκινούσε με τις απαντήσεις των ατόμων στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου και με αφορμή αυτές η συζήτηση προχωρούσε και σε άλλα θέματα σχετικά με την χρήση του κινητού τηλεφώνου και τη σημασία που αυτή προσλαμβάνει για το άτομο στα διαφορετικά χωρο-χρονικά πλαίσια. Η κύρια στάση της ερευνήτριας στην επικοινωνία και με τις τρεις ομάδες ήταν μη κατευθυντική, ανοικτή δηλαδή σε κάθε είδους πληροφορίες, ακόμη και αν αυτές έμοιαζαν σε κάποιες περιπτώσεις να απομακρύνονται από τις καθορισμένες μέχρι εκείνη τη στιγμή κατευθύνσεις της έρευνας.

Η επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων της συγκεκριμένης φάσης, η οποία γινόταν παράλληλα με την διαδικασία των συνεντεύξεων, οδήγησε στον εμπλουτισμό των δεδομένων που αφορούσαν τη χρήση του κινητού στους δημόσιους χώρους, αλλά ταυτόχρονα έδωσε και τα πρώτα δεδομένα σχετικά με τη χρήση του στον ιδιωτικό χώρο. Ο καθορισμός των κύριων θεματικών αξόνων της έρευνας δεν αποτελεί το μοναδικό πλεονέκτημα της συγκεκριμένης προερευνητικής φάσης. Το γεγονός ότι τα ίδια τα υποκείμενα χρησιμοποιώντας τις αντιλήψεις και αναπαραστάσεις τους εκφράστηκαν με τους δικούς τους όρους και με την γλώσσα που χρησιμοποιούν μεταξύ τους για να περιγράψουν τις διάφορες χρήσεις του κινητού τηλεφώνου, βοήθησε στη δημιουργία του πρωτοκόλλου ατομικών συνεντεύξεων, οι ερωτήσεις του οποίου προσαρμόστηκαν σε αυτή τη νέα «ορολογία», με στόχο να διευκολυνθεί η επικοινωνία μεταξύ ερευνητή και υποκειμένων – τόσο δομικά όσο και μετα-επικοινωνιακά.

Σύμφωνα με τους Caron και Caronia (2007):

> *Οι τεχνολογίες αποτελούν ζωτικό κομμάτι του πολιτισμού μας, καθώς εισέρχονται σε αυτόν ως παράγοντες που επηρεάζουν τις καθημερινές μας ιστορίες, ως αντικείμενα για τα οποία συζητάμε και θα πρέπει να γνωρίζουμε το πώς θα μιλήσουμε για αυτά, ως υποκείμενα των μικροαφηγήσεων της καθημερινότητας μέσα από τα οποία δομούμε και αποδομούμε το νόημα των πραγμάτων. Το νόημα που αποδίδουμε στις τεχνολογίες, η σημαντική τους επίδραση στην κοινωνική μας ζωή – εν συντομία, η πολιτισμική και κοινωνική τους δύναμη – προέρχεται από τον πολιτισμό της καθημερινής μας ζωής, ο οποίος συνεχώς δομείται μέσω του καθημερινού λόγου. (σ. 47)*

Η διενέργεια ατομικών συνεντεύξεων αποτέλεσε το τελευταίο στάδιο της διαδικασίας παραγωγής δεδομένων. Επιλέχτηκε ως κύρια ερευνητική τεχνική, καθώς

ευνοεί την προσέγγιση και καταγραφή των γνώσεων, απόψεων, αντιλήψεων, ερμηνειών, εμπειριών και διαδράσεων των ατόμων, στοιχεία που σύμφωνα με την οντολογική θέση της παρούσας έρευνας αποτελούν σημαντικές ιδιότητες της κοινωνικής πραγματικότητας. Διενεργηθήκαν τριάντα έξι (36) ατομικές συνεντεύξεις (20 γυναίκες και 16 άνδρες) και τα άτομα που συμμετείχαν στη φάση αυτή ήταν μεταξύ 16 και 26 ετών, δηλαδή έφηβοι και νέοι ενήλικες. Η δειγματοληψία που επιλέχτηκε ήταν η θεωρητική, η οποία αποτελεί θεμελιώδη ιδιότητα της συγκεκριμένης θεωρίας. Βασίζεται στην αρχή τη συνεχούς σύγκρισης και στόχος της είναι να εκλεπτυνθούν οι αναπτυσσόμενες ιδέες και όχι να αυξηθεί το δείγμα ή να γίνει πιο αντιπροσωπευτικό.

Η επιλογή της συγκεκριμένης ομάδας – στόχου (έφηβοι και νέοι ενήλικες) έγινε με τα εξής κριτήρια:

- Τον σκοπό και τους επιμέρους στόχους της έρευνας.

Κεντρική επιδίωξη ήταν η διερεύνηση των καθημερινών πρακτικών στις οποίες «συμμετέχει» πλέον το κινητό τηλέφωνο και οι σημασίες που προσλαμβάνει για τους κατόχους του, όσον αφορά την επικοινωνία και την ταυτότητά τους. Ως εκ τούτου το δείγμα θα έπρεπε να αποτελείται από άτομα που είναι κάτοχοι κινητών τηλεφώνων και οι οποίοι το έχουν αναγάγει σε κυρίαρχο μέσο αναφορικά με την καθημερινή τους επικοινωνία και πρακτική. Η πρόθεσή μας να εξετάσουμε σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερη έκταση την πιθανή διαφοροποίηση των πρακτικών, χρήσεων και σημασιών του κινητού τηλεφώνου, αποτέλεσε την βασική αιτία της μέγιστης δυνατής διαφοροποίησης του δείγματος στην οποία προχωρήσαμε. Ως στοιχεία διαφοροποίησης στη σύνθεση του δείγματος ορίστηκαν: Φύλο – Ηλικία – Οικονομική «ανεξαρτησία» από την οικογένεια – Διαμονή στην οικογενειακή εστία.

- Οι νέοι των ηλικιών αυτών βρίσκονται πολύ κοντά στις τεχνολογικές εξελίξεις και γνωρίζουν πώς να χρησιμοποιήσουν την νέα τεχνολογία.
- Βρίσκονται σε στάδιο διαμόρφωσης της προσωπικής και κοινωνικής τους ταυτότητας, διεργασία που σχετίζεται άμεσα με τις προϋπάρχουσες και τις νέες σχέσεις τους.

Η επεξεργασία λοιπόν, τόσο των σημειώσεων που προήλθαν από την προερευνητική φάσης της άμεσης παρατήρησης, καθώς και των συνεντεύξεων των focus groups, οδήγησαν στη δημιουργία του οδηγού των ατομικών συνεντεύξεων. Ο συγκεκριμένος οδηγός χωρίζεται σε εννέα (9) άξονες ερωτήσεων, οι οποίοι είναι οι εξής:

- Το κινητό τηλέφωνο και το σώμα

- Το κινητό τηλέφωνο ως «ενδιάμεση περιοχή της εμπειρίας» (παιχνίδι – ονειροπόληση)
- Το κινητό τηλέφωνο ως μηχανισμός «άμυνας του Εγώ»
- Το κινητό τηλέφωνο ως «αναβάθμιση» της μνήμης
- Διάσπαση προσοχής και κινητό τηλέφωνο
- Ο έλεγχος του Άλλου αι η ανάκτηση της προσωπικής ελευθερίας
- Το κινητό τηλέφωνο ως μέσο διαχείρισης των πολλαπλών κοινωνικών ρόλων
- Κοινωνικός χωρόχρονος vs Ηλεκτρονικού χωροχρόνου
- Κινητό τηλέφωνο και υπαγωγή σε κοινωνικές ομάδες

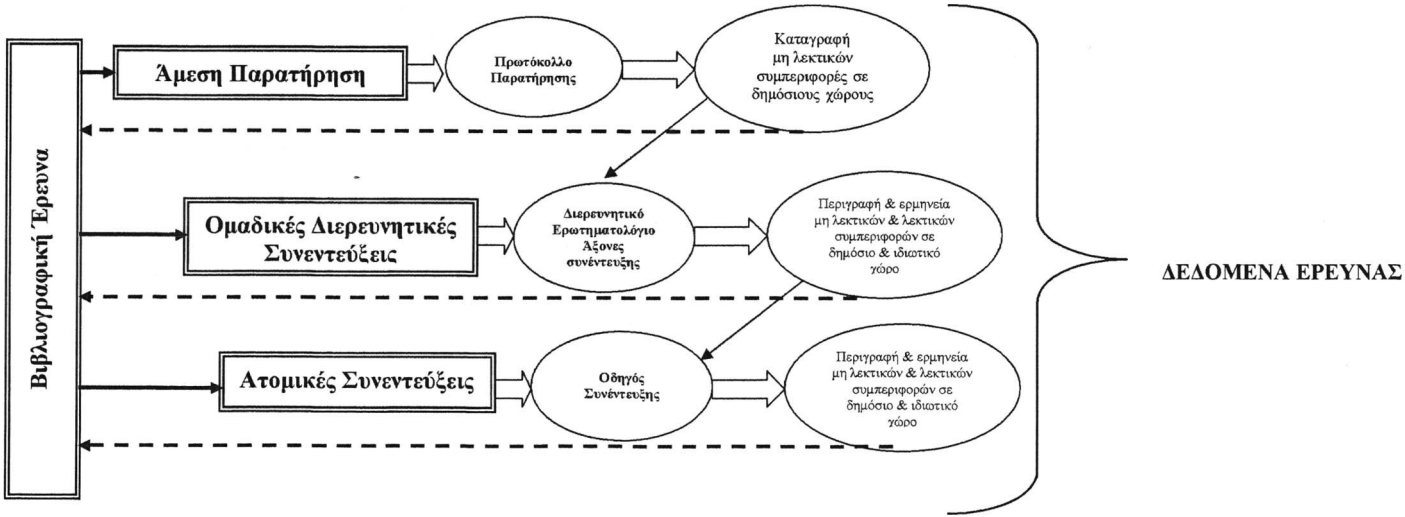
Ο τύπος συνέντευξης που επιλέχτηκε ήταν αυτός της **ημι-δομημένης ή ημι-κατευθυντικής**, τον οποίο ο Patton (1987 όπ.αναφ. στο Δασκολιά, 2004) αποκαλεί «συνέντευξη βάσει γενικού οδηγού» ή «δομημένη συνέντευξη με ανοικτές απαντήσεις». Ενώ δηλαδή ο ερωτώμενος ήταν ελεύθερος να μιλήσει για όποιο θέμα είχε γι' αυτόν σημασία, υπήρχε παράλληλα μια σειρά από ερωτήματα και κάποιες γενικές οδηγίες που διασφάλισαν την κάλυψη των θεμάτων που ενδιέφεραν τον ερευνητή. Η επιλογή του συγκεκριμένου τύπου συνέντευξης έγινε γιατί ακριβώς προσφέρει ευελιξία, όπως επίσης έμφαση στον τρόπο που το άτομο πλαισιώνει και κατανοεί τα θέματα και τα γεγονότα. Παρόλο που δεν πρόκειται για αυστηρά δομημένη διαδικασία, οι ερωτήσεις του οδηγού έγιναν σε όλα τα υποκείμενα με παρόμοια διατύπωση, χωρίς ωστόσο να αποκλείονται άλλα σχόλια των υποκειμένων ή επιπλέον ερωτήσεις που προέκυπταν από την διάδραση ερευνητή – υποκειμένου. Οι απομαγνητοφωνήσεις γίνονταν παράλληλα με τις συνεντεύξεις, γεγονός που, όπως παρατηρεί ο Bertaux (1980, όπ.αναφ. στο Δασκολιά, 2004: 210), «*επιτρέπει την εν θερμώ εξέτασή τους, καθώς και τη βαθμιαία και προοδευτική ανάδειξη νέων διαστάσεων προς διερεύνηση και καινούργιων ερωτηματικών*».

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι η πρώτη ερώτηση κάθε συνέντευξης αφορούσε μια φωτογραφία που επιδεικνυόταν στα υποκείμενα με στόχο την ομαλή είσοδο στην αλληλεπίδραση (ice breaking), όπως επίσης και τον καθορισμό του θέματος και του πλαισίου της συνέντευξης. Τα υποκείμενα καλούνταν να αφηγηθούν μια μικρή ιστορία βασιζόμενοι στην εικόνα που είχαν μπροστά τους. Η φωτογραφία, η οποία παρουσιάζεται παρακάτω, ήταν κοινή για όλους και χαρακτηρίζεται από ελλιπείς πληροφορίες σχετικά με

την κατάσταση που αναπαριστά. Επιλέχτηκε δηλαδή γιατί άφηνε το περιθώριο στους συμμετέχοντες να συμπληρώσουν γνωστικά και νοηματικά τα «κενά» πληροφορίας που τη χαρακτηρίζουν και να λειτουργήσουν πιο ελεύθερα και ίσως «προβολικά».

Η διαδικασία παραγωγής δεδομένων και των τεχνικών που εφαρμόστηκαν για το σκοπό αυτό, αποτυπώνεται συνοπτικά στο σχεδιάγραμμα που ακολουθεί.

Σχεδιάγραμμα 1. Φάσεις και Διαδικασία Παραγωγής Δεδομένων

3.3. Κατάταξη και Οργάνωση Ποιοτικών Δεδομένων

Η τεχνική της **διατμηματικής ή κατηγορικής ταξινόμησης** επιλέχτηκε για την κατάταξη και οργάνωση των δεδομένων της παρούσας έρευνας. Σε πρακτικό επίπεδο εφαρμόσαμε στα δεδομένα ένα ομοιόμορφο σύνολο **κατηγοριών ταξινόμησης** με συστηματικό και συνεπή τρόπο. Οι κατηγορίες στις οποίες καταλήξαμε είναι το αποτέλεσμα μιας αλληλεπιδραστικής σχέσης μεταξύ των αρχικών ερευνητικών ερωτημάτων και των δεδομένων που παρήχθησαν και δεν είχαν καθοριστεί από την αρχή της διαδικασίας.

Πίνακας 2

Κατηγορίες Ταξινόμησης

	ΓΕΝΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ		ΕΙΔΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ
A	***Η αλληλεπίδραση εαυτού – κινητού τηλεφώνου***	**A1.**	Το κινητό τηλέφωνο ως προς το σώμα του χρήστη
		A2.	Διαχείριση του χωρο-χρόνου και προγραμματισμός μέσω του κινητού τηλεφώνου
		A3.	Σημασίες του αντικειμένου για τον εαυτό
		A4.	Η παρουσίαση της ταυτότητας του εαυτού μέσω του κινητού τηλεφώνου
B	***Η διαμεσολάβηση του κινητού τηλεφώνου στην αλληλεπίδραση εαυτού – άλλου***	**B1.**	Ο ρόλος του κινητού τηλεφώνου στη διαμόρφωση και παρουσίαση της κοινωνικής ταυτότητας του υποκειμένου
		B2.	Η έκφραση μύχιων πλευρών του εαυτού στον άλλο
		B3.	Η επικοινωνία με το αντίθετο φύλο

3.4. Ανάλυση Δεδομένων και Δόμηση Κοινωνικών Εξηγήσεων

Η ανάλυση δεν αποτελεί το τελευταίο στάδιο της παρούσας ερευνητικής διαδικασίας, αλλά ξεκινά από την αρχή της παραγωγής των δεδομένων και πρόκειται περισσότερο για κυκλική και όχι γραμμική διαδικασία. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για την ανάλυση των παραχθέντων δεδομένων ήταν αυτή της **ανάλυσης περιεχομένου** (content analysis).

Στην παρούσα έρευνα εφαρμόστηκε **συνδυασμός ποσοτικής και ποιοτικής ανάλυσης**. Δηλαδή υπολογίστηκαν οι συχνότητες εμφάνισης των επαναλαμβανόμενων θεμάτων / καταστάσεων – τόσο στα δεδομένα της άμεσης παρατήρησης όσο και στις συνεντεύξεις – χωρίς όμως αυτές να αποτελέσουν τη βάση στην οποία στηριχτήκαμε προκειμένου να ερμηνεύσουμε τα δεδομένα. Βασική επιδίωξη ήταν ο εντοπισμός των θεματικών κατηγοριών που περιέχονταν στο ερευνητικό υλικό.

Οι Atkinson & Coffey (2002, όπ.αναφ. στο Tesch, 2002) αναφερόμενοι στη σχέση μεταξύ παρατήρησης και συνέντευξης, αναγνωρίζουν τον τριγωνισμό (triangulation) ως έναν από τους βασικότερους τρόπους για τον συνδυασμό μεθοδολογικών προσεγγίσεων, ο οποίος οδηγεί στη συγκέντρωση περισσότερων και πιο λεπτομερών δεδομένων και στοιχείων, όπως επίσης οδηγεί και στην αύξηση της εγκυρότητας των στοιχείων.

Ωστόσο, στην παρούσα έρευνα ο τριγωνισμός χρησιμοποιήθηκε κυρίως γιατί απαιτούνταν διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις, καθώς οι διαφορετικές πηγές δεδομένων φώτισαν διαφορετικά ερευνητικά ερωτήματα. Η παρατήρηση των μη λεκτικών συμπεριφορών σε δημόσιους χώρους δεν θα μπορούσε να είναι ολοκληρωμένη μόνο μέσα από την περιγραφή των ίδιων των υποκειμένων, καθώς η χρήση του κινητού τηλεφώνου χαρακτηρίζεται από αυτοματοποιημένες και άρα ασυνείδητες κινήσεις – πράξεις νοήματος. Τα δεδομένα της παρατήρησης στη συνέχεια συγκρίθηκαν με τις περιγραφές των υποκειμένων κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων και ως ένα βαθμό οι ίδιοι οι κοινωνικοί δράστες έβαλαν υπότιτλους στη «βουβή» καταγραφή της ερευνήτριας. Χρησιμοποιήθηκε λοιπόν η μέθοδος του τριγωνισμού γιατί θεωρήθηκε δεδομένη από την αρχή η πολυπλοκότητα του κοινωνικού πεδίου και των κοινωνικών συμπεριφορών, γεγονός που έχρηζε την προσέγγισή τους με διαφορετική μέθοδο, και όχι για να προσεγγιστεί το ίδιο

φαινόμενο από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Η λειτουργία της ήταν δηλαδή περισσότερο συμπληρωματική και όχι επαληθευτική.

3.5. Θέματα Δεοντολογίας

Η παρατήρηση ως μέθοδος παραγωγής δεδομένων επιλέγεται κυρίως για την μελέτη αυθόρμητων φαινομένων, που η πραγματοποίησή τους δηλαδή δεν εξαρτάται από την ίδια την παρατήρηση, όπως και για τη μελέτη φαινομένων κοινωνικής αλληλεπίδρασης και ατομικών συμπεριφορών σε αυτές. Η χρήση του κινητού τηλεφώνου σε δημόσιους χώρους ανήκει και στις δυο παραπάνω περιπτώσεις. Θεωρήθηκε ότι η παρατήρηση των συμπεριφορών κρυφά από τα υποκείμενα ήταν ο πιο ενδεδειγμένος τρόπος και για το λόγο αυτό η συναίνεση τους δεν κρίθηκε απαραίτητη. Από τη στιγμή που δεν θιγόταν η προσωπικότητα των παρατηρούμενων υποκειμένων, εάν ζητούνταν η συναίνεσή τους από την ερευνήτρια, είναι πολύ πιθανό να επηρεαζόταν η συμπεριφορά τους αναφορικά με τη χρήση του κινητού τηλεφώνου, να έμπαιναν δηλαδή στη διαδικασία να σκεφτούν και να πράξουν σύμφωνα με αποδεκτούς κοινωνικούς κανόνες ή σύμφωνα με κάποια εικόνα του εαυτού τους που θα ήθελαν λιγότερο ή περισσότερο εσκεμμένα και συνειδητά να αποδώσουν στον εαυτό τους ή να παρουσιάσουν στους άλλους.

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, ομαδικών και ατομικών, οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν για τη φύση και τους στόχους της έρευνας, όπως και για το ότι είναι ελεύθεροι να δεχθούν ή να αποσυρθούν από την διαδικασία, αφού πρώτα η ερευνήτρια εξήγησε πόσο σημαντική είναι η συμμετοχή τους για την προαγωγή της επιστημονικής γνώσης. Επίσης, διαβεβαιώθηκαν ότι δεν θα εμφανιστούν τα προσωπικά τους στοιχεία, με τρόπο που θα ήταν αναγνωρίσιμος από άλλους ή / και από τους ίδιους. Συνεπώς, επιλέχτηκε η **χρήση κωδικού** προκειμένου να διασφαλιστεί η ανωνυμία των συμμετεχόντων. Για παράδειγμα ο κωδικός Γ-18, Μαθ.-3 αντιστοιχεί στην τρίτη συνέντευξη με γυναίκα 18 ετών που είναι μαθήτρια. Στις περιπτώσεις που δεν αναφέρεται ο αριθμός της συνέντευξης αυτές προέρχονται από τις απαντήσεις των υποκειμένων των focus groups. Πιο συγκεκριμένα, οι συντομεύσεις που θα χρησιμοποιηθούν είναι :

Α = άνδρας

Γ = γυναίκα

Μαθ. = Μαθητής / τρια

Φοιτ. = Φοιτητής / τρια

Εργ. = Εργαζόμενος / η

Ανερ.: Άνεργος / η

Κεφάλαιο 4. Εαυτός – Κινητό Τηλέφωνο – Άλλος

4.1. Τα Χαρακτηριστικά του Κινητού Τηλεφώνου και η Θέση του στην Αλληλεπίδραση με τον Εαυτό και τον Άλλο

4.1.1. Χαρακτηριστικά και Υπηρεσίες του Κινητού Τηλεφώνου

Το κινητό τηλέφωνο αποτελεί εξαιτίας του μεγέθους του το μόνο μέσο που συντροφεύει τον κάτοχό του σε όλες τις καθημερινές του δραστηριότητες, τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο χώρο. Η σμίκρυνσή του ήταν σταδιακή και συντελέστηκε παράλληλα με την εξέλιξη των υπηρεσιών που παρέχει στο χρήστη. Δηλαδή όσα περισσότερα προσφέρει τόσο μικρότερο γίνεται, προκειμένου να διευκολύνει τη μεταφορά του και να ταιριάζει στις διαστάσεις του ανθρώπινου χεριού.

Η ραγδαία εξέλιξη των υπηρεσιών του συγκεκριμένου μέσου το μεταμόρφωσε σε ένα πολυεργαλείο, ακόμη και το όνομα του οποίου (κινητό τηλέφωνο) πλέον δεν ανταποκρίνεται στις δυνατότητές του και αποτελεί απλώς φόρο τιμής στην πρότερη τεχνολογία, στην οποία βασίστηκε η συγκεκριμένη εφεύρεση. Ενώ ξεκίνησε ως φορητό τηλέφωνο, το οποίο είχε και το ανάλογο μέγεθος, σταδιακά νέες εφαρμογές προστίθεντο σε αυτό σύμφωνα με τις ανάγκες αλλά και τους τρόπους που χρησιμοποιούνταν από τις διάφορες κοινωνικές ομάδες. Προκειμένου να γίνει κατανοητή σε όλο της το εύρος η εξέλιξη του συγκεκριμένου αντικειμένου κρίνεται σκόπιμη η παράθεση των υπηρεσιών που αυτή τη στιγμή είναι «στο χέρι» του χρήστη:

- Φωνητική κλήση
- Επικοινωνία μέσω γραπτών μηνυμάτων
- Καταγραφή προσωπικών στοιχείων και προγραμματισμό καθημερινών εργασιών – ηλεκτρονική ατζέντα
- Σύνδεση στο διαδίκτυο και αποστολή ηλεκτρονικών μηνυμάτων (e-mail)
- Υπηρεσία ραδιοφώνου
- Επικοινωνία μέσω εικόνας – καθώς λειτουργεί και σαν φωτογραφική μηχανή ή / και κάμερα

- Διασκέδαση μέσω ενσωματωμένων παιχνιδιών ή παιχνιδιών μέσω σύνδεσης
- Αναγράφει την ώρα και την ημερομηνία στην οθόνη του
- Πληροφόρηση για την επικαιρότητα - μέσω γραπτών μηνυμάτων
- Δυνατότητα αποθήκευσης μουσικών κομματιών και αναπαραγωγής τους
- Εφαρμογές τηλεϊατρικής με σκοπό την πρόληψη αλλά και άμεση ιατρική επέμβαση σε έκτακτες περιπτώσεις.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η συχνότητα της χρήσης των παραπάνω υπηρεσιών από τους έφηβους και νέους χρήστες. Σύμφωνα με την Εθνική Έρευνα για Νέες Τεχνολογίες και την Κοινωνία της Πληροφορίας (VPRC, 2006), η συχνότητα χρήσης υπηρεσιών αποστολής και λήψης σύντομων γραπτών μηνυμάτων (SMS) σημειώνει τις υψηλότερες τιμές για το έτος 2006 στις κατηγορίες 15 – 17 ετών (63,2% πολύ συχνά & 25,6%αρκετά συχνά) και 18 – 24 ετών (47,9% πολύ συχνά & 33,9% αρκετά συχνά). Το ποσοστό αυτό μειώνεται με την αύξηση της ηλικίας των χρηστών. Έτσι, στην ηλικιακή κατηγορία 25 – 34 ετών το 20,4% απαντά ότι κάνει πολύ συχνή χρήση της συγκεκριμένης υπηρεσίας και το 31,2% ότι τη χρησιμοποιεί αρκετά συχνά.

Η φωνητική κλήση, το τηλέφωνο δηλαδή όπως το γνωρίζαμε μέχρι πρότινος, αποτελεί τη δεύτερη πιο συχνά χρησιμοποιούμενη υπηρεσία. Η συγκεκριμένη χρησιμοποιείται, όπως υποστηρίζουν τα υποκείμενα της έρευνας, κυρίως για να μιλήσουν με την οικογένεια και τους φίλους. Επίσης, η φωνητική κλήση χρησιμοποιείται και για επικοινωνία που σχετίζεται με θέματα εργασίας, όπως υποστηρίζουν οι εργαζόμενοι ερωτηθέντες. Οι αναπάντητες κλήσεις είναι ένας τρόπος επικοινωνίας, που σχετίζεται με την κλασσική λειτουργία του τηλεφώνου, και θα μπορούσε να είναι η εξέλιξη του beeper. Αποτελεί ανέξοδο τρόπο επικοινωνίας, καθώς είναι δωρεάν, κυρίως για τις ηλικίες κάτω των 20 ετών. Ωστόσο, πολλές φορές συνεχίζεται ως τρόπος επικοινωνίας της παρέας και σε μεγαλύτερες ηλικίες. Κάποιες από τις σημασίες που έχουν οι αναπάντητες, σύμφωνα με τα υποκείμενα της έρευνας είναι οι εξής:

- ότι ο άλλος με σκέφτηκε / με θυμήθηκε και μου το λέει

- αποτελούν απαντήσεις σε μηνύματα. Π.χ. ένας ήχος = ναι, δυο ήχοι = όχι
- «γειά σου, τι κάνεις;»
- «πάρε με τηλέφωνο»

Ξεκίνησε σαν διαδικασία αποφυγής του κόστους, ξέρεις φοιτητές, ας περιορίσουμε το κόστος: «αν βρεθούμε τελικά κάνε μια αναπάντητη να κατέβω». Αλλά πλέον έχει γίνει ένα γρήγορο γεια.... Δεν έχω απαιτήσεις όσον αφορά τον τρόπο επικοινωνίας αλλά στην ποσότητα επικοινωνίας. Ας πούμε και μια αναπάντητη μου αρκεί για συγκεκριμένα άτομα...έστω μια αναπάντητη. (Γ-24, Φοιτ.-7)

Το κινητό τηλέφωνο χρησιμοποιείται επίσης ως φωτογραφική μηχανή και βιντεοκάμερα, προκειμένου να αποθανατίζουν στιγμές με φίλους και γενικότερα σημαντικά για τους ίδιους πρόσωπα.

δεν υπάρχει μια μέρα που να μην πάρω το κινητό και να πάω στις εικόνες και να δω τις εικόνες της κοπέλας μου. Δεν υπάρχει!. (Α-17, Μαθ.-9)

Ιδιαίτερα συχνή φαίνεται να είναι η χρήση του κινητού τηλεφώνου ως ρολόι και ξυπνητήρι. Αρκετοί ερωτηθέντες υποστηρίζουν ότι δεν φορούν ρολόι, καθώς και ότι ένας λόγος που αφήνουν το κινητό τηλέφωνο ανοιχτό καθ' όλη τη διάρκεια της νύχτας είναι επειδή περιμένουν να τους ξυπνήσει το πρωί. Χρησιμοποιείται ως φορητή κονσόλα ηλεκτρονικών παιχνιδιών κυρίως από τους έφηβους χρήστες, όταν υπάρχει «νεκρός» χρόνος ή όταν βαριούνται την κατάσταση στην οποία βρίσκονται.

Παίζω όταν είμαι σπίτι και όταν περιμένω ραντεβού και με στήσουνε και μου τη σπάει και θέλω να εκτονωθώ κάπου και εκτονώνομαι σε ένα παιχνίδι, σπάω ένα ρεκόρ. (Α-18, Μαθ.)

Τέλος, χρησιμοποιείται ως mp3 player ή ραδιόφωνο για να γεμίζει την κάθε στιγμή των χρηστών με την αγαπημένη τους μουσική, όπως και μέσω αυτού μπορεί να γίνει σύνδεση με το internet, να κάνει κάποιος chat, να «κατεβάσει» πληροφορίες που χρειάζεται ή είναι της μόδας (εικόνες, ήχους κτλ.) και να λάβει τα e-mail του.

Το κινητό τηλέφωνο λοιπόν, αποτελεί ένα διαρκώς εξελισσόμενο αντικείμενο, το οποίο περιλαμβάνει μια μεγάλη ποικιλία υπηρεσιών – αρκετές από τις οποίες ξεφεύγουν και από την κλασσική επικοινωνιακή του λειτουργία – προκειμένου να

παρέχει στο χρήστη πρόσβαση στην πληροφορία οποιαδήποτε στιγμή. Ταυτόχρονα αποτελεί και ένα μετανεωτερικό «καμβά» πάνω στον οποίο ο χρήστης μπορεί να αποτυπώσει τα ίχνη της κοινωνικής του παρουσίας, εκ των οποίων κάποια εσκεμμένα θα βρίσκονται σε κοινή θέα, ενώ άλλα θα αποτελούν μέρος της προσωπικής του ιστορίας, μη προσβάσιμα από την πλειονότητα των άλλων.

4.1.2. Η Παρουσία του Κινητού Τηλεφώνου στην Ιδιωτική Σφαίρα του Χρήστη

Η απουσία καλωδίων και η δυνατότητα μεταφοράς του κινητού τηλεφώνου οπουδήποτε, αποτέλεσε έναν από τους κυριότερους λόγους της μεγάλης εμπορικής του επιτυχίας. Η παρουσία του κινητού τηλεφώνου στο δημόσιο χώρο αποτελεί μια μετανεωτερική κανονικότητα. Ενώ τα συμβατικά μέσα επικοινωνίας (μέσα μαζικής ενημέρωσης και το σταθερό τηλέφωνο) επέτρεψαν ως ένα βαθμό τη παρείσφρηση του δημόσιου χώρου στην ιδιωτική σφαίρα του κοινωνικού υποκειμένου, οι σύγχρονες τεχνολογίες, όπως το διαδίκτυο και κυρίως το κινητό τηλέφωνο αντέστρεψαν την παραπάνω τάση: η δημόσια σφαίρα τείνει να γίνει «το καθιστικό δωμάτιο του σύγχρονου υποκειμένου» (Kopomaa, 2000 οπ. αναφ. στο Geser, 2003).

Τα υποκείμενα της έρευνας δηλώνουν με απόλυτη φυσικότητα ότι το έχουν διαρκώς μαζί τους, όπου και αν πηγαίνουν. Οι γυναίκες χρησιμοποιούν την τσάντα τους για τη μεταφορά του πολύσημου αντικειμένου, ενώ οι άνδρες είτε το έχουν στην τσέπη τους είτε το κρατούν στο χέρι. Συντροφεύει τα άτομα παντού, ακόμα και στις πιο προσωπικές τους στιγμές. Η πλειοψηφία των υποκειμένων κατά τη διάρκεια της νύχτας το έχει δίπλα στο κομοδίνο, κάτω από το κρεβάτι ή σε κάποιο σημείο στο υπνοδωμάτιο, όπου συνήθως μπορεί να το φθάσει απλώνοντας μόνο το χέρι, χωρίς δηλαδή να καταβάλλει καμία ιδιαίτερη προσπάθεια.

> *Ξέρω ότι υπάρχει πρόβλημα* (εννοεί με την ακτινοβολία), *αλλά το έχω δίπλα στο αφτί μου. Είναι πάνω στο κομοδίνο ακριβώς δίπλα μου. Απλώνω το χέρι και το πιάνω. Ούτε το τεντώνω καν!* (Α-18, Μαθ.-18)

Ακόμη και άτομα που υποστηρίζουν ότι δεν κάνουν ιδιαίτερη χρήση του κινητού τηλεφώνου, το βράδυ, κατά τη διάρκεια του ύπνου, το έχουν κοντά τους. Η Γ-24, Εργ.-4, ενώ όταν βρίσκεται σπίτι, συνήθως το έχει «*μέσα στην τσάντα καταχωνιασμένο*», όταν κοιμάται

...επειδή βάζω το ξυπνητήρι το βάζω κοντά, όχι δίπλα ακριβώς στο κεφάλι μου, το έχω σε ένα τραπεζάκι αλλά κοντά, ίσως να χρειαστεί να σηκωθώ και λίγο για να το πιάσω.

Αρκετά υποκείμενα δήλωσαν ότι παίρνουν το κινητό τηλέφωνο μαζί τους ακόμα και όταν βρίσκονται στη τουαλέτα, για να χαλαρώσουν, για να το «προλάβουν» αν χτυπήσει ή ακόμα και χωρίς λόγο.

Δεν το παίρνω πάντα...καμιά φορά για κάνα παιχνίδι. Για μεγαλύτερη άνεση (Α-26, Εργ.-23)

Αν περιμένω τηλέφωνο εκείνη την στιγμή και πρέπει να πάω, θα το πάρω. Αλλιώς όχι (Α-20, Φοιτ.-27)

Ναι, το έχω εκεί παρά δίπλα, δεν ξέρω γιατί! (Α-20, Φοιτ.-10)

Στο χώρο του σπιτιού, το κινητό συνήθως μετακινείται μαζί με τον κάτοχό του από δωμάτιο σε δωμάτιο.

Στην τσέπη μου ή πάνω στο τραπέζι δίπλα μου ή στον καναπέ, όπου είμαι δίπλα μου...το παίρνω μαζί όπου πάω, πολύ σπάνια να το αφήσω. (Γ-20, Φοιτ.-8)

Τα υποκείμενα που το αφήνουν σε σταθερό μέρος μέσα στο σπίτι, αναφέρουν ότι αυτό είτε θα είναι το υπνοδωμάτιό τους – ο προσωπικός τους χώρος – ή θα είναι σε κεντρικό σημείο του σπιτιού, ώστε να το ακούσουν όπου και αν βρίσκονται.

Όταν βρίσκομαι στο σπίτι, το κινητό τηλέφωνο βρίσκεται ή στο τραπεζάκι στο σαλόνι ή δίπλα στο σταθερό τηλέφωνο και το ακούω έτσι. Δεν το έχω δηλαδή μαζί μου πάντα, δεν το κουβαλάω, είναι σε συγκεκριμένα μέρη...στα πιο κεντρικά για να το ακούσω (Γ-24, Φοιτ.-7).

Συμπερασματικά διαφαίνεται ότι όταν τα υποκείμενα της έρευνας διαμένουν μόνα τους (π.χ. φοιτητές) συνήθως δεν μεταφέρουν το κινητό μαζί τους μέσα στο σπίτι. Αν διαμένουν με την οικογένειά τους, τότε το πιο σύνηθες φαινόμενο είναι το κινητό τηλέφωνο να μεταφέρεται μαζί τους. Αποτελεί δηλαδή σημαντικό προσωπικό αντικείμενο και η πιθανή παραβίαση του απασχολεί τους κατόχους του, οι οποίοι φροντίζουν να παίρνουν – πολλές φορές και ασυναίσθητα – προληπτικά μέτρα

προκειμένου να αποφύγουν μια τέτοια περίπτωση. Σχετίζεται άμεσα με την ιδιωτικότητα του προσώπου και αποτελεί είδος προέκτασής του, όπως τα ρούχα, η τσάντα, το ποτό, τα τσιγάρα, αποτελώντας μέρος των «προστατευμένων εδαφών του Εγώ» (Goffman, 1959/2006).

> *Δεν μου αρέσει να το σηκώνει, να το βλέπει κάποιος άλλος. Μόνο αν θέλω να δείξω κάτι εγώ...* (σε περίπτωση που κάποιος δει τα μηνύματα ή τις κλήσεις χωρίς την άδειά του) *Θα εκνευριστώ απίστευτα. Θα είναι σαν να παραβιάζουν την προσωπικότητά μου.* (Α-18, Μαθ.)

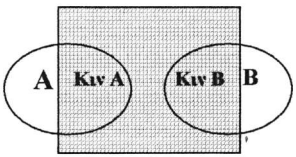
> *Εμένα δεν με ενοχλεί να το ψάξουν άλλοι το κινητό μου, απλά πιο πολύ για τον πατέρα μου, ο οποίος το παίρνει, αλλά το καλό είναι ότι δεν ξέρει να το ψάξει. Απλά αν έχω κάποια σχέση και δει κάποιο μήνυμα, θα ντραπώ δεν θα είναι και ότι καλύτερο. Η μαμά μου και ο μπαμπάς μου δεν έχουν μεγάλη σχέση με τα κινητά. Η αδερφή μου το κοιτάει συνήθως.* (Γ-18, Μαθ.)

4.1.3. Το Υποκείμενο και η «Παρέα» του στο Δημόσιο Χώρο

Το κινητό τηλέφωνο «συντροφεύει» τον κάτοχό του εκτός από τον ιδιωτικό και στο δημόσιο χώρο. Όπως αναφέρουν, όταν βγαίνουν έξω για να βρεθούν, να συζητήσουν και να διασκεδάσουν με την παρέα τους, το κινητό βρίσκεται μαζί τους και τοποθετείται δίπλα τους ή μπροστά τους καθ' όλη τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης. Ανεξάρτητα αν πρόκειται να το χρησιμοποιήσουν ή όχι, εκείνη τη στιγμή φέρουν μαζί τους και όλο το υπόλοιπο δίκτυο γνωριμιών τους, σαν τη *«...συνοδό, η οποία συνόδευε την κυρία της κατά τις βουλές της, όχι για πρακτικές υπηρεσίες, ή όχι μόνο για τέτοιες, αλλά προκειμένου να έχει πάντα η κυρία ένα σύμμαχο έναντι των άλλων παρισταμένων»* (Goffman, 2006, σελ. 245). Τοποθετείται σε άμεση θέα – όχι μόνο για το χρήστη αλλά και για τους άλλους - προκειμένου *«να μη χάσουμε κάποια κλήση ή μήνυμα»* και φυσικά να μην χάσουμε την ευκαιρία να δείξουμε στους παρόντες άλλους ότι ανήκουμε και αλλού, σε απόντες άλλους, που μετρούν το ίδιο για μας, αφού τους έχουμε εδώ, μαζί μας.

Η παρατήρηση χρηστών κινητών τηλεφώνων σε στιγμές διασκέδασης (κυρίως σε καφετέριες) που έλαβε χώρα κατά την προερευνητική φάση, επιβεβαιώνει τις

περιγραφές των υποκειμένων στις συνεντεύξεις που ακολούθησαν. Η πιο συχνή εικόνα που καταγράφηκε, τόσο σε παρέες δυο ατόμων όσο και σε μεγαλύτερες παρέες είναι το κινητό τηλέφωνο να βρίσκεται πάνω στο τραπέζι, ακριβώς μπροστά τους, στο άμεσο οπτικό τους πεδίο και σε τέτοια απόσταση που μπορούν να απλώσουν απλώς το χέρι τους για να το πιάσουν, ώστε να ανταποκριθούν άμεσα και γρήγορα σε οποιοδήποτε ήχο ακουστεί από τη συσκευή. Μάλιστα οι γυναίκες φαίνεται να κοιτάζουν και να αγγίζουν περισσότερο τη συσκευή, χωρίς να επικοινωνούν συνήθως με κάποιον. Το Σχήμα 1 που ακολουθεί παρουσιάζει τις θέσεις τόσο των επικοινωνούντων, όσο και των κινητών τηλεφώνων τους κατά τη διάδραση σε χώρο διασκέδασης (καφετέρια).

Σχήμα 1. Θέσεις υποκειμένων και κινητών τηλεφώνων κατά τη διάρκεια αλληλεπίδρασης δυο ατόμων στο δημόσιο χώρο

Στις παρέες των δυο ατόμων είναι πιο σπάνια η χρήση της φωνητικής κλήσης του κινητού τηλεφώνου – επικοινωνία των παρευρισκομένων με «απομακρυσμένους άλλους» - ενώ χρησιμοποιείται πιο συχνά όταν δέχονται κάποια κλήση στην οποία και θα απαντήσουν. Αν η συζήτηση διακοπεί εξαιτίας τηλεφωνικής συνομιλίας – είτε είναι πομποί είτε δέκτες – δεν θα φύγουν από το τραπέζι. Δηλαδή, συνήθως δεν αφήνουν μόνο του το άλλο άτομο. Προσπαθούν, όμως, να δημιουργήσουν ένα «προσωπικό χώρο» με την στάση του σώματός τους. Γέρνουν ελαφρώς προς τα εμπρός, δεν βρίσκονται ακριβώς απέναντι στον μέχρι εκείνη τη στιγμή συνομιλητή τους, αλλά «στρίβουν» προς κάποια άλλη κατεύθυνση και κοιτούν χαμηλά μπροστά, δείχνοντας ότι είναι αφοσιωμένοι στην τηλεφωνική συζήτηση, η οποία για να διακόψει την επικοινωνία πρόσωπο – με – πρόσωπο θα πρέπει να είναι σημαντική. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η στάση του παρόντα συνομιλητή, ο οποίος επίσης «δίνει» περισσότερο νοητό χώρο στο χρήστη του κινητού τηλεφώνου: κοιτάζει γύρω του, δείχνοντας ότι δεν παρακολουθεί την τηλεφωνική συνομιλία – εκτός αν κάτι τέτοιο του ζητηθεί – ή ασχολείται και ο ίδιος με το κινητό του τηλέφωνο. Όποια και

αν είναι η αντίδρασή του, μειώνεται από πλευράς του δραστικά η οπτική επαφή με τον άλλο που μιλάει στο τηλέφωνο.

Τα μηνύματα φαίνεται ότι διαταράσσουν λιγότερο τη συνάντηση. Αρκετές φορές παρατηρήθηκε η εξής εικόνα: το άτομο που συντάσσει το μήνυμα συνεχίζει να κοιτά κάποιες στιγμές και το συνομιλητή, δηλαδή κοιτάει περιοδικά την οθόνη και τον άλλο απέναντί του, δείχνοντας ότι τον ακούει και προσέχει τη συζήτηση που συνεχίζεται, άσχετα με το γεγονός ότι ταυτόχρονα πληκτρολογεί το μήνυμα. Για το λόγο αυτό, κουνάει το κεφάλι χαμογελώντας.

Στις παρέες 3 – 6 ατόμων, μεγαλύτερη ενασχόληση – οπτική επαφή και κράτημα στο χέρι – εμφανίζουν τα άτομα που δεν έχουν τόσο ενεργό ρόλο στη συζήτηση της ομάδας ή των υπο-ομάδων που δημιουργούνται. Στις καταστάσεις αυτές, επίσης παρατηρήθηκε ότι πιο συχνή ήταν η λήψη κλήσης και όχι το να καλέσουν οι ίδιοι «μακρινούς άλλους». Σε περίπτωση τηλεφωνικής συνομιλίας, κάποιοι έφυγαν από τον χώρο της ομάδας, για να μιλήσουν πιο άνετα μακριά από την παρέα τους. Τέλος, φαίνεται ότι το ίδιο το κινητό τηλέφωνο και τα στοιχεία που βρίσκονται αποθηκευμένα σε αυτό, αποτελούν συχνό θέμα συζήτησης της παρέας, τα άτομα της οποίας μπορεί να κοιτούν με τη σειρά την οθόνη κάποιου κινητού, συνήθως διαβάζοντας και σχολιάζοντας κάποιο μήνυμα ή κάποια εικόνα. Το φαινόμενο αυτό παρουσιάστηκε κυρίως σε παρέες ανηλίκων.

Στις συνεντεύξεις, κάποιοι υποστήριξαν ότι είναι προσβολή να χρησιμοποιείς το κινητό όταν είσαι με παρέα έξω.

> *Αν είμαι με παρέα και βαριέμαι, καταρχήν δεν είναι καλό να δείξεις στην παρέα σου ότι είσαι μαζί τους και βαριέσαι, πόσο μάλλον το να αρχίσεις να ασχολείσαι με το κινητό σου, δεν θα το έκανα σε καμία περίπτωση...χτυπάει άσχημα...* (Α-24, Φοιτ.-6)

Ίσως για το λόγο αυτό να αποφεύγεται η χρήση της φωνητικής κλήσης από τους ίδιους, ενώ αισθάνονται υποχρεωμένοι να απαντήσουν σε εισερχόμενη κλήση. Ωστόσο, εκφράζεται και διαφορετική άποψη σχετικά με το κατά πόσο είναι κοινωνικά αποδεκτό να επικοινωνείς με μακρινούς άλλους τη στιγμή που αποτελείς μέλος μιας παρέας.

> *Ναι, το χρησιμοποιώ έξω. Ή κοιτάω παλιά μηνύματα ή ακούω μουσική (ενώ οι άλλοι μιλούν στην παρέα διευκρινίζει)...Δεν μου έχουν πει ότι τους προσβάλλει. Επειδή το κάνουν και άλλα παιδιά. Αφού το κάνουν, εγώ τι, θα κάθομαι να τους κοιτάω;!* (Γ-16, Μαθ.-22)

Προσβολή είναι να είσαι σε ένα χώρο και να μην σου μιλάει κανένας. Το να βγάλεις εσύ κινητό και να κοιτάς το κινητό, την δουλειά σου κάνεις, δεν πειράζεις κανέναν. (Γ-25, Φοιτ.-12)

Σύμφωνα με τις απαντήσεις των υποκειμένων, όταν δεν τους ενδιαφέρει το θέμα συζήτησης ή όταν θέλουν να απομονωθούν από την παρέα, ασχολούνται με το κινητό παίζοντας παιχνίδια ή επικοινωνώντας με άλλους – πιθανόν πιο ενδιαφέροντες εκείνη τη χρονική στιγμή. Με λίγα λόγια, δεν αρνούνται μόνο να πάρουν τον ρόλο του πρωταγωνιστή ή του μέλους της συνεργατικής ομάδας, σύμφωνα με το δραματουργικό μοντέλο του Goffman, αλλά και αυτόν του κοινού. Σκωπτικά αποφασίζουν να αφήσουν το σώμα τους «βουβό» στο εδώ και τώρα και να μεταφερθούν κάπου αλλού, με κάποιους άλλους, κάπου που θα έχει περισσότερο ενδιαφέρον για τους ίδιους.

Η παραπάνω περίπτωση, σύμφωνα και με την ανάλυση των φύλλων παρατήρησης, εμφανίζεται κατά κύριο λόγο σε παρέες άνω των δυο ατόμων, όπου δημιουργούνται μικρότερες υπο-ομάδες και κάποιο / α άτομα μένουν χωρίς συνομιλητή / τρια ή τα ίδια επιλέγουν να μη συμμετάσχουν στη συζήτηση. Στις παρέες δυο ατόμων είναι πολύ πιο σπάνιο να ξεκινήσουν επικοινωνία με κάποιον μακρινό άλλο και να παραμελήσουν το συνομιλητή τους, παρά μόνο αν δεχτούν κάποια κλήση ή μήνυμα, στα οποία και θα απαντήσουν, όπως ήδη ειπώθηκε.

Όπως αναφέρει και ο Serge Tisseron (2000:23),

πριν από την εφεύρεση του κινητού, ήταν δύσκολο να πραγματοποιήσει κανείς την επιθυμία του να απομονωθεί ενώ βρισκόταν με άλλους. Τώρα μπορεί να αποκοπεί, χωρίς να μεμφθεί από τον περίγυρο. Κανείς δεν κατηγορεί αυτόν που αποτραβιέται από μια ομάδα ότι δεν εκτιμά την συναναστροφή με τους άλλους. Καταλαβαίνουμε ότι επιλέγει να αφοσιωθεί σε απομακρυσμένες και υποθέτουμε ιδιαίτερα σημαντικές γι' αυτόν σχέσεις.

Η παρουσία των ξένων άλλων φαίνεται να μην επηρεάζει ιδιαίτερα την επικοινωνία μέσω του κινητού τηλεφώνου. Θεωρείται απόλυτα φυσιολογικό να απαντήσουν σε εισερχόμενη κλήση και συνήθως συμπεριφέρονται σαν να είναι απολύτως μόνοι τους. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από τις συνεντεύξεις των ατόμων. Δεν προσέχουν αν τους κοιτούν οι γύρω τους ή αν ενοχλούν όταν μιλούν στο τηλέφωνο σε δημόσιο χώρο, ακόμα και σε χώρους συνωστισμού, που ο

προσωπικός χώρος του καθενός είναι εξαιτίας των συνθηκών εξαιρετικά περιορισμένος.

Αν συνειδητοποιήσει ο κάτοχος του κινητού τηλεφώνου τη δυσαρέσκεια και ενόχληση των άλλων, συνήθως «επιστρέφει» στο φυσικό κοινωνικό πλαίσιο, προσαρμόζοντας τη συμπεριφορά του στους εκάστοτε κανόνες. Η χρονική διάρκεια της τηλεφωνικής συνομιλίας και όχι τόσο το περιεχόμενό της φαίνεται να επηρεάζεται περισσότερο από την παρουσία αγνώστων. Στην πλειονότητα των παρατηρούμενων συμπεριφορών είναι σαν να «φεύγουν» ξαφνικά από το χώρο που βρίσκονται, η προσοχή τους επικεντρώνεται στο μακρινό συνομιλητή, βρίσκονται κάπου στον τηλεχώρο προσπαθώντας να κατανοήσουν, να φανταστούν, να συνθέσουν τα «κομμάτια» του μακρινού άλλου, κατάσταση που προσομοιάζει αρκετά με την επικοινωνία πρόσωπο-με πρόσωπο (γελάνε, κουνάνε τα χέρια τους, κάνουν γκριμάτσες, εστιάζουν σε ένα σημείο το βλέμμα τους κτλ.). Ο ήχος του κινητού τηλεφώνου φαίνεται πως ανοίγει το πέρασμα σε μια διαφορετική χωροχρονική διάσταση.

Οι «άγνωστοι» αξιολογούν τέτοιες συμπεριφορές μη σεβασμού των άλλων και των κανόνων του χώρου. Αρκετά υποκείμενα στις συνεντεύξεις τους υποστήριξαν ότι ενοχλούνται από την αγενή συμπεριφορά των άλλων όταν μιλούν στο κινητό τηλέφωνο. Ωστόσο, όπως ήδη αναφέρθηκε, οι ίδιοι δεν δίνουν ιδιαίτερη σημασία στον αντίκτυπο που έχει στους γύρω τους η συμπεριφορά τους με το κινητό τηλέφωνο.

Σύμφωνα τόσο με τις απαντήσεις τους όσο και με τα φύλλα παρατήρησης, όταν μιλούν στο κινητό τηλέφωνο σε δημόσιο χώρο συνήθως δεν παρατηρούν γενικότερα τι συμβαίνει γύρω τους. Στις συνεντεύξεις αρκετά υποκείμενα υποστήριξαν ότι έχουν κινδυνεύσει στο δρόμο, κυρίως ως πεζοί, να τραυματιστούν από αυτοκίνητα, καθώς δεν κατάλαβαν ότι σταμάτησαν στη μέση του δρόμου ή ότι πέρασαν με κόκκινο. Το συνειδητοποίησαν τελευταία στιγμή, συνήθως με την παρεμβολή κάποιου άλλου. Όταν μιλούν στο δρόμο, φαίνονται «αποπροσανατολισμένοι»: κοιτούν χαμηλά ή αόριστα γύρω τους, δηλαδή πουθενά και κανέναν εκεί που βρίσκονται. Το φαινόμενο της απόλυτης απόσυρσης από το εδώ και τώρα είναι ιδιαίτερα έντονο στην περίπτωση που η συζήτηση ή / και το άτομο είναι σημαντικά ή ενδιαφέροντα, όπως υποστηρίζουν αρκετά υποκείμενα στις συνεντεύξεις τους. Κινούνται, σταματούν, κάνουν κύκλους γύρω από τον εαυτό τους, περπατάνε εμπρός και πίσω στο ίδιο περιορισμένο σημείο. Μπορεί ακόμη και

να πέσουν πάνω σε άλλους περαστικούς, καθώς μιλούν στο τηλέφωνο και κοιτούν κάτω.

Η περίπτωση κατά την οποία οι χρήστες θα προσέξουν τη συμπεριφορά τους με το κινητό τηλέφωνο, είναι αυτή κατά την οποία ο ρόλος που έχουν στη συγκεκριμένη κατάσταση απαιτεί να δώσουν ή να διατηρήσουν μια συγκεκριμένη εικόνα στους άλλους, σημαντικούς ή μη. Συνεπώς, όταν οι άλλοι γύρω δεν αξιολογούν τη συμπεριφορά του υποκειμένου ή δεν τον ενδιαφέρει η αξιολόγησή τους, η προσοχή του στρέφεται στο μακρινό άλλο. Αντίθετα, αν η αξιολόγηση των παρόντων άλλων είναι σημαντική για τον ίδιο και μπορεί να διακυβευτεί η εικόνα του εαυτού του, δίνει προσοχή στο άμεσο περιβάλλον και ενεργοποιεί προστατευτικές πρακτικές με στόχο τη δημιουργία προσωπικού χώρου και προσεκτικού χειρισμού του μακρινού άλλου. Οι πιο συνήθεις πρακτικές είναι:

- η απομάκρυνση από το χώρο που μοιραζόμαστε με τους άλλους προκειμένου να δημιουργήσουμε συνθήκες προσωπικής επικοινωνιακής ελευθερίας

- η κατά κάποιο τρόπο συνθηματική επικοινωνία με το μακρινό άλλο, προκειμένου να κατανοήσει ότι αυτή διεξάγεται υπό το βλέμμα τρίτων, των οποίων η αξιολόγηση της συμπεριφοράς του ομιλούντα κρίνεται σημαντική για τον ίδιο. Σε αυτή την περίπτωση η επικοινωνία περιγράφεται ως «κοφτή, τυπική, άχρωμη συναισθημάτων»

4.1.4. Επικοινωνία με Αυτούς που Ήδη Επικοινωνούμε

Η επικοινωνία με το δίκτυο των κοντινών ανθρώπων, με τους οποίους το άτομο έρχεται σε καθημερινή διαπροσωπική επαφή, αποτελεί σύμφωνα με τα υποκείμενα της έρευνας τον κύριο λόγο χρήσης του κινητού τηλεφώνου. Καθοριστικό στοιχείο για την ποσότητα της επικοινωνίας μέσω κινητού τηλεφώνου φαίνεται πως είναι η ποιότητα της σχέσης με το συνομιλητή, και όχι το γεγονός ότι αποτελεί «μακρινό άλλο» με τον οποίο το άτομο δε μπορεί να συναντηθεί σε τακτά χρονικά διαστήματα. Οι απαντήσεις των υποκειμένων αναφορικά με τα άτομα με τα οποία επικοινωνούν πιο συχνά μέσω κινητού τηλεφώνου, κατηγοριοποιούνται ως εξής:

- οι **φίλοι**, κυρίως οι «κολλητοί/ες», οι οποίοι φαίνεται ότι απασχολούν περισσότερο το κινητό τηλέφωνο, κατά προέκταση τη σκέψη, των υποκειμένων.

- η **οικογένεια**, κυρίως επικοινωνία με τους γονείς, και κυρίως από τους γονείς προς τα υποκείμενα. Λιγότερο συχνή εμφανίζεται η επικοινωνία με τα αδέρφια.
- ο / η **ερωτικός σύντροφος,** υπαρκτός/ η ή εν δυνάμει.
- **άτομα από το εργασιακό περιβάλλον,** στις περιπτώσεις που τα υποκείμενα έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας, και όπως δηλώνουν το κινητό τηλέφωνο είναι «σημαντικό εργαλείο δουλειάς».

Η χρήση του συγκεκριμένου μέσου σκιαγραφεί και το κοινωνικό δίκτυο του υποκειμένου, δηλαδή τις ομάδες υπαγωγής του και τα άτομα με τα οποία βρίσκεται ή θα ήθελε να βρίσκεται πιο κοντά, συνήθως όχι τόσο γεωγραφικά, όσο ψυχικά. Ο Maisonneuve (1974, όπ.αναφ. στο Κούρτη, 2003:72) προτείνει τον όρο «εκλεκτική οικειότητα» για να χαρακτηρίσει τις προσωπικές, φιλικές ή ερωτικές σχέσεις και τις προτιμήσεις και επιλογές μέσα στις διάφορες ομάδες στις οποίες συμμετέχει το άτομο. Αυτή η ιδιαίτερη μορφή οικειότητας εκφράζεται με τη σύνδεση κάποιων επαφών – προσώπων με ιδιαίτερους ήχους, προσωπικές φωτογραφίες ή εικόνες. Το κινητό τηλέφωνο θα χτυπήσει με διαφορετικό ήχο όταν θα καλέσει ο κολλητός φίλος, μπορεί να εμφανιστεί και η φωτογραφία του στην οθόνη ή κάποια εικόνα που σημαίνει κάτι για τη σχέση που το υποκείμενο έχει μαζί του, δηλώνοντας την ιδιαίτερη θέση που κατέχει μεταξύ όλων των υπολοίπων καταχωρήσεων στον τηλεφωνικό κατάλογο του τηλεφώνου του. Ακούγοντας τον προσαρμοσμένο ήχο ή βλέποντας τη φωτογραφία στην οθόνη του κινητού, θα προσαρμόσει ανάλογα και το ύφος της απάντησής του.

> *Υπάρχουν και γνωστοί, φίλοι που είναι εδώ στο Βόλο, βρισκόμαστε καθημερινά ή μια στις τόσες, αλλά δεν επικοινωνούμε μέσω κινητού. Γιατί δεν έχουμε το δέσιμο, τόσο καλή επικοινωνία, στενή.* (Α-24,Φοιτ-6)

Στην πλειονότητα των περιπτώσεων τα υποκείμενα της έρευνας έρχονται σε καθημερινή ή εβδομαδιαία βάση σε προσωπική επαφή με τα άτομα με τα οποία επικοινωνούν μέσω κινητού. Ο σύγχρονος άνθρωπος δηλαδή φαίνεται πως δεν ικανοποιείται με την καθημερινή ή συχνή διαπροσωπική επαφή με τους σημαντικούς άλλους. Επιθυμεί τη διαρκή επικοινωνία μαζί τους και το κινητό τηλέφωνο φαίνεται πως του δίνει αυτή τη δυνατότητα. Σημασία δεν φαίνεται να έχει τόσο η ίδια η αλληλεπίδραση, όσο η ξεχωριστή σημασία που τις αποδίδουν οι συσχετιζόμενοι και

το κατά πόσο στηρίζονται σε ένα παρελθόν και προβάλλουν σε αυτή ένα μέλλον. Στις «εξελισσόμενες σχέσεις» (Jackson, 1965, όπ.αναφ. στο Watzlawick et.al., 1967/2005), δηλαδή εκείνες που είναι σημαντικές και για τους δυο συμμετέχοντες και σχετικά μακρόχρονες – συζυγικές και οικογενειακές σχέσεις, φιλίες, εργασιακές ή επαγγελματικές σχέσεις – δεν υπάρχει μόνο η ευκαιρία αλλά και η αναγκαιότητα για επανάληψη των ακολουθιών της επικοινωνίας. Μέσω του κινητού τηλεφώνου φαίνεται πως αυξήθηκε σημαντικά η ευκαιρία επικοινωνίας και έγινε ακόμη πιο επιτακτική η ανάγκη για επανάληψή της.

Είναι πολλές φορές που μπορεί να τον έχεις δει στο δρόμο τον φίλο σου και μετά όταν θα πας σπίτι να πεις "δεν του στέλνω και ένα μήνυμα!". Χωρίς να υπάρχει ιδιαίτερος λόγος, να τα έχετε πει, να ξέρεις ότι είναι καλά, να έχεις βρεθεί για καφέ.» (Α-17, Μαθ-9).

Είναι σαν ανάγκη....όχι να μάθεις τι κάνει συγκεκριμένα, γενικά να του μιλήσεις. Ή Μπορεί να είμαι με την Μαριαρένα και μετά από 1 ώρα να της στείλω «τι κάνεις τώρα?» για να πιάσουμε κουβέντα.. Ή δεν έχω τι να κάνω εκείνη την ώρα και λέω κάτσε να δω τι κάνει η Μαριαρένα. Ή τυχαίνει κάποιες φορές να μην προλαβαίνουμε να τα πούμε όλα. Ή να θυμάμαι κάτι και να της το στέλνω με μήνυμα. (Γ-16, Μαθ-22)

Τα πιο συχνά θέματα επικοινωνίας μέσω του κινητού τηλεφώνου καταδεικνύουν μια χρήση περισσότερο «φατική», που έχει ως κύριο στόχο τη διατήρηση της συνεχούς επαφής μεταξύ των συνομιλητών (Jacobson όπ.αναφ. στο Eco, 1983). Η σημασία αυτής της συνεχούς επαφής έγκειται στην ανάπτυξη και διατήρηση μιας κατάστασης ψυχικής εγγύτητας με τον άλλο. Η ανάγκη των ατόμων να αισθάνονται ότι βρίσκονται ψυχικά κοντά με τους σημαντικούς άλλους, οργανώνεται γύρω από την επιθυμία για αγάπη και σύνδεση με τον άλλο, όπως και γύρω από το φόβο της απόρριψης και της απώλειας της αγάπης.

Το κινητό τηλέφωνο λοιπόν χρησιμοποιείται από τα υποκείμενα της έρευνας:

Για να μιλήσω με μια φίλη, να τη πω κάποιο πρόβλημα που μου συμβαίνει αυτή την εποχή ή να συζητήσω κάποιο πρόβλημα που έχει εκείνη....με τον μπαμπά μου επικοινωνώ κάθε μέρα, και πιστεύω ότι αν δεν γινόταν και δεν μιλούσαμε μέσα στη μέρα αυτό θα με στεναχωρούσε

περισσότερο από όλα, δηλαδή αν δεν είχα μια αναπάντητη ενός φίλου δεν θα με στενοχωρούσε όσο αν δεν είχα την επικοινωνία με τον μπαμπά μου (Γ-16, Μαθ-1).

Για να βρεθώ με τους φίλους μου, για να πούμε κάτι, τι έγινε, με την μάνα μου πολλές φορές, τον αδερφό μου... (Γ-18, Ανερ-19).

Και για ραντεβού και για μαθήματα, κυρίως όμως επικοινωνώ με την κοπέλα μου και με τους γονείς μου. Δηλαδή όταν είμαι στην Κατερίνη θα μιλήσω τουλάχιστον 10 φορές με την κοπέλα μου, με τους γονείς μπορεί 1, μπορεί και καμία (Α-20, Φοιτ-10).

Και για απλή ομιλία, δηλαδή «τι κάνεις» και όχι μόνο αυτό. Επειδή ο φίλος μου λείπει πολλές φορές και είναι και ένα μέσο, μάλλον το βασικότερο μέσο για να μιλήσουμε (Γ-25, Εργ-5).

Για να κλείσω ραντεβού κυρίως, για διευκρινήσεις σε κάποια εργασία, για τα νέα, να μάθω τα νέα κάποιου ή για να μιλήσουμε και να περάσει λίγο η ώρα...Τα θέματα με τους γονείς είναι αν είμαι καλά, πως περνάω, αν τρώω, τι θέλω να μου στείλουν ή να μου ψωνίσουν, αν έρθουν ή αν θα πάω και γενικά πως είμαι ψυχολογικά και σωματικά (Γ-24, Ανερ-14).

Γιατί με βοηθάει όταν είμαι εκτός σπιτιού να έχω άμεση πρόσβαση και επικοινωνία με κάποιον που θέλω...για πολλά θέματα: δουλειά, ραντεβού, προσωπικά, σχέσεις, συναισθηματικά και τέτοια (Α-25, Εργ-26).

Η επικοινωνία που αναπτύσσεται μέσω του εικονικού δικτύου δεν σχετίζεται με το «να είμαι με κάποιον» ή απαραίτητα «να μιλάω με κάποιον» αλλά με το να «είμαι στο μυαλό κάποιου, να παραμένω ψυχικά συνδεδεμένος με αυτόν».

Μου κακοφαίνεται (αν στην ημέρα δεν δεχτώ κανένα μήνυμα ή τηλέφωνο)! Δεν έχω απαιτήσεις όσον αφορά στον τρόπο επικοινωνίας αλλά στην ποσότητα επικοινωνίας. Ας πούμε και μια αναπάντητη μου αρκεί για συγκεκριμένα άτομα, γιατί εντάξει δεν είναι όλοι πάνω από το κινητό τους να καλούν μια Ελίζα, αλλά μου κακοφαίνεται. Έστω μια αναπάντητη....(Γ-24, Φοιτ-7)

Ο Α-18, Μαθ. θεωρεί αδιανόητο να κλείσει το κινητό τηλέφωνο το βράδυ, γιατί

καταρχάς εγώ δεν είμαι άνθρωπος που το βράδυ θα κοιμηθώ και θα ξυπνήσω την επόμενη μέρα. Ο παραμικρός θόρυβος μπορεί να με ξυπνήσει, το πόμολο, μια αναπάντητη, που άμα την δω θα απαντήσω, δεν θα με αφήσει αδιάφορο...δεν θέλω να αφήσω ένα κενό στον άλλο όταν με ζητάει, οποιοσδήποτε και αν είναι αυτός. Θέλω να έχει πρόσβαση σε μένα...έτσι θέλω να νιώθω. Ότι είμαι ανοικτός σε όλους κάθε ώρα και στιγμή! Θεωρώ ότι πάντα πρέπει να είναι ανοικτό.

4.1.5. Κινητό Τηλέφωνο: Ο Προσωπικός Σωματοφύλακας του Μετανεωτερικού Υποκειμένου

Το κινητό τηλέφωνο φαίνεται ότι σε αρκετές περιπτώσεις προσφέρει αίσθημα ασφάλειας στους κατόχους του, κυρίως όταν αυτοί βρίσκονται στο δημόσιο χώρο. Σύμφωνα με τον Plant (2000, οπ. ανάφ. στο Geser, 2003) το κινητό τηλέφωνο είναι αρκετά χρήσιμο, καθώς μπορεί να μεταφέρει το μήνυμα: «Είμαι μόνος, αλλά όχι απομονωμένος, καθώς ακόμη και τώρα βρίσκομαι εντός του κοινωνικού μου πλαισίου». Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή κάποιων νέων γυναικών για την ασφάλεια που αισθάνονται, όταν επιστρέφουν μόνες τους το βράδυ στο σπίτι.

...Πολλές φορές εγώ προσωπικά, μου έχει τύχει αν είμαι σε δρόμο σκοτεινό και φοβάμαι και περπατάω μόνη μου, βγάζω το κινητό, το κρατάω στο χέρι ή θα βάλω να ακούσω ένα τραγούδι, ή θα κάνω αναπάντητη σε κάποιον για να κάνει πίσω και να μην αισθάνομαι ότι είμαι μόνη και φοβάμαι (Γ-18, Μαθ.).

Όταν είμαι μόνη μου σε κάποια απόμερη γειτονιά, κοιτάω το κινητό να δω αν είναι ανοικτό, αν έχει μπαταρία, σε περίπτωση που κάτι γίνει να ανατρέξω σε αυτό. (Γ-24, Φοιτ.-7)

Βέβαια, δεν θα «*βγει ο άλλος από το κινητό να σε σώσει*», όπως χαρακτηριστικά λέει η Γ-16, Μαθ.-1, αλλά αισθάνεσαι ότι ο άλλος που θα σε δει να μιλάς ή να έχεις το κινητό στο χέρι δεν θα πλησιάσει, θα φοβηθεί γιατί δεν είσαι εντελώς μόνη. Λειτουργεί δηλαδή σαν «προσωπικός σωματοφύλακας» για κάποιες νέες γυναίκες.

Η αναφορά της πλειονότητας των υποκειμένων στην ασφάλεια που το κινητό προσφέρει σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης, δείχνει ότι αυτές οι περιπτώσεις θα πρέπει να είναι αρκετά συχνές στην καθημερινότητα των περισσοτέρων ανθρώπων. Ωστόσο, όταν ερωτήθηκαν αν το έχουν χρησιμοποιήσει ποτέ για κάποια τέτοια περίπτωση, οι περισσότεροι απάντησαν πως κάτι τέτοιο δεν έχει τύχει. Τα υποκείμενα, επίσης, δυσκολεύτηκαν να προσδιορίσουν τι σημαίνει «κατάσταση έκτακτης ανάγκης». Εκτός από 2-3 άτομα που αναφέρθηκαν στη βλάβη του αυτοκινήτου, για τους περισσότερους δυνητικοί κίνδυνοι υπάρχουν παντού και πάντα και θα πρέπει να είναι πάντα προετοιμασμένοι προκειμένου να τους αντιμετωπίσουν. Χαρακτηρίζονται μάλιστα ως καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, περιπτώσεις που πριν από κάποια χρόνια δεν θα συμπεριλαμβάνονταν σε αυτή την κατηγορία.

ένα βράδυ ήμουν έξω για καφέ και είχε κλείσει από μπαταρία και δεν μπορούσαν να με βρουν οι γονείς μου, ανησύχησαν και τελικά όταν γύρισα στο σπίτ, έπεσε ξύλο. (Γ-18, Μαθ.)

Η διαρκής ανησυχία για την ασφάλεια των σημαντικών άλλων αποτελεί ακόμα ένα λόγο επικοινωνίας μαζί τους και αναγκαιότητας της κατοχής κινητού τηλεφώνου. Είναι απαραίτητο λοιπόν, όταν φεύγουν από το σπίτι να έχουν το κινητό μαζί τους, ώστε να μπορέσουμε να επικοινωνήσουμε, να τους ακούσουμε και να καθησυχαστούμε.

Αν το κλείσω είναι ακόμα χειρότερα. Αν το κλείσω και το ανοίξω μετά και δω 12 κλήσεις από το σπίτι, 13 από τον αρραβωνιαστικό μου, κατάλαβες ότι θα μαλώνω μετά. Θα έχουν ανησυχήσει και επειδή πια με έχουν συνηθίσει έτσι με το κινητό, δηλαδή εγώ τους έχω δώσει το δικαίωμα, από τη στιγμή που το έχω πολλά χρόνια, θα αρχίσουν να

ανησυχούν πρώτον σίγουρα, δεύτερον όταν πάω σπίτι θα μου πουν γιατί δεν μας το είπες. Πες "κλείνω το κινητό γιατί δεν θέλω να με ζαλίζετε"... Έχει τύχει να το κλείσω και μετά που το άνοιξα έχω δει πολλές κλήσεις και πήγα σπίτι και μου λέγανε "αν γίνεις και εσύ μάνα θα καταλάβεις". (Γ-24, Εργ.-3).

Αρκετοί συμμετέχοντες στην έρευνα αισθάνονται ως ένα βαθμό υποχρεωμένοι να έχουν συνεχώς ανοικτό το κινητό τηλέφωνο, προκειμένου με τον τρόπο αυτό να καθησυχάζουν τους δικούς του ανθρώπους, όταν είναι μακριά τους και απαντώντας στις εισερχόμενες κλήσεις να δηλώνουν ότι είναι καλά, ότι δεν κινδυνεύουν. Από την άλλη, αυτή η συνεχής επικοινωνιακή προσβασιμότητα είναι απαραίτητη προκειμένου και οι άλλοι να αισθάνονται ότι σε περίπτωση κινδύνου μπορούν να επικοινωνήσουν μαζί του. Συμπερασματικά το να είσαι κάτοχος κινητού τηλεφώνου και να μην το σηκώνεις όταν χτυπά ή να το κλείνεις κάποιες φορές, φαίνεται πως αποτελεί ένδειξη ανευθυνότητας. Δηλαδή η επιλογή του υποκειμένου να μην είναι συνέχεια προσβάσιμο από τους σημαντικούς άλλους ερμηνεύεται ως εγωιστική πράξη και μπορεί να γεμίσει με τύψεις τον κάτοχο της συσκευής στην περίπτωση που δεν βρίσκεται στην άλλη άκρη της τηλεφωνικής γραμμής να καθησυχάσει τον άλλο.

Τέλος, και μόνο η παρουσία του σύγχρονου υποκειμένου στο δημόσιο χώρο αρκετές φορές αποτελεί για τον ίδιο παράγοντα άγχους και ανασφάλειας. Σε αρκετές περιπτώσεις κατά τις οποίες βρίσκεται μόνος σε δημόσιο χώρο, αναμένοντας συνήθως κάποιον άλλο, η χρήση του κινητού τηλεφώνου, πραγματική ή «σκηνοθετημένη» θα καλύψει την αμηχανία που του προκαλεί η έκθεσή του στο βλέμμα των άλλων. Με τον όρο «σκηνοθετημένη χρήση», αναφερόμαστε στις περιπτώσεις που το υποκείμενο κοιτάει το κινητό τηλέφωνο, κάνει πως ασχολείται μαζί του πατώντας κουμπιά και δηλώνοντας με τον τρόπο αυτό ότι εκείνη τη στιγμή συντελείται κάποια μορφή επικοινωνίας με κάποιον μακρινό άλλο, στην προσπάθειά του πιθανόν να αποφύγει το ενοχλητικό βλέμμα του αγνώστου.

Όταν περιμένω μόνη μου, ναι το χρησιμοποιώ. Βλέπω καμιά τελευταία κλήση, λέω ας στείλω μήνυμα στον τάδε, ψάχνω να βρω αφορμή για να το χρησιμοποιήσω. (Γ-24, Φοιτ-7)

Ναι, ναι, το χρησιμοποιώ. Νιώθω χαζή να κάθομαι έτσι μόνη μου... μπορεί να μην κάνω και τίποτα απολύτως. Μπορεί να παίζω τον μοχλό πάνω-κάτω. Γιατί νιώθω ότι με βλέπουν οι άλλοι και δεν ξέρω...χαλιέμαι. (Γ-18, Ανερ-19)

Ναι, να δω και την ώρα που έχει περάσει και για να περάσει και η ώρα. Και από αμηχανία. Θα κάνω ότι κοιτάω. (Α-20, Φοιτ-27)

Τα όρια του δημόσιου και του ιδιωτικού χώρου φαίνεται ότι είναι ιδιαίτερα ρευστά στην εποχή της κινητής τηλεφωνίας. Συγκεκριμένα παρατηρείται η σταδιακή κατάληψη της δημόσιας σφαίρας από την ιδιωτική, η διαφάνεια της οποίας αποτελεί σημαντική δήλωση απελευθέρωσης του μετανεωτερικού υποκειμένου τόσο από τις κοινωνικές συμβάσεις όσο και από τη σκηνοθετική υποχρέωση του εαυτού. Παρατηρείται το εξής παράδοξο: το κινητό τηλέφωνο δημιουργεί ταυτόχρονα χώρο προσκηνίου, όπου ο χρήστης «σκηνοθετεί» το λόγο του προκειμένου να επικοινωνήσει με μακρινούς άλλους, και χώρο παρασκηνίου όπου το κοινό μπορεί πια να δει και να ακούσει ιδιωτικές πτυχές του εαυτού, οι οποίες μέχρι πρότινος ήταν καλυμμένες. Το μετανεωτερικό υποκείμενο φαίνεται ότι αδιαφορεί για το γκοφμανικό κοινό, καθώς το μόνο που φαίνεται να έχει σημασία είναι η ικανοποίηση της επιθυμίας του για συνεχή επαφή με τους σημαντικούς άλλους.

Επίσης ο δημόσιος χώρος παρουσιάζεται πιο απειλητικός από ποτέ και η παρουσία του κινητού τηλεφώνου έρχεται να καθησυχάσει τόσο τον κάτοχό του όσο και τους σημαντικούς άλλους, παρέχοντας τη διαβεβαίωση ότι μπορούν να τον εντοπίσουν οπουδήποτε και αν βρίσκεται. Το άτομο φαίνεται ότι βρίσκεται διαρκώς σε κατάσταση επιφυλακής προκειμένου να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες και τους κινδύνους που θεωρεί πολύ πιθανό ότι θα βρει στο δρόμο του. Το κινητό τηλέφωνο αποτελεί τη συσκευή που θα δώσει τη λύση, που θα βοηθήσει στην αντιμετώπιση όλων αυτών των δυνητικών κινδύνων. Φαίνεται ότι στο μυαλό των σύγχρονων υποκειμένων αποτελεί ένα νέο είδος όπλου αλλά και ταυτόχρονα φυλαχτού, το οποίο πρέπει να έχουν μαζί τους συνεχώς προκειμένου να αισθάνονται ασφαλείς.

4.1.6. Σχόλια - Σύνοψη

Στο κεφάλαιο αυτό μετά από μια σύντομη περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών και των πιο συχνά χρησιμοποιούμενων υπηρεσιών του κινητού τηλεφώνου προσεγγίστηκε μέσα από τον λόγο και τις πρακτικές των ίδιων των υποκειμένων η θέση του συγκεκριμένου αντικειμένου ως προς το σώμα του χρήστη και ως προς τους άλλους. Επίσης, προσεγγίστηκαν και κάποιες από τις σημασίες που προσλαμβάνει η παρουσία του στον ιδιωτικό και δημόσιο χώρο.

Το κινητό τηλέφωνο αποτελεί ένα διακριτικό αντικείμενο, το οποίο ο σύγχρονος άνθρωπος έχει διαρκώς μαζί του, πάνω στο σώμα του ή πολύ κοντά σε αυτό. Ο κύριος ρόλος του φαίνεται πως είναι η επικοινωνία με μακρινούς άλλους, δηλαδή με άτομα με τα οποία ο χρήστης δεν μοιράζεται το ίδιο χωρο-χρονικό πλαίσιο. Αυτή η επικοινωνία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «δυνητικά ακατάπαυστη», καθώς το κινητό τηλέφωνο παραμένει καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας – και συνήθως και της νύχτας - ανοικτό, διατηρώντας το χρήστη συνδεδεμένο με το κοινωνικό του δίκτυο. Θεωρητικά το μετανεωτερικό υποκείμενο δεν αισθάνεται ποτέ μόνο, καθώς ανά πάσα στιγμή έχει τη δυνατότητα να συνδεθεί με τον άλλο και να αισθανθεί την ασφάλεια του οικείου.

Το κινητό τηλέφωνο συντροφεύει το χρήστη και στο δημόσιο χώρο, παρέχοντας του τη δυνατότητα της αισθητηριακής διαφυγής, όταν η κατάσταση την οποία βιώνει - είτε ως μέλος μιας ομάδας είτε μόνος - του προκαλεί άγχος, ανασφάλεια, αμηχανία. Ο ρόλος του μέσου αξιολογείται ως ιδιαίτερα χρήσιμος για δυο λόγους:

- μεταφέρει το χρήστη σε ένα πιο ασφαλές / οικείο ή πιο ενδιαφέρον περιβάλλον
- η χρήση του αποτελεί σήμα για τους γύρω ότι αυτή τη στιγμή το άτομο δεν είναι μόνο

Παράλληλα το κινητό τηλέφωνο φαίνεται να καθησυχάζει το χρήστη και από το φόβο της μοναξιάς, φόβος που δεν σχετίζεται τόσο με τις αντικειμενικές εξωτερικές συνθήκες, όσο με το να φαίνεται μόνος στους άλλους. Η μοναξιά, όπως αντικατοπτρίζεται στο βλέμμα του άλλου, φαίνεται πως σχετίζεται περισσότερο με την αδυναμία του ίδιου του υποκειμένου να σχετιστεί με άλλα άτομα και να

διατηρήσει αυτούς του δεσμούς. Πρόκειται για μια διαδικασία ψυχολογιοποίησης της μοναξιάς, από τη στιγμή που προβάλλει ως αποτέλεσμα της κατοχής συγκεκριμένων ψυχολογικών χαρακτηριστικών από το άτομο που τη βιώνει. Η κατοχή και χρήση του κινητού τηλεφώνου επιβεβαιώνει έμπρακτα την επιθυμία συσχετισμού με τους άλλους και ίσως τη μη κατοχή των παραπάνω προσωπικών χαρακτηριστικών που οδηγούν στη μοναξιά.

Το γεγονός ότι μέσω του κινητού τηλεφώνου επικοινωνούμε κυρίως με τα άτομα με τα οποία ερχόμαστε πιο συχνά και σε διαπροσωπική επαφή, ενισχύει την υπόθεση μιας περισσότερο «φατικής» χρήσης του συγκεκριμένου μέσου, η οποία έχει ως στόχο τη διατήρηση και περαιτέρω καλλιέργεια της σχέσης. Επίσης, τονίζει την ιδιαίτερη σημασία των κοινωνικών υπαγωγών για την ταυτότητα του υποκειμένου και το σημαντικότατο ρόλο του κινητού τηλεφώνου στην εξ αποστάσεως επιβεβαίωσή και αποτελεσματική διαχείρισή τους.

Το κινητό τηλέφωνο λοιπόν, αποτελεί το σύμμαχο του υποκειμένου απέναντι στην αβεβαιότητα και το συνεχές άγχος που φαίνεται να βιώνει στο μετανεωτερικό περιβάλλον, το οποίο χαρακτηρίζεται από την απουσία ορίων (χωρο-χρονικών, πληροφοριακών κτλ.). Το συγκεκριμένο μέσο φαίνεται πως έχει μετατραπεί από τους ίδιους τους χρήστες στον ομφάλιο λώρο που τους κρατάει ενωμένους και άρα ασφαλείς, με τους σημαντικούς άλλους, οι οποίοι συνθέτουν το προσωπικό δίκτυο του υποκειμένου, από το οποίο και θα προσπαθήσει να αντλήσει στοιχεία για τον εαυτό και την ταυτότητά του.

4.2. Η Αναστοχαστική Διαμόρφωση του Εαυτού Μέσω της Χρήσης του Κινητού Τηλεφώνου

4.2.1. Η Εξωτερική Προέκταση της Ανθρώπινης Μνήμης

Βασικό χαρακτηριστικό του κινητού τηλεφώνου είναι η δυνατότητα αποθήκευσης σε αυτό πληροφοριών (π.χ. τηλεφωνικών αριθμών) και συμβολικών μορφών (π.χ. σύντομο γραπτό μήνυμα) που διακινούνται κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης με τον άλλο. Αν και ο βαθμός παγίωσης μιας τηλεφωνικής συνομιλίας είναι πολύ μικρός, τα γραπτά μηνύματα, οι φωτογραφίες και οι βιντεοσκοπήσεις χαρακτηρίζονται από υψηλό βαθμό παγίωσης, καθώς ο χρήστης έχει τη δυνατότητα να τα αποθηκεύσει στη μνήμη του τηλεφώνου και να τα αναπαράγει οποιαδήποτε στιγμή το αποφασίσει.

Σύμφωνα με τα υποκείμενα της έρευνας τα μηνύματα που συνήθως αποθηκεύονται είναι εισερχόμενα – και όχι τόσο τα εξερχόμενα, δηλαδή αυτά που συντάσσει και συνήθως αποστέλλει ο ίδιος - και έχουν συναισθηματική αξία για το υποκείμενο, επιβεβαιώνοντας τις κοινωνικές του σχέσεις και ενισχύοντας την αυτοκετίμησή του. Το κινητό τηλέφωνο δηλαδή λειτουργεί και σαν εξωτερική μνήμη, η οποία ως κάποιο βαθμό, συγκεντρώνει την προσωπική βραχύχρονη ιστορία μας, όπως θα θέλαμε να ήταν: *κρατώ τα καλά, διαγράφω και ξεχνώ αυτά που με πληγώνουν και με στενοχωρούν*. Το γεγονός ότι ο χρήστης έχει τη δυνατότητα να διαγράψει κάποιο μήνυμα που δεν συνάδει με την επιθυμία του ή τα συναισθήματά του και με τον τρόπο αυτό να το ξεχάσει, μαζί με τον αντίκτυπο που αυτό είχε για τον ίδιο, δίνει στη μηνυματική επικοινωνία μια ιδιαίτερη δύναμη. Παρά το γεγονός ότι το γραπτό είναι αυτό που μένει, σήμερα είναι πολύ πιο εύκολο να ξεχάσεις ένα μήνυμα που διάβασες μια φορά και το διέγραψες για πάντα, από μια φράση που άκουσες και την οποία δεν υπάρχει τρόπος να διαγράψεις από το μυαλό σου.

Το βασικό κριτήριο που ορίζει τη χρονική διάρκεια που θα παραμείνει ένα sms αποθηκευμένο στο κινητό τηλέφωνο του χρήστη, είναι το ποιος είναι ο άλλος και κυρίως το πόσο σημαντικός είναι για αυτόν. Όταν κάποια άτομα «φεύγουν» από τη ζωή τους, συνήθως διαγράφουν και τις γραπτές αναμνήσεις τους στις οποίες οι «απόντες» πια έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο. Είναι σαν να καίνε τις φωτογραφίες τους, έτσι ώστε να σταματήσουν ως δια μαγείας να υπάρχουν για αυτούς. Ακολουθεί η περιγραφή της συγκεκριμένης χρήσης του κινητού τηλεφώνου και των μηνυμάτων από τα ίδια ίδια τα υποκείμενα της έρευνας:

...ξαναδιαβάζω μηνύματα όταν θέλω να θυμηθώ καταστάσεις» (Γ-18, Ανερ.-19)

(ξανακοιτάω τα μηνύματα, που δεν έχω στείλει αλλά τα έχω γράψει και τα έχω αποθηκεύσει) *όταν είμαι στενοχωρημένη από το συγκεκριμένο άτομο. Και έχει τύχει πολλές φορές να πάω να τα σβήσω και εκεί που πάω να πατήσω διαγραφή να μην μπορώ...υποτίθεται τα έγραψα όταν ήμουν σε κάποια καλύτερη κατάσταση. Και οπότε όταν είμαι στενοχωρημένη, σαν να μου δίνουν κουράγιο»* (Γ-16, Μαθ.-22).

ναι, όταν πάω να κοιμηθώ, βλέπω κάποια μηνύματα και σκέφτομαι...μηνύματα 3-4 ημερών πιο πριν, και σκέφτομαι και λέω να το κρατήσω ή θα μου χρησιμεύσει κάπου ή τι ωραία που τα είπε ή πω πω, κοίταξε τι μου είπε...φαντάζομαι ή πως θα μπορούσα να το καλύψω να μην μου το στείλει ή πως θα μπορούσα να το συνεχίσω και δεν το συνέχισα ή τι θα γίνει μετά από αυτό το μήνυμα (Α-17, Μαθ.-2)

...πρέπει να είμαι σε πολύ κακή κατάσταση για να μου έρθει να το κάνω αυτό και τις περισσότερες φορές τα σβήνω τα μηνύματα, δεν κάθομαι να τα ξανακοιτάω. Δεν μου αρέσει να γυρίζω πίσω. Ε, όταν προσπαθείς να σβήσεις κάτι από το μυαλό σου, όχι να το σβήσεις εντελώς, αλλά δεν σου έρχεται να το έχεις, προσπαθείς όσο γίνεται να απομακρύνεις ότι θυμίζει αυτό (Α-18, Μαθ.-18)

*μηνύματα ξανακοιτάω αρκετά συχνά θα έλεγα, δηλαδή εκεί που κάθομαι μπορεί να θυμηθώ κάποιο μήνυμα που μου είχαν στείλει προχθές και μου άρεσε ή μου έκανε εντύπωση ή μου είπαν κάτι πολύ τρυφερό ας πούμε και το ξαναδιαβάζω μετά και μου ξανααρέσει (*Γ-24, Φοιτ.-7*)*

φωτογραφίες κοιτάω πιο συχνά, μπορεί από τις 7 μέρες της εβδομάδας τις 5...γιατί είναι αγαπημένα πρόσωπα και θέλω να τα βλέπω, να θυμάμαι τις ωραίες στιγμές (Γ-19, Φοιτ.-24).

Τις περισσότερες φορές λοιπόν, ανατρέχουν στο αποθηκευμένο μήνυμα είτε για να φέρουν στο μυαλό τους ανθρώπους που τους λείπουν, αγαπημένα πρόσωπα

με τα οποία δεν έχουν τη δυνατότητα άμεσης επαφής, είτε για να τονώσουν την αυτοπεποίθησή τους και να επιβεβαιωθούν από τα λόγια του άλλου. Δηλαδή, τα γραπτά μηνύματα είτε τους θυμίζουν σημαντικά πρόσωπα, στιγμές, αντικείμενα, είτε επιβεβαιώνουν δικά τους προσωπικά χαρακτηριστικά και υπαγωγές, όπως και το ότι είναι σημαντικοί για κάποιους άλλους.

Η δυνατότητα αποθήκευσης των συμβολικών περιεχομένων επιτρέπει την απόσπασή τους από τα χωρικά και χρονικά πλαίσια παραγωγής τους και την επανεγκατάσταση τους σε νέα. Η σημασία που είχε το μήνυμα για το ίδιο το υποκείμενο και όχι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες παράχθηκε, αποτελεί πια το κύριο στοιχείο αξιολόγησης του, η οποία θα οδηγήσει στη μετέπειτα αποθήκευση ή διαγραφή του. Εξάλλου ο χώρος και ο χρόνος δεν είναι τα μόνα στοιχεία της κατάστασης που φαίνεται πως δεν ενδιαφέρουν το χρήστη. Πολλές φορές και η ίδια η επικοινωνιακή ακολουθία διαγράφεται προκειμένου το υποκείμενο να εστιάσει σε εκείνο το απόσπασμα που έχει ιδιαίτερη σημασία για το ίδιο.

> *Έχει τύχει να μιλάω με 1 φίλο μου και επειδή μου λέει σε 2 μηνύματα για άλλη κοπέλα και στο τρίτο μιλάει για μένα, διαγράφω αυτά που αναφέρονται στην άλλη και κρατάω εκείνο που μιλάει για μένα.* (Γ-16, Μαθ-22)

4.2.2. Η Διερεύνηση και Ανάπτυξη της Σεξουαλικής Ταυτότητας των Εφήβων Μέσω του Κινητού Τηλεφώνου

Τα γραπτά μηνύματα (SMS) αποτελούν την πιο δημοφιλή υπηρεσία της κινητής τηλεφωνίας, με τους εφήβους και μεταεφήβους να ανακηρύσσονται «πρωταθλητές» στη χρήση της. Η φθηνότερη χρέωση - συγκριτικά με αυτή της φωνητικής κλήσης - η διακριτικότητα του μηνύματος, αλλά και κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της μηνυματικής επικοινωνίας, αποτελούν τους κυριότερους λόγους της επιλογής της από τη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα πρώτα κινητά τηλέφωνα έδιναν στους χρήστες τη δυνατότητα δωρεάν αποστολής εξαιρετικά σύντομων ηλεκτρονικών μηνυμάτων σε περίπτωση ανάγκης. Όμως, η αυξημένη χρήση της συγκεκριμένης υπηρεσίας κυρίως από τα νεαρά σε ηλικία άτομα, οδήγησε τις εταιρίες κινητής τηλεφωνίας να κοστολογήσουν τη

συγκεκριμένη υπηρεσία αυξάνοντας παράλληλα και τις δυνατότητες της (μέγεθος κειμένου, προσθήκη εικόνων στο μήνυμα κτλ.).

Η επικοινωνία των εφήβων με συνομήλικους φαίνεται ότι εστιάζεται κυρίως στο ερωτικό παιχνίδι – φλερτ και στο σχολιασμό γεγονότων που έχουν προκύψει είτε από την πρόσωπο-με-πρόσωπο επικοινωνία τους με άλλους είτε από τη διαμεσολαβημένη επικοινωνία μαζί τους (μέσω του κινητού). Το κινητό τηλέφωνο δηλαδή, διευκολύνει την διερεύνηση των χαρακτηριστικών του αντίθετου φύλου και συνεπώς της σεξουαλικής ταυτότητας του ίδιου του ατόμου. Η έκφραση των συναισθημάτων σε άτομα με τα οποία οι έφηβοι δεν έχουν οικειότητα και τα οποία κινούν το ερωτικό τους ενδιαφέρον, φαίνεται ότι γίνεται κυρίως μέσω γραπτού μηνύματος. «...Σπάει ο πάγος, δηλώνονται οι προθέσεις και διατυπώνονται προσκλήσεις, όλα χωρίς το ρίσκο της ντροπής» (Plant, 2000:56). Πιο συνηθισμένος τρόπος έκφρασης φαίνεται ότι είναι για τα άτομα μέχρι 20 ετών. Ακόμα και τα υποκείμενα που είναι άνω των 22 ετών, παραδέχονται ότι σε μικρότερη ηλικία επικοινωνούσαν πολύ περισσότερο μέσω μηνυμάτων, ενώ τώρα θεωρούν τη φωνητική κλήση πιο προσωπική και το μήνυμα πιο απρόσωπο, χρονοβόρο και βαρετό ως διαδικασία.

> *Το πιο συνηθισμένο* (παιχνίδι) *είναι με το αντίθετο φύλο και τις περισσότερες φορές γίνεται αρχίζοντας με κάποια αναπάντητη, γίνεται κάποια αναπάντητη, αν δεν έχει τον αριθμό σου θα σου στείλει μάλλον μήνυμα ή θα σε πάρει τηλέφωνο να ρωτήσει ποιος είσαι. Ε, θα της πεις ποιος είσαι ή αν δεν θέλεις, δεν θέλεις σε εισαγωγικά, θα της πεις που σε είδα και κάτι τέτοιο...Και ναι, πολλές φορές συνεχίζει η επικοινωνία αλλά εντάξει αν καταλάβει η κοπέλα ποιος είσαι και δεν της αρέσεις, το κόβει εντελώς. Μπορεί εσύ να το συνεχίσεις βέβαια, αλλά εντάξει... Συνήθως οι κοπέλες είναι πιο γνωστές από το να τις δεις 1 φορά. Δηλαδή τις περισσότερες φορές την βλέπεις 1 φορά σου αρέσει πολύ, παίρνεις το κινητό της, το βρίσκεις, την ξαναβλέπεις, σου αρέσει περισσότερο, μπορεί να σε κοιτάξει κιόλας, οπότε εκεί λες εντάξει. Ε, τότε της κάνεις 1 αναπάντητη, μπορεί να στείλεις και εσύ μήνυμα πρώτος «τι κάνεις? Καλά είσαι?». Μπορεί να πάρεις και τηλέφωνο, να της μιλήσεις. Πιο σπάνιο αυτό βέβαια...Εγώ κάνω 1 αναπάντητη, αν θέλει ας πάρει τηλέφωνο, τότε θα της το πω, εντάξει,. Απλά είναι λίγο η αρχή που με κολλάει.* (Α-18, Μαθ-18)

Η αρχική προσέγγιση του αντίθετου φύλου φαίνεται πως είναι αυτή που δυσκολεύει περισσότερο τους άνδρες αυτών των ηλικιών. Η επιλογή του μηνύματος γίνεται προκειμένου να προστατέψει το συντάκτη από την έκθεση της αμηχανίας του στο βλέμμα του άλλου, όπως και από τις άμεσες συνέπειες της απόρριψης. Σύμφωνα με τον Goffman (2006), κατά την διάρκεια της αλληλεπίδρασης (πρόσωπο με πρόσωπο) οι άνθρωποι παρέχουν στο συνομιλητή τους και στο κοινό δυο είδη πληροφορίας για τον εαυτό τους:

- αυτή που συνειδητά επιθυμούν να δώσουν, και

- αυτή που ασυνείδητα εκπέμπουν.

Στην περίπτωση του μηνύματος ο αποδέκτης έχει στη διάθεσή του μόνο τις πληροφορίες που συνειδητά επιθυμεί να δώσει ο πομπός. Η απουσία των φυσικών σωμάτων από την επικοινωνιακή κατάσταση βοηθάει τον πομπό, ο οποίος με την μικρότερη δυνατή προσπάθεια καταφέρνει να παρουσιάσει στοιχεία για τον εαυτό του χωρίς την παρουσία του άμεσου αξιολογικού βλέμματος του άλλου, αλλά και την αδυναμία του δικού του σώματος να αποκρύψει τα παράλληλα μεταδιδόμενα – και κάποιες φορές αντίθετα - μηνύματα του ασυνειδήτου. Ο δέκτης δεν ευνοείται από αυτή την απουσία των σωμάτων, καθώς έχει στη διάθεσή του πολύ λίγα στοιχεία προκειμένου να ερμηνεύσει την κατάσταση και μέσω αυτής τα μηνύματα που διακινούνται. Κατά την επικοινωνία μέσω κινητού τηλεφώνου και κυρίως μέσω της χρήσης της υπηρεσίας σύντομων γραπτών μηνυμάτων, ο πομπός φαίνεται πως βρίσκεται σε θέση ισχύος έναντι του δέκτη και είναι αυτός που συνήθως ορίζει την εξέλιξη της επικοινωνιακής διαδικασίας.

> *Από την άλλη εγώ δεν τα πολυπιστεύω αυτά που γράφουν οι άλλοι. Όταν είσαι με κάποιον αυτό που αισθάνεται μπορείς να το δεις, στην προσωπική επικοινωνία, στο πρόσωπό του. Όταν σου γράφει κάτι δεν ξέρεις αν είναι αλήθεια ή ψέματα. Νομίζω ότι αν κάποιος στείλει 1 μήνυμα αυτό μπορεί να είναι πολύ κατασκευασμένο, δεν μπορείς να τον «διαβάσεις» καθόλου.* (Γ-17, Μαθ.-35)

Επίσης, το γραπτό μήνυμα είναι τρόπος επικοινωνίας πολύ περισσότερο διακριτικός από το τηλεφώνημα, καθώς δίνει την ελευθερία στον παραλήπτη να αποφασίσει αν και πότε θα απαντήσει σε αυτό. Αυτός πιθανότατα είναι ο κύριος λόγος επιλογής και της αναπάντητης κλήσης ως τρόπου προσέγγισης του αντίθετου

φύλου, καθώς δεν αποτελεί ούτε τηλεφώνημα, ούτε μήνυμα αλλά περισσότερο ένα πιο διακριτικό σήμα επιθυμίας έναρξης επικοινωνίας.

(το κινητό τηλέφωνο)...*μας κρύβει. Πολλές φορές έχω έρθει σε επαφή με κάποια κορίτσια που ήθελα να γνωρίσω, γιατί μου άρεσαν και μέσω κινητού το έκανα...αν θέλω να με γνωρίσει μέσω του κινητού στέλνω μήνυμα εκείνη την στιγμή*. (Α-17, Μαθ.-9)

Όπως συνεχίζει να περιγράφει ο ίδιος, αν υπάρξει ανταπόκριση από το άλλο άτομο συνεχίζεται η επικοινωνία, η οποία κάποια στιγμή θα οδηγήσει και στη συνάντηση:

...από εκείνη την στιγμή ο αποστολέας του μηνύματος αν δεν θέλει να παίξει θα του μιλήσει ξεκάθαρα και θα προσπαθήσει να του δώσει να καταλάβει ποιος είναι και αν δεν τον έχει δει ποτέ να γίνει κάποια γνωριμία. Όταν λέω δεν τον έχει δει ποτέ, εννοώ πήρε το κινητό από κάποιον άλλο φίλο του που το ήξερε, του έστειλε μήνυμα ή αναπάντητη για να μπορέσει να ενδιαφερθεί το παιδί και να γίνει η γνωριμία. Σπάνιες είναι οι περιπτώσεις να επικοινωνούν μόνο και να μην γνωριστούν 2 άτομα, εκτός αν τους χωρίζει μεγάλη απόσταση.

Ο Α-20, Εργ.-17, 20 ετών θεωρεί ότι

...κρύβεσαι πίσω από το δάκτυλό σου. Γιατί κάποια στιγμή θα το αντιμετωπίσεις όλο αυτό...Το κινητό είναι κάτι απρόσωπο.

Ωστόσο, ο ίδιος αναφέρει στη συνέχεια:

αν ένας σωστός άνδρας έχει στα χέρια του ένα κινητό και είναι ερωτευμένος, θα γράψει σίγουρα αυτά που αισθάνεται και θα τα πει, με τίποτα όμως μπροστά της. Ελάχιστα άτομα έχουν τον τσαμπουκά για να τα πουν μπροστά..

Οι προσδοκίες που δημιουργεί στον παραλήπτη ένα μήνυμα που αποκαλύπτει προθέσεις και συναισθήματα, συνήθως οδηγούν σε παρεξηγήσεις, καθώς ο αποστολέας πολλές φορές δεν είναι έτοιμος να ανταποκριθεί ή να επιβεβαιώσει όσα έχει γράψει στο πλαίσιο περισσότερο ενός παιχνιδιού που σχετίζεται με την αυτοεπιβεβαίωση και την διερεύνηση του αντίθετου φύλου.

Περισσότερο παίζουμε με κορίτσια, δηλαδή τις πειράζουμε...συνεχίζουν και αυτές και μετά κάπου το κόβουμε πολύ

απότομα και εκεί κάπως νευριάζουν και αυτό μου αρέσει...π.χ. το κόβουμε λέγοντας «άντε, καληνύχτα, θα τα πούμε αύριο», και την επόμενη μέρα δεν της μιλάς καθόλου σαν να μην έχει γίνει τίποτα. Παρουσιάζεται μπροστά σου, γελάει και με το που την κοιτάς λίγο γυρνάς και κοιτάς κάπου αλλού και νευριάζει εκείνη την ώρα και φεύγει...αν τα πεις αυτά τετ-α-τετ και μετά από λίγο είσαι κάπως αλλιώς θα σε περνούσαν για χαζό. (Α-17, Μαθ.-2)

Ο Α-26, Εργ.-16, αναφέρεται στις παρεξηγήσεις που δημιουργούνται εξαιτίας των διαφορετικών προσδοκιών των δυο πλευρών:

> *Δεν ξέρω αν το κινητό έχει βοηθήσει ή έχει κάνει μεγαλύτερη ζημιά. Μεγαλοποιούνται τα πράγματα. Στέλνεις συναισθήματα σε μήνυμα και αυτή που το λαμβάνει το μεγαλοποιεί γιατί αυτό θέλει να νιώσει. Όταν έρχονται αντιμέτωποι άλλο περιμένει ο ένας και άλλο ο άλλος και υπάρχει πρόβλημα...*

Στις ηλικίες κάτω των 18 ετών το μήνυμα φαίνεται ότι είναι και ο μόνος τρόπος επικοινωνίας με το αντίθετο φύλο, τον οποίο δεν θα αντιληφθεί ο περίγυρος του παραλήπτη. Τα αγόρια της ηλικίας αυτής εξηγούν ότι δεν μπορείς να πάρεις τηλέφωνο στο σπίτι της κοπέλας και να την ζητήσεις, καθώς είναι πολύ πιθανό να το σηκώσει κάποιος από τους γονείς της, γεγονός που θα τους φέρει σε αμήχανη θέση. Και η κοπέλα, όμως, δεν θα μιλήσει με τον ίδιο τρόπο όταν υπάρχει το «οικογενειακό ακροατήριο» γύρω της.

> *Χρησιμοποιώ το κινητό...και για να επικοινωνώ με την κοπέλα μου έτσι ώστε να βρισκόμαστε, γιατί αν δεν υπήρχαν τα κινητά θα έπρεπε να πάρεις σπίτι και θα άρχιζε μετά ο πατέρας της!* (Α-17, Μαθ.-2)

Στις περιπτώσεις που γνωρίζονται ήδη ως φίλοι, το μήνυμα εμφανίζεται πάλι ως ο πιο πρόσφορος τρόπος για να δηλώσουν ότι «σε βλέπω κάπως αλλιώς», το οποίο, αν δηλωνόταν τετ-α-τετ, πιθανότατα θα έφερνε και τις δυο πλευρές σε δύσκολη θέση. Η αποπλαισίωση της σχέσης και η προσπάθεια επαναπροσδιορισμού της, προκαλεί σύγχυση των ήδη υπαρχόντων ρόλων και εξαιτίας αυτού αμηχανία.

> *Έχω λάβει μήνυμα που με έχει σοκάρει από άτομο που νόμιζα ότι είχα φιλική σχέση, αλλά μου έστελνε πολλά ερωτικά μηνύματα απανωτά, χωρίς απάντηση από εμένα και που με έκαναν να σχηματίσω εντελώς διαφορετική γνώμη από αυτή που νόμιζα στην πραγματικότητα. Αλλά και πάλι είχα αφήσει περιθώριο αμφιβολίας, μπορεί να το έχω μέχρι τώρα,*

σχετικά με το κατά πόσο μπόρεσα να σχηματίσω την σωστή γνώμη για το συγκεκριμένο άτομο. Μέσω των μηνυμάτων...αν τα μηνύματα όπως τα εξέλαβα εγώ, που κατά ένα πολύ μεγάλο ποσοστό θεωρώ πως τα εξέλαβα σωστά, είναι αυτό που πραγματικά αντιπροσώπευε το άτομο. (Γ-24, Ανερ.-14)

Ο καλύτερος δυνατός τρόπος επικοινωνίας συνεχίζει να είναι, όπως και στην προφορική ομιλία, αυτός που θα εκθέσει το συντάκτη όσο το δυνατόν λιγότερο, ο οποίος όμως την ίδια στιγμή ικανοποιείται γιατί έχει δηλώσει αυτό που θέλει να πει – έστω και αν αυτό δεν έχει γίνει κατανοητό από τον δέκτη του μηνύματος ή έχει παρερμηνευτεί. Με δεδομένη την άγνοια των προθέσεων του άλλου στις πρώτες επαφές, ο σκοπός της γοητείας εκφράζεται σταδιακά μέσα από τη χρήση ενός «πλάγιου λόγου» (Baudrillard, 1979 όπ.αναφ. στο Κούρτη, 2003). Κύριο χαρακτηριστικό του «πλάγιου λόγου» είναι η αμφισημία. Δηλαδή το υποκείμενο χρησιμοποιεί έναν πλάγιο τρόπο επικοινωνίας με στόχο από τη μια την αύξηση του βαθμού ελευθερίας που έχει στη διάθεσή του κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης και από την άλλη τη μείωση του επιπέδου αβεβαιότητας. Με τον τρόπο αυτό μειώνεται σημαντικά ο κίνδυνος να γίνει κανείς ιδιαίτερα ευάλωτος από τις αποφάσεις του άλλου. Συνεπώς συντάσσεται ένα μήνυμα το οποίο εκφράζει για το δημιουργό του αυτό που είχε στο μυαλό του, αλλά το οποίο «γυμνό» από οποιοδήποτε άλλο στοιχείο (τόνος φωνής, κινήσεις και στάσεις σώματος, βλέμμα και εκφράσεις προσώπου) δεν μπορεί να αποδώσει το ακριβές νόημα ή / και τον σκοπό της αποστολής του στον παραλήπτη, ο οποίος θα μπορούσε να το ερμηνεύσει με διαφορετικό τρόπο. Η μείωση του επιπέδου αβεβαιότητας στις σχέσεις, χωρίς τον κίνδυνο να γίνει κάποιος ιδιαίτερα ευάλωτος από τις αποφάσεις του άλλου, φαίνεται ότι διευκολύνεται αρκετά από τους νέους τρόπους επικοινωνίας και ιδιαίτερα από τις νέες μορφές γραπτής επικοινωνίας.

Το γραπτό μήνυμα δίνει τη δυνατότητα στο συντάκτη να εκφράσει μύχιες πλευρές του εαυτού του, οι οποίες θα ήταν πολύ δύσκολο να αποκαλυφθούν σε μια επικοινωνιακή κατάσταση πρόσωπο-με-πρόσωπο. Από τη άλλη όμως, αφήνει και το περιθώριο στο δημιουργό του μηνύματος να «παίξει» με αυτές τις πλευρές του, χαρακτηρίζοντας τες ως υπερβολικές ή αστείες στην περίπτωση που ο άλλος τις απορρίψει.

...με το μήνυμα δεν είναι 100% ευθύνη. Μπορείς να πεις κάποια πράγματα, δηλαδή μπορείς να απελευθερώνεσαι, να τα λες όλα, να τα λες

έτσι όπως είναι ακριβώς, αλλά ο άλλος δεν το παίρνει και πολύ στα σοβαρά το μήνυμα, ενώ όταν του τα λες τετ-α-τετ παίρνει όλα αυτά που λες στα σοβαρά. (Α-17, Μαθ.-2).

Η εικόνα του εφήβου, όπως αυτή προβάλλεται από τους άλλους, αποτελεί για τον ίδιο το σημαντικότερο υλικό με το οποίο θα οικοδομήσει την κοινωνική και σεξουαλική του ταυτότητα. Η απόρριψη αποτελεί την κυρίαρχη απειλή και το κινητό είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος «άρνησης» της.

...κάποια πράγματα όταν βλέπεις τον άλλον, τον έχεις φάτσα κάρτα, εντάξει, σου έρχονται να τα πεις αλλά δεν μπορείς. Ντρέπεσαι, σε πιάνει κάτι, το στομάχι σου, κάτι τέτοιο, αλλά από το κινητό λες και να μου το πει τώρα και να μου πει κάτι κακό, στο κινητό το έχω και τι θα γίνει! Είναι πιο light (ελαφρύ). Όχι ότι δεν θα σε πειράξει και κακό να σου πει, αλλά από το να σου το πει κατάμουτρα και να γυρίσει την πλάτη με τη μια είναι καλύτερο να το κάνει μέσω κινητού! (Α-18, Μαθ-18)

Η υπερβολή υποστηρίζουν ότι αποτελεί χαρακτηριστικό των μηνυμάτων, καθώς ως «διαφημιστές» του προϊόντος τους, το οποίο δεν είναι άλλο από τον εαυτό τους, οφείλουν να το παρουσιάσουν με τον ιδανικότερο τρόπο, τον τρόπο που θα κάνει τον άλλον να τους προσέξει.

στο μήνυμα είναι λίγο πιο μεγαλοποιημένα, πιο όμορφα καλλωπισμένα...θα τα λέγαμε (και κατά πρόσωπο) *αλλά λίγο πιο ωμά. Δεν θα τα λέγαμε τόσο όμορφα σχηματισμένα. Θέλεις να κάνεις εντύπωση βασικά με ένα μήνυμα, όσον αφορά το αντίθετο φύλο. Τώρα σε έναν φίλο σου ή σε έναν συγγενή σου, τον παίρνεις τηλέφωνο.* (Α-25, Εργ.-26)

...ναι, (οι άνδρες) θα στείλουν πολύ γλυκά μηνύματα που δεν τα πιστεύουν κιόλας, πιστεύω. Ότι απλά επειδή αυτό θέλει να ακούσει η άλλη θα το στείλω και επειδή αισθάνονται πολύ ηλίθιοι όταν τα λένε αυτά, τουλάχιστον μέσω κινητού είναι πιο εύκολο. (Γ-19, Φοιτ.-24)

Με στόχο τον εντυπωσιασμό του άλλου και επειδή δεν κατέχουν όλοι την τέχνη του λόγου, πολλές φορές ζητάνε την βοήθεια φίλων ή έτοιμων κειμένων για να καταφέρουν να γίνουν ορατοί από τον άλλον.

Συνήθως μπορείς να στείλεις ένα μήνυμα που έχεις ακούσει, που το έχει γράψει ένας φίλος σου και να το πάρεις και να το οικειοποιηθείς...λόγια που δεν μπορώ να τα πω εγώ, αλλά να τα γράψω γιατί δεν θα τον αντικρύσω τον άλλο ή γιατί δεν τα έχω γράψει εγώ, έχω πάρει ένα στιχάκι, ένα τραγούδι ή το πήρα από κάποιον και το έχω κολλήσει σαν μήνυμα. (Α-24, Φοιτ.-11)

Σύμφωνα με τον Thompson (1999) η ανάπτυξη των νέων μέσων επικοινωνίας

παράγει μια οικειότητα νέου τύπου, που πριν δεν υπήρχε και η οποία διαφέρει από τις μορφές οικειότητας που χαρακτηρίζουν την διαπροσωπική αλληλόδραση. Ενώ κατά τη διάρκεια της τελευταίας τα άτομα μπορούν να ενεργοποιούν μορφές οικειότητας αμοιβαίου χαρακτήρα, όσον αφορά τα λεχθέντα και τα πραχθέντα, στη διαμεσολαβημένη αλληλόδραση παράγεται μια μορφή μονόδρομης οικειότητας (σελ. 340).

Η μονόδρομη οικειότητα φαίνεται να χαρακτηρίζει πολύ περισσότερο τα γραπτά μηνύματα, αν και εγκαθιδρύεται και στην τηλεφωνική συνομιλία. Η αποκάλυψη μύχιων πτυχών του εαυτού και συναισθημάτων σε άγνωστα σχεδόν άτομα ή άτομα με τα οποία έχουμε μια διαφορετική μέχρι εκείνη τη στιγμή σχέση, δεν θα μπορούσε να γίνει με τέτοια ευκολία αντικρίζοντας τον άλλο και λαμβάνοντας την αντανάκλασή μας μέσα από το αξιολογικό του βλέμμα. Η έκθεση του εαυτού συνοδεύεται πάντα από το φόβο της απόρριψης του από τον άλλον και είναι το γεγονός ότι βλέπουμε το βλέμμα του, που κάνει αυτή την έκθεση να υφίσταται. Ο φόβος της απόρριψης, πολύ πιο έντονος κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του υποκειμένου, φαίνεται ότι έχει διατηρήσει ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά εκείνης της αναπτυξιακής περιόδου: «υφίσταται μόνο ό,τι βλέπω. Ό,τι δεν βλέπω, δεν υπάρχει». Είναι πολύ πιο εύκολο λοιπόν, να «απωθήσει» την εξ αποστάσεως απόρριψή του από τον άλλο, την οποία δεν έχει δει και η οποία άρα δεν υπάρχει. Το κινητό τηλέφωνο αποτελεί το σύγχρονο φορητό παραπέτασμα πίσω από το οποίο αρκετοί συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα εξομολογούνται πράγματα για τους ίδιους, αποφεύγοντας συγχρόνως το αίσθημα ντροπής που θα δημιουργούσε η δυνητική απόρριψη ή η σκέψη της απόρριψης αυτών των μύχιων πλευρών τους από τον άλλο.

Δεν θα λέγονταν αυτά τα πράγματα αν δεν υπήρχε το κινητό. Λέγονται επειδή υπάρχει το κινητό, επειδή δεν είσαι αντιμέτωπος με τον άλλο, επειδή μιλάς ελεύθερα με τον άλλο, έτσι, επειδή παίρνεις το θάρρος, ένα θάρρος που πολλές φορές δεν θα έπρεπε να πάρεις. Πιστεύω ότι το κινητό είναι σαν μια μάσκα, που την χρησιμοποιεί ο άνθρωπος πολλές φορές για να εξυπηρετήσει τα δικά του συμφέροντα. (Α-17, Μαθ.-9)

Μια μάσκα που «προστατεύει το άτομο που κρύβεται πίσω της και έτσι το βοηθά να ανοιχτεί περισσότερο...το φαινόμενο αυτό αποκρυσταλλώνεται θαυμάσια στη ρήση "η μάσκα δεν κρύβει, αποκαλύπτει"» (Jakobson & Popdan, όπ.αναφ. στοΚούρτη, 2003:155)

4.2.3. Η Διαμεσολάβηση της Οθόνης και το Πέρασμα από το Φαντασιακό στο Εν Δυνάμει Πραγματικό

Το γεγονός ότι κατά την επικοινωνία μέσω των σύντομων γραπτών μηνυμάτων δεν βλέπουν τον άλλον και τις αντιδράσεις του, όπως επίσης και το ότι δεν ακούν τη φωνή του, φαίνεται πως βοηθάει τα υποκείμενα στο να αναπτύξουν ένα φαντασιακό περισσότερο διάλογο μαζί του. Δηλαδή επικοινωνούν με έναν άλλο, ο οποίος είναι κομμένος και ραμμένος στις επιθυμίες τους. Παλαιότερα η «επικοινωνία» αυτή δεν ήταν εφικτή και η ονειροπόληση αποτελούσε τον πιο ασφαλή τρόπο εκτόνωσης της ψυχικής έντασης. Ο χρήστης του κινητού τηλεφώνου έχει τη δυνατότητα μέσω του μηνύματος να αναπαραστήσει συμβολικά την επιθυμία του και να την αποκαλύψει στον άλλο παίρνοντας το μικρότερο δυνατό ρίσκο.

Πιστεύω ότι το κινητό είναι το 3^{ο} μάτι. Δηλαδή όταν εσύ πας να κοιτάξεις τον άλλον με τα 2 μάτια δεν μπορείς να αισθανθείς τόσο καλά για να του πεις κάποια πράγματα τα οποία θα μπορούσες να πεις με το κινητό... Γιατί όταν βλέπεις τα μάτια του άλλου να είναι κολλημένα πάνω σου, να έχεις έρθει σε πολύ κοντινότερη επαφή σε σχέση από ότι είσαι με το κινητό, με κομπλάρει. Αν στείλεις κάτι με το κινητό, εντάξει το έστειλες. Από την άλλη ίσως ενοχλήσει γιατί κάτι που θα πεις στον άλλο μπορεί να

ξεχαστεί, ενώ αν το έχει σε μήνυμα μπορεί να το κρατήσει και να σε χτυπάει μετά με αυτό. (Α-18,Μαθ.-36)

Φαντάζονται την απάντηση του άλλου στο μήνυμά τους και έχουν στη διάθεσή τους επαρκή χρόνο, ώστε να το συντάξουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, προσδοκώντας να λάβουν καταρχήν απάντηση. Μεγάλη απογοήτευση επέρχεται σύμφωνα με τα υποκείμενα, όταν περιμένουν αγωνιωδώς την απάντηση και ο άλλος δεν την στέλνει, και κυρίως την απάντηση που θα ήθελαν να λάβουν. Η αναμονή και η κυρίως η προσδοκία της επικοινωνίας είναι παντοδύναμη και αποσυντονίζει τους κατόχους των κινητών τηλεφώνων, οι οποίοι περιμένουν με έναν μαγικό τρόπο ο άλλος να καταλάβει ότι χρειάζονται ένα διάλλειμα, κάποιον να μιλήσουν ή να ανέβουν ψυχολογικά.

Ναι, περιμένω οποιαδήποτε στιγμή τηλέφωνα ή μηνύματα από αγαπημένα πρόσωπα. Κυρίως όταν δεν είσαι καλά ψυχολογικά μερικές φορές και λες "γιατί δεν χτυπάει το ρημάδι το τηλέφωνο"...αν έχω βαρεθεί τη ζωή μου με αυτό που κάνω, αν διαβάζω πολύ και λέω έλεος, όχι άλλο αλλά πρέπει να συνεχίσω να διαβάζω, το μυαλό μου είναι στο κινητό. Πρέπει να συνεχίσω να είμαι εκεί και είμαι, αλλά το μυαλό μου είναι στο κινητό και θέλω κάποιος να μου στείλει κάτι, να μου πει να βγω έξω, να μου πει ένα γεια, να αφήσω αυτό που κάνω. (Α-24, Φοιτ-6)

Ναι, πληγώνομαι. Απλώς ότι ξέρεις, αχ, δεν μου μίλησε, δεν έστειλε κανένα μήνυμα και μετά από 1 – 2 μέρες κόβω εντελώς την επικοινωνία. Όταν λέμε εντελώς, λες και δεν υπάρχει. Ε, όταν μας θυμηθεί, λέμε τον λόγο, γιατί το έκοψα..(Α-17, Μαθ.2)

Νευριάζω που δεν με πήρε ένα τηλέφωνο, ή που είναι τόσες ώρες, γιατί δεν μου έστειλε ένα μήνυμα...άρα χάθηκε, άρα με ξέχασε, άρα δεν με σκέφτηκε, μπορεί όλα αυτά. Περιμένω...(Γ-25, Εργ-5)

...(αν δεν έρθουν τα μηνύματα ή τηλέφωνα που περιμένω) *μπορεί και να το σπάσω (το κινητό)! Απογοητεύομαι, όχι πάντα, αλλά κάποιες φορές, ναι.* (Α-25, Εργ.-26)

Σύμφωνα με τον Elkind (στο Κούρτη, 2003) οι έφηβοι περνούν μια φάση κατά τη διάρκεια της οποίας είναι απορροφημένοι από την εικόνα του εαυτού τους και πιστεύουν ότι και οι άλλοι κάνουν το ίδιο. Μια παράμετρος αυτού του εγωκεντρισμού είναι η ενασχόληση με το φανταστικό κοινό, έννοια που αναφέρεται στην υπερεκτίμηση του ενδιαφέροντος και της αξιολόγησής τους από τους άλλους, με αποτέλεσμα την υπερβολική προσοχή στην εικόνα που θέλουν να έχουν οι άλλοι για αυτούς και την αντίστοιχη διαχείριση του εαυτού τους. Η οθόνη που συντάσσεται το μήνυμα φαίνεται πως αντιμετωπίζεται ως ένα πεδίο δοκιμών διαφορετικών τρόπων παρουσίασης των μύχιων πλευρών του εαυτού ή νέων στοιχείων που θα ήθελε να υιοθετήσει το άτομο.

Αρκετά υποκείμενα υποστηρίζουν ότι κάποια μηνύματα αποστέλλονται στην παρόρμηση της στιγμής, χωρίς να έχουν αφιερώσει επαρκή χρόνο στη σύνθεσή τους ή χωρίς να σκεφτούν τις πιθανές συνέπειες που θα μπορούσαν αυτά να έχουν, τόσο στην εικόνα τους όσο και στις προσδοκίες που δημιουργούν στον άλλο. Συχνά η μη συμβατή με το μήνυμα μετέπειτα συμπεριφορά τους, οδηγεί στην αμφισβήτηση της ειλικρίνειας των όσων γράφτηκαν. Στο μήνυμα δεν ισχύει το «ό, τι γράφει, δεν ξεγράφει». Την επόμενη μέρα ή την επόμενη στιγμή, μπορεί να μετανιώσεις και να προσπαθήσεις να το διορθώσεις πάλι με μήνυμα, για να βγεις από τη δύσκολη θέση της έκθεσης του εαυτού ή να δείξεις κατά πρόσωπο στον άλλο μια εντελώς αντίθετη συμπεριφορά από την εκφρασμένη στο μήνυμα πρόθεση.

> *Εγώ λειτουργώ αυθόρμητα με το κινητό μου, ό,τι μου κατέβει στο κεφάλι γράφω. Και εντάξει, έχει τύχει πολλές φορές να μετανιώνω γι' αυτό που γράφω. Μπορεί να μην ισχύει ή μπορεί να στέλνω μήνυμα που δεν είναι αληθινό και να το μετανιώνω* (Α-18, Μαθ.)

> *Ίσως ορισμένες φορές να είναι υπερβολικά αυτά που γράφονται. Γιατί είναι η παρόρμηση της στιγμής, παίρνεις το κινητό και το στέλνεις και ορισμένες φορές δεν σκέφτεσαι κιόλας. Γιατί είναι εντελώς στιγμιαίο: το γράφεις και το στέλνεις. Ενώ στην επαφή μπορεί να το επεξεργαστείς και λίγο. Έχεις και την αντίδραση του άλλου που την βλέπεις, οπότε μπορεί να μπλοκάρεις και αυτό που θα πεις* (Γ-24, Εργ.-30)

Ένα μήνυμα «πυροτέχνημα» που θα τραβήξει την προσοχή του άλλου και θα δώσει τη δυνατότητα στο συντάκτη του μηνύματος να «παίξει» το ρόλο του ιδανικού εαυτού του, έχοντας βρει έναν καλό συμπαίκτη, ο οποίος δέχεται να παίξει γιατί το παιχνίδι στο οποίο ξαφνικά βρίσκεται, αποτελεί και για τον ίδιο πρόκληση. Η παρόρμηση της στιγμής και ο αυθορμητισμός φαίνεται πως μεταλλάσσονται μέσω της χρήσης των νέων τεχνολογιών, καθώς πλέον περιγράφουν όχι την πρακτική αλλά τη συμβολική πράξη και στην πραγματικότητα όχι την εμπειρία αλλά την επιθυμία εμπειρίας.

Από την άλλη, πολλά είναι και τα μηνύματα που ενώ γράφονται, δεν στέλνονται ποτέ. Ενώ δηλαδή η παρόρμηση της στιγμής εκφράζεται λεκτικά, δεν κοινοποιείται ποτέ σε αυτόν στον οποίο απευθύνεται. Οι λόγοι που αναφέρουν τα υποκείμενα έχουν κυρίως να κάνουν με το πώς το μήνυμα θα ερμηνευτεί – ή θα παρερμηνευτεί – από τον παραλήπτη και τι αντίκτυπο θα έχει στην αντίδρασή του, κυρίως όταν βρεθούν κατά πρόσωπο μαζί του. Φαίνεται πως το κινητό τηλέφωνο με τις δυνατότητες που προσφέρει, αποτελεί την συμβολή της τεχνολογίας στους μηχανισμούς άμυνας του Εγώ. Δηλαδή, ενώ η εσωτερική παρόρμηση που προκαλεί ένταση στο άτομο εξωτερικεύεται, παίρνει μορφή μέσω του λόγου που εμφανίζεται στην οθόνη του κινητού τηλεφώνου, ποτέ δεν κοινοποιείται στο «αντικείμενο» στο οποίο απευθύνεται, καθώς κάτι τέτοιο θα αποτελούσε απειλή για το Εγώ.

Τα μηνύματα αυτά μπορεί να μείνουν για μικρό χρονικό διάστημα αποθηκευμένα στο κινητό τηλέφωνο, την εξωτερική μνήμη, για να θυμίζουν στο Εγώ πόσο ευάλωτο μπορεί να γίνει ή για να κινητοποιήσουν το άτομο να δράσει πραγματικά και όχι συμβολικά. Φαίνεται ότι μέσω αυτής της δυνατότητας χρονοκαθυστερημένης αντίδρασης που τους προσφέρει το κινητό τηλέφωνο, συνειδητοποιούν τα συναισθήματα ή τα προσωπικά τους όρια, αντικρίζοντας στον καθρέφτη των επιθυμιών τους (την οθόνη του τηλεφώνου) τη λεκτική έκφραση του συναισθηματικού τους «προϊόντος». Η θέση στην οποία φαντάζονται ότι θα βρεθούν μετά, μπροστά στον άλλον, είναι που «παγώνει» την αποστολή.

«Συζητάμε με τους απόντες μέσα από τα γράμματα και με τους εαυτούς μας μέσα από τα ημερολόγια» (Λήντερ, 1998:217). Κάποιες φορές, λοιπόν, τα γραπτά μηνύματα, βρίσκονται μεταξύ του γράμματος και του ημερολογίου. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Ong (1982, όπ.αναφ. στο Κούρτη, 2003:145): «Ακόμη και σε ένα προσωπικό ημερολόγιο στο οποίο απευθύνομαι στον εαυτό μου, πρέπει να πλάσω τον αποδέκτη. Μάλιστα, το ημερολόγιο απαιτεί κατά κάποιο τρόπο τη μέγιστη

μυθική διάπλαση ομιλητή και αποδέκτη». Χαρακτηριστικές είναι οι απαντήσεις των υποκειμένων για το να έχουν γράψει μήνυμα που δεν έχουν στείλει και για ποιο λόγο δεν το έκαναν:

Το έχω κάνει, ναι....Γιατί όταν επικοινωνείς με ένα άτομο μέσω κινητού και μηνυμάτων ότι σου βγαίνει εκείνη την ώρα το λες. Όταν κόβεται η συζήτηση απότομα και εσύ θα ήθελες να πεις κάτι άλλο, μετά το κρατάς στο μυαλό και το γράφεις...δεν σε παίρνει εκείνη την ώρα να το πεις, δεν μπορείς (Γ-16, Μαθ.-1).

...ναι, πολλές φορές. Σε κοπέλες. Γιατί προσπαθούσα να το στείλω, ήταν κάπως πιο τραβηγμένο, ήταν κάποιες φορές πιο down, πιο βαθύ, κάπως έτσι, αλλά την τελευταία στιγμή προσπαθώντας να το στείλω δεν μου ερχόταν μετά και ή το έσβηνα ή το κρατούσα για να πω ότι κάποια άλλη μέρα θα το στείλω. Αλλά δεν το έστειλα ποτέ (Α-18, Μαθ.-18).

Έχω γράψει μηνύματα τα οποία ξαναδιαβάζοντάς τα έχω μετανιώσει και δεν τα έχω στείλει....το είδα από άλλη οπτική μετά...πως μπορεί να το πάρει ο άλλος, μην παρεξηγηθεί. Αυτό φοβήθηκα, δηλαδή με άτομα που δεν γνωρίζομαι πάρα πολύ καλά να μην είναι πολύ οικείο το μήνυμα ενώ δεν θα έπρεπε ή είναι πολύ σοβαρό και παρεξηγήσει αυτό που θα πω, καλύτερα ας μην το πω. Ή ας το πω κατά πρόσωπο όταν τον δω, οπότε να δει, να ξέρει πως θα αντιδράσω, τα μάτια ας πούμε και να καταλάβει (Γ-24, Φοιτ-7).

Ναι. Και ο λόγος είναι ότι μέσα από ένα μήνυμα δεν μπορείς να περάσεις τον τρόπο που το λες, τον τρόπο έκφρασης που θα πεις κάποια πράγματα, είναι άψυχο το μήνυμα, δεν μπορείς να μεταφέρεις εύκολα τα συναισθήματα και πολλές φορές παρεξηγείται και ένα μήνυμα...(Α-26, Εργ-16).

Συνήθως φοβόμαστε μια απόρριψη από τον άλλο ή τα επιχειρήματα του άλλου μπορεί να αντικρούσουν τα δικά μας, ή το βλέμμα του, δηλαδή

μπορεί να μην πει κάτι ο άλλος, αλλά και μόνο που θα σε κοιτάξει να σε ισοπεδώσει. (Α-24, Φοιτ-11).

Ο παραλήπτης των μηνυμάτων λοιπόν, έρχεται πολλές φορές αντιμέτωπος με το εκφραστικό προϊόν (το οποίο νοηματικά είναι ιδιαίτερα συμπτυγμένο) της φαντασιακής σχέσης που έχει αναπτύξει εν αγνοία του μαζί του ο πομπός. Βασικός στόχος του τελευταίου είναι να εντυπωσιάσει, να τραβήξει την προσοχή του δέκτη. Η προσέλκυση της προσοχής του άλλου έχει για τον έφηβο ιδιαίτερη σημασία, όπως υποστηρίζει η Ντολτό (2004:79) «...συχνά συμβαίνει να μην ξέρουν ποιοι είναι, νιώθουν την ανάγκη να προσελκύσουν την προσοχή. Αν τους ξεχωρίσουν οι άλλοι, έχουν την αίσθηση ότι υπάρχουν». Το σύντομο γραπτό μήνυμα φαίνεται πως αποτελεί ένα τέτοιο μέσο εντυπωσιασμού, καθώς εξαιτίας του μεγέθους του μπορεί την ίδια στιγμή να μεταφέρει ένα μήνυμα ιδιαίτερα έντονο, το οποίο όμως αφήνει μεγάλο περιθώριο ερμηνείας στον ίδιο τον παραλήπτη.

4.2.4. Η Σμίκρυνση και η Επιτάχυνση της Εφηβείας

Η χρήση του κινητού τηλεφώνου φαίνεται πως δε διευκολύνει μόνο την αναζήτηση και διαμόρφωση της σεξουαλικής ταυτότητας των νεαρών χρηστών, αλλά και τη διαχείριση του ρόλου τους μέσα στην οικογένεια. Η κατοχή του κινητού τηλεφώνου επιτρέπει τη συνεχή επικοινωνία με τις παρέες των συνομηλίκων τους και τη δημιουργία σχέσεων, μακριά από τον γονεϊκό έλεγχο, τον οποίο έκανε αναπόφευκτο η σταθερή τηλεφωνία, το «οικογενειακό» τηλέφωνο, αλλά και οι φυσικές αποστάσεις. Οι αλληλεπιδράσεις τους λαμβάνουν χώρα σε ένα ιδιαίτερο σκηνικό, έναν τηλεχώρο, τον οποίο έχουν τη δυνατότητα να κρατήσουν κρυφό από τους γονείς και την οικογένεια γενικότερα. Εντός του φαίνεται πως βιώνουν έναν τύπο ενηλικίωσης, ο οποίος είναι αρκετά πρόωρος, και δε συνάδει με την επιμήκυνση της παραμονής των νέων στην οικογενειακή εστία και την οικονομική τους εξάρτηση από αυτή, φαινόμενο το οποίο είναι πολύ πιο έντονο σήμερα σε σχέση με τις προηγούμενες δεκαετίες. (C. Lobet-Maris & L. Henin, 2002)

Τα υποκείμενα της έρευνας δηλώνουν πως δε μιλούν στο κινητό τηλέφωνο με τον ίδιο τρόπο όταν βρίσκονται μπροστά οι γονείς τους, όπως θα μιλούσαν εάν ήταν μόνα τους στο χώρο ή ακόμη και με την παρέα τους. Συνηθισμένη πρακτική τους, στην περίπτωση που θα πρέπει να απαντήσουν στην εισερχόμενη κλήση

ενώπιον των γονέων, είναι η απομάκρυνση από το χώρο που μοιράζονται μαζί τους. Αν κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό, η αλλαγή του ύφους επικοινωνίας (τόνος φωνής, λεξιλόγιο κ.α.) δηλώνει στο συνομιλητή ότι αυτή τη στιγμή δεν είναι μόνος και δεν μπορεί να είναι ο εαυτός του. Η χρήση των μηνυμάτων σε αυτές τις περιπτώσεις είναι η πιο ενδεδειγμένη. Το κινητό τηλέφωνο φάινεται ότι προσφέρει μια πρωτόγνωρη ευελιξία στους έφηβους και νέους όσον αφορά τη διαχείριση των ρόλων τους, γεγονός που δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη και συντήρηση μιας «κρυφής» ζωής την οποία πιθανόν αγνοούν πλήρως οι γονείς τους.

ΟΧΙ!...Μιλάω όπως θέλει να με ακούσει η μαμά μου... δεν βρίζω, μιλάω ευγενικά, ξέρεις κοφτά τα πράγματα....αλλά μπροστά στην μαμά δεν το κάνεις για να μην χαλάσεις την εικόνα που έχει για σένα. (Α-25, Φοιτ.-6)

Όχι, καθόλου, καμία σχέση, κυρίως με τη σχέση μου... Ψυχρά, σαν να είναι ...ούτε καν φίλη μου ας πούμε... δεν θέλω να δίνω δικαιώματα. Δεν θέλω να ξέρουν. (Γ-20, Φοιτ.-8)

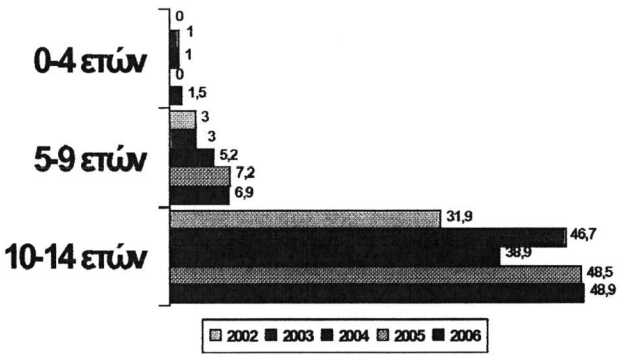
Πιο συγκρατημένα και πιστεύω ότι όλοι το κάνουν αυτό. Γιατί θέλουν να πουν κάποια πράγματα στη φίλη που δεν θέλουν να τα ακούσουν οι γονείς, οπότε τα λένε πιο διακεκομμένα, δεν ξέρω τι να πω. (Γ-16, Μαθ-1)

Όχι το ίδιο, πιο συμμαζεμένα. Όχι πολύ διαφορετικά, δεν γίνομαι πολύ απότομη, ας πούμε ο φίλος μου όταν μιλάμε και είναι μπροστά οι γονείς του είναι τελείως, καμιά σχέση... και με ενοχλεί μερικές φορές. Είναι πολύ παγωμένος «έλα, τι κάνεις, είμαι εκεί». Καμία σχέση, σαν να μιλάς με άλλον άνθρωπο. Εγώ δεν το κάνω σε τέτοιον βαθμό, απλά είναι πιο περιορισμένα τα υποκοριστικά και οι βλακειούλες. (Γ-24, Φοιτ.-7)

Όχι. Ή θα βγω έξω αλλά αν μιλήσω μπροστά θα απαντήσω μονολεκτικά ή θα πω θα σε πάρω αργότερα. λέμε τα δικά μας, αλλιώς μπορεί να το εκλάβει ο γονέας που είναι ...που έχει μεγαλώσει αλλιώς, που δεν είχαν κινητά, αυτό μου λέει πολλές φορές, ότι εσείς τώρα μιλάτε από το κινητό ακόμα και από την τουαλέτα. Εμείς δεν είχαμε κινητά. Λέγαμε που θα πάμε εκείνη την ημέρα, στο τάδε σημείο, βρισκόμασταν όλοι μαζί, χωρίς τηλέφωνο, χωρίς τίποτε. Εσείς με το κινητό παντού. Γι' αυτό και δεν θέλω

τόσο πολύ γιατί έχουν άλλες απόψεις και νοοτροπίες και τώρα που έχουν αλλάξει τα πράγματα και όσο πάμε αλλάζουμε περισσότερο, δεν θέλω τόσο πολύ να μιλάω μπροστά του. (Α-22, Ανερ.-13)

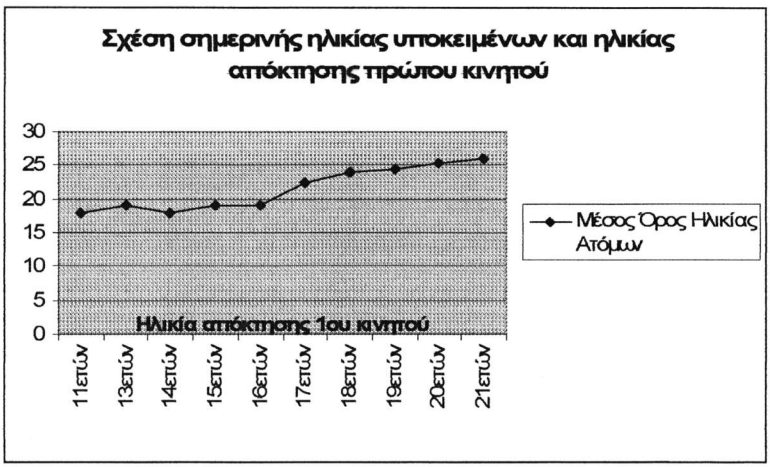
Η απόκτηση του κινητού τηλεφώνου υποθέτουμε πως αποτελεί ένα σύγχρονο τελετουργικό εισόδου του εφήβου στην ενήλικη ζωή. Δημιουργεί το χώρο ελευθερίας που μπορεί να απολαμβάνει ένας ενήλικας, όπως και ανάλογες υποχρεώσεις ως προς την χρήση και κτήση του. Η ηλικία της κτήσης του πρώτου κινητού τηλεφώνου, σύμφωνα με τις σχετικές έρευνες φαίνεται ότι μικραίνει όσο η συγκεκριμένη τεχνολογία διεισδύει στην καθημερινότητα των υποκειμένων. Πιο συγκεκριμένα, το συγκριτικό διάγραμμα που ακολουθεί (VPRC, 2006) εμφανίζει αύξηση των κατόχων κινητών τηλεφώνων ηλικίας 10 – 14 ετών από το 2002 έως και το 2006, ενισχύοντας το συμπέρασμα ότι το κινητό τηλέφωνο και η επικοινωνία μέσω αυτού αποτελεί μέρος της καθημερινότητας ανθρώπων ολοένα μικρότερης ηλικίας.

Γράφημα 1. Ηλικία απόκτησης του πρώτου κινητού τηλεφώνου στην Ελλάδα (VPRC, 2006)

Η τάση αυτή εμφανίζεται και από την επεξεργασία των απαντήσεων των υποκειμένων της παρούσας έρευνας. Τα άτομα της ηλικιακής κατηγορίας 16 – 20 ετών έχουν δικό τους κινητό περίπου από την ηλικία των 13 ετών. Οι νέοι ηλικίας 22-26 ετών δηλώνουν πως απέκτησαν το πρώτο τους κινητό όταν ήταν σε ηλικία 19

ετών, δηλαδή η κτήση του συνέπεσε χρονικά με την «επίσημη» ενηλικίωσή τους, καθώς και για την πλειονότητα των υποκειμένων με την απομάκρυνσή τους από την οικογενειακή εστία και την εγκατάστασή τους σε άλλη πόλη με αφορμή τις σπουδές τους. Το διάγραμμα που ακολουθεί παρουσιάζει τις ηλικίες απόκτησης του πρώτου κινητού τηλεφώνου των υποκειμένων της έρευνας.

Γράφημα 2. Ηλικία απόκτησης του πρώτου κινητού από τα υποκείμενα της έρευνας

Η περίοδος της εφηβείας φαίνεται ότι συρρικνώνεται σημαντικά και η οικογένεια αδυνατεί να παρακολουθήσει τις αλλαγές που συντελούνται κατά τη διάρκειά της στα μέλη της, τα οποία έχουν τη δυνατότητα μέσω του κινητού τηλεφώνου – και των υπόλοιπων τεχνολογικών μέσων – να απολαμβάνουν την ελευθερία των ενηλίκων. Ωστόσο, δεν αναλαμβάνουν και τις υποχρεώσεις που μια τέτοια ελευθερία προϋποθέτει, καθώς παραμένουν εξαρτημένα οικονομικά και συναισθηματικά (καθώς είναι αυτή που συνεχίζει να προσφέρει ασφάλεια) από την οικογένεια.

4.2.5. Σχόλια - Σύνοψη

Το κινητό τηλέφωνο διαμεσολαβεί στην αλληλεπίδραση του εαυτού με τον άλλο, παρέχοντας τη δυνατότητα αποθήκευσης των συμβολικών μορφών που διακινούνται μεταξύ τους. Αποτελεί την εξωτερική προέκταση της ανθρώπινης μνήμης, η οποία φαίνεται πως αδυνατεί να φιλτράρει και να αποθηκεύσει τον τεράστιο όγκο εξωτερικών δεδομένων με τα οποία έρχεται αισθητηριακά αντιμέτωπος ο σύγχρονος άνθρωπος. Στην εξωτερική μνήμη – κινητό τηλέφωνο διατηρούνται αποθηκευμένες επιλεγμένες ανατροφοδοτήσεις από τις αλληλεπιδράσεις του υποκειμένου με τους μακρινούς σημαντικούς άλλους, στις οποίες στηρίζεται η συνεχής αλληλοαντανάκλαση της σκέψης και της δράσης του. Το σύγχρονο υποκείμενο έχει τη δυνατότητα να δει το αποτέλεσμα των πράξεών του και να το αξιολογήσει ή να σκεφτεί τις πιθανές συνέπειες τους και να επαναπροσανατολίσει τη δράση του, σε μια διαρκή προσπάθεια αυτοπροσδιορισμού του στο συνεχώς μεταβαλλόμενο μετανεωτερικό περιβάλλον.

Αυτές οι μνήμες φαίνεται πως τροφοδοτούν ιδιαίτερα σημαντικές δραστηριότητες των κοινωνικών υποκειμένων όπως είναι η ονειροπόληση, η φαντασίωση, η αναβίωση παρελθόντων γεγονότων, η πρόβα μελλοντικών συναντήσεων, η επιβεβαίωση της κατανόησης μιας κατάστασης δηλαδή των συζητήσεων που το άτομο έχει με τον εαυτό του προκειμένου να καθορίσει τη δράση του σε σχέση με τις αντικειμενικές συνθήκες και τις επιθυμίες του. Το σύντομο γραπτό μήνυμα (SMS) αποτελεί λοιπόν μια σύγχρονη μορφή μονολόγου, ο οποίος είναι γραπτός και κωδικοποιημένος με προσωπικά νοήματα. Οι χρήστες φαίνεται ότι κατά τη σύνταξή τους χρησιμοποιούν το λόγο όχι με βάση το νόημα των λέξεων, αλλά της προσωπικής αίσθησης που έχουν αυτές για τον ίδιο. Αποτελεί ένα είδος γέφυρας μεταξύ της σκέψης και των σημασιολογικών πλευρών της γλώσσας.

Σχήμα 1. Η μεταμοντέρνα διαμεσολαβημένη επικοινωνία

Η διερεύνηση των τρόπων αλληλεπίδρασης με το άλλο φύλο και κυρίως η παρουσίαση του έμφυλου εαυτού, αποτελεί κύρια αιτία ενασχόλησης των εφήβων

με το κινητό τηλέφωνο. Η κάλυψη που προσφέρει η οθόνη, δηλαδή η απόσταση μεταξύ των δυο προσώπων, και η χρήση ενός πλάγιου λόγου, ο οποίος εμφανίζεται να κινείται στα όρια μεταξύ πραγματικότητας και παιχνιδιού, δίνει στο υποκείμενο την ελευθερία αποκάλυψης μύχιων πλευρών του εαυτού του σε άλλους, με τους οποίους διατηρεί σχέσεις, τα χαρακτηριστικά των οποίων (χρόνος γνωριμίας, επίπεδο οικειότητας, επίπεδο εμπιστοσύνης κτλ.) συνήθως δε δικαιολογούν την κατά πρόσωπο αποκάλυψη τους.

Η παρουσία του βλέμματος του άλλους και ο φόβος της ανεπανόρθωτης έκθεσης του εαυτού είναι οι κυριότεροι λόγοι που συγκρατούν αρκετούς από τους συμμετέχοντες από μια τέτοια κίνηση, τα αποτελέσματα της οποίας θα μπορούσαν να είναι καταστροφικά για το Εγώ. Εξάλλου η κάλυψη που προσφέρει η νέα τεχνολογία και πιο συγκεκριμένα το κινητό τηλέφωνο, επιτρέπει την εκτόνωση της ψυχικής ενέργειας και έκφραση της επιθυμίας στον άλλο και την ίδια στιγμή τη λήψη προστατευτικών μέτρων προκειμένου να αποφευχθεί η έκθεση του εγώ, η οποία και θα κατέκλυζε το υποκείμενο με άγχος. Η αντίδραση του άλλου είναι αυτή που θα καθορίσει την εξέλιξη της αλληλεπίδρασης, σε ένα παιχνίδι εμφάνισης και εξαφάνισης του εαυτού, που περισσότερο έχει ως στόχο τη διερεύνηση των ορίων του και την ικανοποίηση της ανάγκης του να αναζητηθεί από τον άλλο.

Ο τρόπος που οι έφηβοι και νέοι χρησιμοποιούν το κινητό τηλέφωνο επιβεβαιώνει σε μεγάλο βαθμό τη θεώρηση του εαυτού ως ένα ανοικτό, αναστοχαστικό σχέδιο εργασίας, στο οποίο το κοινωνικό υποκείμενο εμπλέκεται σε καθημερινά πειράματα του ορισμού του εαυτού του και του σχετίζεσθαι προκειμένου να δημιουργήσει την προσωπική του αφήγηση (Giddens, 1992/2005). Η σύγχρονη αφήγηση του εαυτού διαφέρει από εκείνες των προηγούμενων ιστορικών περιόδων, καθώς διαφορετική είναι και η εμπειρία του κόσμου από την οποία το υποκείμενο αντλεί στοιχεία για τον αυτό-ορισμό του.

Η απελευθέρωση της επικοινωνίας του υποκειμένου από τους χωρο-χρονικούς περιορισμούς του παρελθόντος φαίνεται ότι επηρέασε και την αίσθηση του προσωπικού χρόνου, δηλαδή την αναπαράσταση της ηλικίας των σύγχρονων υποκειμένων. Η χρήση του κινητού τηλεφώνου από υποκείμενα ολοένα μικρότερης ηλικίας, τους δίνει τη δυνατότητα να επικοινωνούν οποιαδήποτε στιγμή με τις παρέες των συνομηλίκων τους μακριά από τον έλεγχο των διάφορων μορφών εξουσίας (γονείς, εκπαιδευτικοί). Συνέπεια αυτής της απρόσκοπτης επικοινωνίας είναι μια μορφή προσομοίωσης της ενηλικίωσής τους, καθώς οι έφηβοι έχουν τη δυνατότητα

να δοκιμάσουν την ελευθερία των ενηλίκων, χωρίς ωστόσο να μπορούν να αποκαλύψουν κάτι τέτοιο στο οικογενειακό τους περιβάλλον. Στην πραγματικότητα διάγουν διπλή ζωή, για την οποία οι ενήλικες συνήθως δεν έχουν την παραμικρή εικόνα και πληροφόρηση. Η προσομοίωση της ενηλικίωσης μέσω των σύγχρονων τεχνολογικών μέσων ίσως τελικά να οδηγεί στην καθυστέρηση της βιωμένης ενηλικίωσης των εφήβων, οι οποίοι φαντασιωσικά και πιθανόν συναισθηματικά έχουν τη δυνατότητα να περάσουν από την παιδική ηλικία στην ενήλικη ζωή, απολαμβάνοντας τις ελευθερίες της τελευταίας και ταυτόχρονα αποφεύγοντας τις υποχρεώσεις της.

4.3. Ο Καταναγκαστικός Χαρακτήρας της Επικοινωνίας και η Επιθυμία της Ατομικής Ελευθερίας

4.3.1. Η Επιθυμία και Υποχρέωση της Συνεχούς Επικοινωνιακής Διαθεσιμότητας

Το αίσθημα ελευθερίας που προσφέρει το κινητό τηλέφωνο αποτελεί ένα από τα κύρια θέματα που προέκυψε από τις ατομικές κυρίως συνεντεύξεις.

(Τα παιδιά σήμερα είναι)*Πάρα πολύ ελεύθερα και να σου πω γιατί. Εγώ, το ένιωσα αυτό... άργησα να το νιώσω. Τώρα τα παιδιά το νιώθουν από το Δημοτικό που έχουν κινητό. Εγώ το ένιωσα μετά από το Λύκειο που είχα κινητό, ένιωσα πολύ ελευθερία. Γιατί κοίτα να δεις μέσα στο σπίτι, ότι και να πεις οι γονείς ακούνε, με το κινητό, οπουδήποτε είσαι έξω πας σε 1 γωνιά μόνη σου και μιλάς λες ότι θες. Και με τον αδερφό σου και με την φίλη σου, νιώθεις εντελώς άλλη ελευθερία.* (Γ-24, Εργ-3)

Κινούμαι. Νιώθω ότι με το κινητό μου δίνει την ελευθερία κίνησης. Μπορώ να το πάρω όπου θέλω, μπορώ να είμαι όπου θέλω και να μιλάω. (Γ-25, Εργ-5)

Σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν σου δίνει την δυνατότητα να μιλήσεις με οποιονδήποτε, οποιαδήποτε ώρα της ημέρας, και να τον βρεις....από αυτή την άποψη είναι ελευθερία. (Γ-25, Φοιτ-12)

Προσωπικά για μένα το κινητό τηλέφωνο είναι ελευθερία, δεν με ελέγχει κανείς από το κινητό, απλά το χρησιμοποιώ εγώ για να επικοινωνώ και να βρίσκομαι με τους άλλους. (Α-20, Φοιτ-27)

Είπαμε ελευθερία στην ομιλία ναι, στο να ανοιχτούμε ως χαρακτήρες ναι, στο να πούμε ψέματα εύκολα ναι, αλλά σε άλλα θα έλεγα ότι σε εγκλωβίζει. (Α-21, Εργ-32)

...έχει πάρα πολλά ατού. Μπορώ να μιλήσω από το κινητό με άτομο, που δεν το έχω φανταστεί καν. Ξέρω εγώ, χθες π.χ. μίλησα με ένα άτομο

που είχα να το δω 2 χρόνια και τρελάθηκα από τη χαρά μου και είναι στην Ξάνθη. Ή με τη γιαγιά μου ξέρω εγώ, ή με τις θείες μου...(Α-18, Μαθ-19)

Αρκετοί συμμετέχοντες στην έρευνα αναφέρθηκαν σε αυτή την ελευθερία, η οποία κατά κύριο λόγο σχετίζεται με την κατάλυση των χωρο-χρονικών ορίων επικοινωνίας (επικοινωνώ οποιαδήποτε στιγμή με οποιονδήποτε, οπουδήποτε και αν βρίσκεται αυτός), την απουσία φυσικής μετακίνησης και τη δυνατότητα έκφρασης μύχιων πτυχών του εαυτού και δοκιμής ρόλων. Ιδίως αυτή η τελευταία δυνατότητα που προσφέρει η διαμεσολαβημένη επικοινωνία τονίστηκε από το σύνολο των υποκειμένων υποστηρίζοντας ότι θα ήταν πολύ δύσκολο αυτές οι μύχιες πλευρές του εαυτού να παρουσιαστούν στην επικοινωνία πρόσωπο-με-πρόσωπο, κατά την οποία εμφανίζονται «ολόκληροι», με τις συνειδητές και ασυνείδητες εκφράσεις τους, λεκτικές ή μη.

Τέλος, η δυνατότητα της πνευματικής και αισθητηριακής μεταφοράς του υποκειμένου σε μέρη που του προσφέρουν μεγαλύτερη ασφάλεια και προστασία, κάνει το κινητό τηλέφωνο έναν πολύτιμο σύμμαχό του στην αντιμετώπιση των «δύσκολων» διαπροσωπικών καταστάσεων, οι οποίες του προκαλούν αμηχανία.

ίσως απλά να κάνω ότι στέλνω ένα μήνυμα και απλά να κοιτάω το μενού, απλά για να ασχολούμαι με κάτι. Να μη δείξω ότι περιμένω και δεν ξέρω τι να κάνω, ιδίως αν είμαι σε κόσμο, είναι θέμα αμηχανίας ή να σκεφτώ ποιον μπορώ να πάρω τηλέφωνο να του πω ένα γεια για 2 λεπτά και να του τηλεφωνήσω.(Α-24, Φοιτ-6)

Όταν έχω αμηχανία παίρνω το κινητό μου και κάνω ότι γράφω μήνυμα... Έξω, μέσα, σε χώρους με κάποιους ανθρώπους, που δεν έχω τι να κάνω, δεν έχω τι να πω, δηλαδή είναι στάνταρ κίνηση αυτή...ή θα κάνω αυτό ή θα στρίψω τσιγάρο δηλαδή....και μετά όταν θέλω να πάρω τηλέφωνο ή να γράψω μήνυμα, να σηκώσω τηλέφωνο ή να διαβάσω μήνυμα. (Α-20, Φοιτ-10)

Αν σου πω ότι μου έχει συμβεί πολλές φορές όταν έχω αμηχανία?! Πάρα πολλές φορές πιάνω το κινητό έτσι και κάνω ότι κάτι κοιτάζω...για να μην κοιτάξω κάπου αλλού... Π.χ. όταν είμαι σε 1 καφετέρια με τις φίλες μου και κάθομαι και με πειράξει κάποιος, με φλερτάρει εκείνη την

στιγμή για να μην δείξω κάτι, ντροπή ή οτιδήποτε άλλο πιάνω το κινητό ... για να μην χαμογελάσω, γιατί είναι πολλοί αυτοί που λένε βλακείες ... πιάνω το κινητό ... και με παρέα ... είναι πια θέμα αντανάκλασης, δεν ξέρω πως το έχω πάρει. (Γ-24, Εργ-3)

Ενώ από τη μια πλευρά τα υποκείμενα της έρευνας φαίνεται να απολαμβάνουν την ηλεκτρονική προσωπική τους ελευθερία, από την άλλη θεωρούν πως δεν είναι υποχρεωμένα να δεχτούν και τις υποχρεώσεις που συνεπάγεται η κατοχή του κινητού τηλεφώνου. Έτσι, λοιπόν, αν και η συνεχής συνδεσιμότητα αποτελεί κυρίαρχη επιθυμία και ζητούμενο για τον κάτοχο του κινητού τηλεφώνου, δεν ισχύει το ίδιο και για τη συνεχή προσβασιμότητά του από τους άλλους. Ο ίδιος δεν θα ήθελε να είναι πάντα «προσβάσιμος» από όλους. Όπως δηλώνουν, λοιπόν, ενοχλούνται όταν το κινητό διακόπτει κάποια στιγμή χαλάρωσης ή κάποια προσωπική στιγμή. Επίσης ενοχλούνται όταν τους καλεί κάποιος «ανεπιθύμητος», κάποιος που εκείνη τη στιγμή δεν επιθυμούν να του μιλήσουν ή θέλουν να τον αποφύγουν για κάποιο λόγο.

Πολλές φορές (θα ευχόμουν να μην έχω κινητό). Όταν πάω διακοπές, όταν πηγαίνω μια βόλτα ή ταξιδάκι με την κοπέλα μου, όταν θέλω να κοιμηθώ, όταν θέλω να απομονωθώ από όλους. Γενικά όταν θέλω να περάσω πολύ ώρα με τον εαυτό μου. Θα ήθελα να μην υπάρχει» (Α-25, Εργ-26). Ωστόσο, ο ίδιος δηλώνει ότι το κινητό τηλέφωνό του *«...είναι ανοικτό πάντα».*

Ναι, ναι (έχω ευχηθεί να μην είχα κινητό). *Μια φορά έχω βρίσει στο κινητό, είχε χτυπήσει μια ακατάλληλη στιγμή, μπορεί να χτυπήσει μια στιγμή που δεν θέλω να μιλήσω με κανέναν και δεν θέλω να μιλήσω με το συγκεκριμένο άτομο τη συγκεκριμένη στιγμή γιατί δεν θέλω να ξέρει που είμαι και να δυσκολευτώ να του πω και ψέματα γιατί μπορεί να είμαι με άλλους ανθρώπους μαζί και να μην μπορώ να πω εκείνη την στιγμή ψέματα γιατί θα καρφωθώ στους άλλους.* (Α-17, Μαθ-34)

Όταν κάποιος είναι πολύ ανεπιθύμητος...μάλλον από το κινητό καταλαβαίνω τις προθέσεις του, από την κλήση ή το μήνυμά του, και θέλω να τον αποφύγω, δεν απαντάω (Γ-24, Ανερ-14)

Η πλειοψηφία των υποκειμένων, λοιπόν, αποφεύγει να απαντήσει σε τηλεφωνήματα που είτε θα χαλάσουν τη στιγμή, είτε θα τους αναγκάσει να επικοινωνήσουν με άτομο που εκείνη τη στιγμή ή γενικότερα θεωρείται «ανεπιθύμητο». Ωστόσο, αν δεν απαντήσει ο άλλος με τον οποίο οι ίδιοι προσπαθούν να επικοινωνήσουν, εκνευρίζονται και θεωρούν προσβολή και αγένεια μια τέτοια στάση. Η άμεση ικανοποίηση της επιθυμίας τους φαίνεται ότι καθοδηγεί τη συμπεριφορά και τη συναισθηματική τους κατάσταση.

Το κινητό τηλέφωνο αποτελεί πολύτιμο σύμμαχο σε αυτή την ατομικιστική προσέγγιση των σχέσεων με τους άλλους. Από τη μια δίνει τη δυνατότητα στο άτομο να θέσει τα προσωπικά του όρια, χωρίς αυτά να πρέπει να τα διεκδικήσει ή / και να τα δηλώσει, προστατεύοντας με τον τρόπο αυτό την εικόνα του «καλού» μέλους της ομάδας, του «καλού» φίλου ή συντρόφου. Εξάλλου στα χαρακτηριστικά της εξ αποστάσεως επικοινωνίας και των μέσων που χρησιμοποιούνται για την επίτευξή της, στηρίζονται οι δικαιολογίες της αποφυγής της αλληλεπίδρασης: «δεν το άκουσα», «δεν είχα μπαταρία», «δεν το είδα», «δεν είχε σήμα». Από την άλλη πλευρά αποτελεί το μοναδικό εργαλείο που μπορεί ως ένα βαθμό να διασφαλίσει τη συνεχή επικοινωνία με το σημαντικό Άλλο. Ακόμα και αν αυτός δεν απαντήσει στις κλήσεις, το κινητό τηλέφωνο προσφέρει τη δυνατότητα αποστολής μηνύματος ή πολλαπλών μηνυμάτων από τα οποία ο άλλος δεν μπορεί να ξεφύγει, καθώς θα τα διαβάσει, έστω και αν δεν απαντήσει.

Ο άνθρωπος σήμερα λοιπόν, θέλει να νιώθει σημαντικός για πολλούς άλλους και για το λόγο αυτό δίνει τον αριθμό του τηλεφώνου του σε όσο το δυνατόν περισσότερους προκειμένου είτε αυτό συνεχώς να χτυπά είτε ο ίδιος να έχει την επιλογή επικοινωνίας με αυτούς. Κύριος στόχος του είναι να αποφύγει το δυσάρεστο συναίσθημα της μοναξιάς. Ωστόσο, όταν και αν θέλει θα απαντήσει ο ίδιος και θα ικανοποιήσει την αντίστοιχη ανάγκη του άλλου για επικοινωνία. Μπορεί να βλέπει το όνομά του άλλου στην οθόνη ή να διαβάζει το μήνυμά του και να μην απαντά, ικανοποιημένος όμως από το γεγονός ότι ο άλλος τον σκέφτηκε.

Η κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο άλλος στην άλλη άκρη της τηλεφωνικής γραμμής φαίνεται ότι δεν ενδιαφέρει τον επικοινωνούντα. Από τη στιγμή που έχουν

συνάψει συχνή τηλεφωνική επικοινωνία και άρα πιο στενή σχέση θα πρέπει να βρίσκεται εκεί για τον άλλο, οποιαδήποτε στιγμή αυτός χρειαστεί να επικοινωνήσει μαζί του. Η περίπτωση της καθυστερημένης απάντησης του δέκτη στο αίτημα για επικοινωνία δεν δικαιολογείται από τον πομπό και η επανάληψη της συγκεκριμένης συμπεριφοράς μπορεί να οδηγήσει ακόμη και σε διάλυση της σχέσης.

> (όταν δεν απαντάει ο άλλος σε κλήση ή μήνυμα) *μου τη σπάει, όταν θέλω να τον ρωτήσω κάτι για ανάγκη. Όταν δεν θέλω και έτσι απλά τον πήρα, εντάξει, δεν τρέχει κάτι, θα δει την κλήση και κάποια στιγμή θα με πάρει. Αν, όμως, είναι για ανάγκη, θα κινήσω γη και ουρανό για να τον βρω.* (Α-25, Εργ-26)

Τα υποκείμενα της έρευνας παρουσιάζονται ιδιαίτερα ανυπόμονα και επιθυμούν το πολύ μέσα σε μια ώρα να έχει απαντήσει ο άλλος στο μήνυμα ή στην κλήση τους. Αν δεν το κάνει, οι πιο συνηθισμένες σκέψεις που περνούν από το μυαλό του ατόμου που επικοινώνησε πρώτο είναι: «θέλει να με αποφύγει », «κάνει κάτι άλλο και δεν μπορεί να απαντήσει», «έχει κάτι προσωπικό μαζί μου» ή «με αγνοεί» και τέλος, ανησυχία μήπως έπαθε κάτι. Όποιος και να είναι ο λόγος στον οποίο αποδίδεται η εξαφάνιση του άλλου, η μη ανταπόκριση στην προσπάθεια επικοινωνίας προκαλεί εκνευρισμό σε αυτόν που περιμένει, καθώς δεν εκπληρώνεται η επιθυμία του για άμεση επικοινωνία, σαφής ένδειξη ενδιαφέροντος από τον άλλο.

> *Εγώ δεν το θέλω άλλη μέρα. Το θέλω εκείνη την στιγμή που το ζητάω, γιατί είμαι άνθρωπος που μου αρέσει η στιγμή, μου αρέσουν τα συναισθήματα που νιώθω εκείνη την στιγμή. Αν θέλω να ακούσω κάτι από κάποιον και μου το στείλει αύριο ή μεθαύριο, δεν έχει καμία αξία, τίποτα.* (Α-18, Μαθ).

> *...αν περάσει καμιά ώρα θα ενοχληθώ μετά. Εξαρτάται και τον λόγο. Αν θέλω κάτι επειγόντως εκείνη την ώρα, θα ξαναπάρω. Αν ήταν απλά "τι κάνεις;" και τέτοια, δεν θα ξαναενοχλήσω.* (Γ-25, Ανερ-15)

Η ανυπομονησία του υποκειμένου που περιμένει την εξ αποστάσεως απάντηση του άλλου, εκδηλώνεται με τη συνεχή οπτική επαφή με την οθόνη του κινητού τηλεφώνου όπως και με την απόσυρσή του από το «σκηνικό» στο οποίο είναι σωματικά παρόν. Η «τηλεπαθητική» ικανότητα του χρήστη να συνδέεται με

τους σημαντικούς άλλους – έμπρακτη απόδειξη της μοναδικής σχέσης που διατηρεί με τον άλλο – η οποία εντοπίστηκε και σε προηγούμενο σημείο της παρούσας έρευνας, φαίνεται ότι πολλές φορές απογοητεύει τα υποκείμενα:

> *Ναι, περιμένω με αγωνία. Συνέχεια. Αν δεν έρθουν αισθάνομαι άγχος, εκνευρισμό, περιμένω και το κοιτάω συνέχεια, νομίζω ότι χτυπάει, όταν περιμένω, όταν ξέρω ότι θα με πάρουν και έχει περάσει η ώρα και δεν με έχει καλέσει κάποιος...* (Γ-24, Φοιτ-7)

> *Ναι. Έχω δίπλα το κινητό. Βασικά πολλές φορές έχω δίπλα το κινητό, κοιτάω τηλεόραση χωρίς να καταλαβαίνω τι έχει η τηλεόραση, βέβαια.* (Α-18, Μαθ-18)

Ο Walton (2000,όπ.αναφ. στο Κούρτη, 2003) περιγράφει την εποχή του Διαδικτύου ως την εποχή της «διαδραστικής μοναξιάς», κύριο χαρακτηριστικό της οποίας είναι η εμμονή όλο και περισσότερων ανθρώπων στο να είναι προσβάσιμοι ανά πάσα στιγμή. Μια προσβασιμότητα η οποία από τη μια είναι αρκετά κουραστική, από την άλλη όμως, προσφέρει στο σύγχρονο υποκείμενο την ελπίδα ότι δεν θα μείνει μόνο.

> *Όταν ο αριθμός των εισερχομένων μηνυμάτων υπερβαίνει κάποιο όριο, η λειτουργικότητα των ίδιων τεχνολογιών ξαφνικά αντιστρέφεται: αρχίζουν να φυλακίζουν τους χρήστες, να γεμίζουν τα κενά και να εξαλείφουν εκείνες τις άδειες, αργές περιόδους που είναι τόσο σημαντικές για την δημιουργικότητα και την ελεύθερη σκέψη.* (Eriksen, 2005:209)

Το μετανεωτερικό υποκείμενο καλείται να *ζήσει τη στιγμή* σύμφωνα με το σλόγκαν πολυεθνικής εταιρίας κινητής τηλεφωνίας. Αυτό δεν φαίνεται εφικτό από τη στιγμή που η εξάρτησή του από το κινητό τηλέφωνο και η ανάγκη του για αδιάκοπη επικοινωνιακή διαθεσιμότητα τον υποχρεώνει είτε να αναμένει διαρκώς το σήμα του μακρινού άλλου ή να επικοινωνεί μαζί του σε ένα χώρο εικονικό, ο οποίος δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «εδώ» με την παραδοσιακή έννοια του όρου. Το «τώρα» είναι αυτό που κυριαρχεί στην επικοινωνία του σύγχρονου υποκειμένου, το οποίο αποτελεί περισσότερο απαίτηση επικοινωνίας, η οποία αν δεν έρθει άμεσα, τη στιγμή που τη χρειάζεται, χάνει την αξία της. «*Ο χρόνος κατακερματίζεται σε τόσο μικρές μονάδες, ώστε παύει να υφίσταται ως διάρκεια και υπάρχει πλέον μόνο*

ως στιγμές, έτοιμες να καταληφθούν από την επόμενη στιγμή, απαγορεύοντας κάθε εσωτερική συνοχή» (Eriksen, 2005:13).

Σταδιακά παρατηρείται μετατόπιση της μοναξιάς που βιώνει ο σύγχρονος άνθρωπος από έξω προς τα μέσα. Ενώ έχει τη δυνατότητα να βρίσκεται μεταξύ πολλών περισσοτέρων ανθρώπων – εξαιτίας και της σημαντικής ανάπτυξης των μέσων μεταφοράς και των μέσω επικοινωνίας– φαίνεται ότι βιώνει ένα διαρκές άγχος επιβεβαίωσης της κοινωνικότητάς του, προκειμένου να αποφύγει τις συνέπειες της περιθωριοποίησης και κυρίως αυτές της μοναξιάς. Η μοναξιά ή καλύτερα η απόσυρση τελικά εμφανίζεται ως επιλογή του σύγχρονου υποκειμένου, το οποίο φαίνεται ότι έχει εμπλακεί σε ένα παιχνίδι εμφάνισης και εξαφάνισης του εαυτού μέσω της χρήσης των νέων μέσων επικοινωνίας στην προσπάθειά του να επιβεβαιώσει εκείνα τα κομμάτια του εαυτού του, που θα συμπληρώσουν την ιδανική του εικόνα.

Όπως το μικρό παιδί στην προσπάθειά του να συμβολίσει τις αναχωρήσεις και αφίξεις, την απουσία και παρουσία του σημαντικού Άλλου, πετούσε την κουβαρίστρα πάνω από τα κάγκελα του κρεβατιού του, εξαφανίζοντας την από το οπτικό του πεδίο και μετά τραβώντας το σπάγκο την επανέφερε φωνάζοντας χαρούμενα, έτσι και το σύγχρονο υποκείμενο φαίνεται πως «πετάει», εμφανίζει κομμάτια του εαυτού του προς τους Άλλους και μετά τα επαναφέρει κρύβοντας τα από αυτούς. Πρόκειται για μια συνεχόμενη διαδικασία στην προσπάθειά του να διαχειριστεί την απώλεια του Άλλου και να οριοθετήσει τον εαυτό του έξω από αυτόν, αναπροσαρμόζοντας όμως τον εαυτό ανάλογα με την αντίδραση του Άλλου σε αυτό το παιχνίδι. Το κινητό τηλέφωνο είναι ο «σπάγκος» που δένει τον εαυτό και μέσω αυτού είναι δυνατή η εμφάνιση και εξαφάνισή του, αλλά ταυτόχρονα και το εργαλείο συλλογής των κινήσεων και της θέσης που παίρνουν οι άλλοι απέναντι στον εαυτό σε ένα παιχνίδι αναστοχαστικότητας, το οποίο όμως είναι μοναχικό, καθώς το ίδιο το άτομο αποτελεί τον παίκτη και ταυτόχρονα τον παρατηρητή του.

Το αίσθημα ελευθερίας που φαίνεται πως προσφέρει το κινητό τηλέφωνο εντοπίζεται ακριβώς σε αυτή την φυσική απόσταση, η οποία όμως επιτείνει την ανάγκη της συναισθηματικής επαφής, η οποία θα μειώσει την ανασφάλεια και το άγχος της μοναξιάς. Μολονότι ο σύγχρονος άνθρωπος απελευθερώνεται τεχνικά ολοένα και περισσότερο από τα όρια του φυσικού κόσμου, συναισθηματικά δεν μπορεί να απελευθερωθεί από τον Άλλο, ο οποίος συνεχίζει να είναι παρών αλλά η απόσταση που τους χωρίζει κάνει δυσδιάκριτα τα χαρακτηριστικά του. Το γεγονός

αυτό κάνει αρκετά δύσκολη την προσπάθειά του ατόμου να δει τον εαυτό του μέσα από αυτόν τον θολό άλλο. Οι απαντήσεις των υποκειμένων στην ερώτηση «πώς θα αισθανόσασταν αν το κινητό σας δεν έκανε κανέναν απολύτως ήχο (ειδοποίηση επικοινωνίας) μέσα στην ημέρα;», δείχνουν με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο την αξία που έχει για το μετανεωτερικό εαυτό η συνεχής επιβεβαίωση της σημασίας που έχει ο ίδιος για τον άλλο. Η επικοινωνία φαίνεται πως σταδιακά αποδεσμεύεται από το περιεχόμενο του μηνύματος και μεταλλάσσεται η ίδια σε πράξη – και όχι πια δήλωση - κοινωνικής ύπαρξης:

> *...τι να σου πω, περίεργα. Δεν ξέρω, στενοχωριέμαι. Σκέφτομαι ότι δεν με θυμήθηκε κανείς. Δεν μου έχει τύχει βασικά, αλλά αν μου τύχει θα στενοχωρηθώ. Δεν νομίζω ότι θα μου τύχει* (Γ-18, Μαθ-19)

> *Αν δεν περιμένω κάτι, δεν θα αισθανθώ τίποτα. Αν περιμένω κάτι από κάποιο άτομο και δεν μου έρθει, ίσως τσατιστώ λίγο, να ενοχληθώ....Στη γιορτή μου που τα πιο πολλά άτομα δεν με θυμούνται γιατί μπερδεύονται, ναι, τσατίζομαι. Από κάποια άτομα που περιμένω. Τώρα αν θα μου στείλει ο τάδε, δεν με ενδιαφέρει* (Α-20, Εργ-17)

> *Λίγο ότι με ξέχασαν...θα πάρω τους δικούς μου και θα τους πω απευθείας "με ξεχάσατε"*(Γ-25, Εργ-5)

> *Θα πω ότι με ξέχασαν, ότι δεν με πήρε κανείς τηλέφωνο...*(Α-22, Ανερ-13)

> *Θα αισθανθώ λίγο απομονωμένος. Θα σε πιάσουν κάποιες στιγμές κάποιες νότες μοναξιάς και μελαγχολίας, αλλά όχι τίποτα ιδιαίτερο* (Α-25, Εργ-26)

Η αποφυγή της μοναξιάς και η επιβεβαίωση της σημαντικότητας του εαυτού για τους άλλους, είναι θέματα που συνδέονται σε πολύ μεγάλο βαθμό με τη χρήση του κινητού τηλεφώνου. Το ίδιο αντικείμενο τονίζει τη μοναξιά και ταυτόχρονα δίνει τη δυνατότητα στο άτομο να την αποφύγει. Αποτελεί μέσο αξιολόγησης του πόσο σημαντικός είναι ο εαυτός για τους άλλους και όχι του πόσο σημαντικοί είναι

οι άλλοι για τον εαυτό, επιφέροντας συναισθήματα θλίψης, εκνευρισμού ή ικανοποίησης και χαράς *«ακόμα και με μια αναπάντητη κλήση»*.

4.3.2. Ο Εξ Αποστάσεως Έλεγχος του Άλλου

Το κινητό τηλέφωνο χρησιμοποιείται ως μέσο ελέγχου τόσο από τους γονείς, οι οποίοι θέλουν να εντοπίζουν τα παιδιά τους όταν αυτά δεν βρίσκονται εντός της οικογενειακής εστίας, όσο και από τους ερωτικούς συντρόφους, οι οποίοι νιώθουν ανασφάλεια για το που και κυρίως με ποιόν είναι ο σημαντικός άλλος. Η χρήση του αυτή στηρίζεται στο ότι το συγκεκριμένο αντικείμενο συντροφεύει παντού τα σύγχρονα υποκείμενα, τα οποία γνωρίζουν ότι θα πρέπει να απαντήσουν όταν τους καλούν σημαντικά για αυτούς πρόσωπα, προκειμένου να τα καθησυχάσουν ότι είναι ασφαλείς και ίσως ακόμα «συνδεδεμένα» μαζί τους, έστω και αν δεν μοιράζονται τον ίδιο χωρο-χρόνο. Ιδίως για τους γονείς φαίνεται πως πολλές φορές και μόνο η αγορά του κινητού τηλεφώνου γίνεται προκειμένου να είναι διαρκώς συνδεδεμένοι με τα παιδιά τους, καθώς η ζωή των ιδίων χαρακτηρίζεται επίσης από έντονη κινητικότητα και απουσία από το σπίτι.

> *Μερικές φορές είναι* (μέσο ελέγχου) *γιατί στους γονείς είναι και θέμα αγωνίας. Αλλά σε θέμα φιλικό, δεν νομίζω ότι είναι τόσο ελέγχου. Γιατί αν δεν θέλει ο άλλος να τον ελέγξεις, δεν τον ελέγχεις. Αλλά ένας γονιός σε ελέγχει θες δεν θες…*(Στην ερωτική σχέση) *είναι ανάλογα με το χαρακτήρα του συντρόφου. Για παράδειγμα, στέλνω μηνύματα εγώ σε έναν φίλο μου ο οποίος τα έχει με άλλη κοπέλα και παίρνει τηλέφωνο η κοπέλα του και μου λέει "ποια είσαι;". Ε, αυτό είναι θέμα κατινιάς, δεν είναι θέμα ελέγχου* (Γ-16, Μαθ-22)

> *Ελέγχουμε, ναι, αυτό είναι βέβαιο. Και οι γονείς όταν θέλουν να δουν τι γίνεται, τι ώρα θα έρθεις, σε παίρνουν τηλέφωνο. Και με την κοπέλα σου. Αν θες να δεις που είναι, τι κάνει, αν είσαι λίγο παραπάνω ζηλιάρης ή αυτή, σε παίρνει ή την παίρνεις. Μου έχει τύχει. Παλιά με τους γονείς. Πριν κάμποσο καιρό με την κοπέλα μου. Ήταν ζηλιάρα. Εντάξει, δεν έχω τόσο μεγάλο πρόβλημα ζήλειας, αλλά ήταν κάπως παρατραβηγμένο. Ήταν κουραστικό από ένα σημείο και μετά.* (Α-18, Μαθ-18)

Το κινητό τηλέφωνο αποτελεί προσωπικό αντικείμενο, στο οποίο τα σύγχρονα υποκείμενα αποθηκεύουν στιγμές των αλληλεπιδράσεων τους με τους άλλους. Για το λόγο αυτό απαιτείται η άδεια του κατόχου του προκειμένου να το αγγίξει κάποιος και να ψάξει τα δεδομένα που είναι αποθηκευμένα σε αυτό. Η παραβίαση των προσωπικών δεδομένων που βρίσκονται αποθηκευμένα στο κινητό τηλέφωνο αποτελεί σύνηθες φαινόμενο, κυρίως μεταξύ των ερωτικών συντρόφων. Αποτελεί ένα διαφορετικό τύπου ελέγχου, ο οποίος καθησυχάζει τα υποκείμενα για τη γνησιότητα της σχέσης τους με τον άλλο. Αρκετοί μάλιστα είναι αυτοί που παίρνουν προστατευτικά μέσα προκειμένου να αποφύγουν κάτι τέτοιο και ιδίως την έκθεση κομματιών του εαυτού τους, η οποία αν γινόταν θα τους έφερνε σε πολύ δύσκολη θέση και θα οδηγούσε στο τέλος της σχέσης ή στην τιμωρία του υποκειμένου.

Δεν ελέγχω την κοπέλα μου. Απλώς αν δεν είναι σπίτι και την παίρνω στο κινητό την ρωτάω που είναι από περιέργεια, μπορεί και από ζήλεια, μπορεί και από ανησυχία...Έχω ψάξει κρυφά το κινητό της. Αυτή δεν ξέρω αν το έχει κάνει στο δικό μου, εγώ έχω βάλει κωδικούς. Ναι, το έψαξα το δικό της και δεν άντεξα και της το είπα.(Α-25-Εργ-26)

Εμένα μου το ψάχνει ο φίλος μου και εγώ ψάχνω το δικό του επειδή εκείνος ψάχνει το δικό μου. Κι αυτό με εκνευρίζει αφάνταστα, γιατί όχι ότι έχω να κρύψω κάτι, αλλά με ποιο δικαίωμα, είναι δικό μου! Ρώτα, αν θες να στο δώσω!». (Γ-18, Μαθ)

Τα υποκείμενα της έρευνας υποστηρίζουν ότι ο έλεγχος μέσω του κινητού τηλεφώνου είναι εφικτός μόνο αν ο ίδιος ο κάτοχος του δώσει αυτό το δικαίωμα στον άλλο. Στην πραγματικότητα αναφέρουν ότι πρόκειται για «ψευδαίσθηση ελέγχου» που προσφέρει το κινητό τηλέφωνο, καθώς ποτέ δεν μπορεί κάποιος να είναι σίγουρος για το που ακριβώς βρίσκεται ο συνομιλητής του. Επαφίεται στο λόγο του, επιδεικνύοντας αναγκαστικά εμπιστοσύνη στη σχέση τους.

Είναι μέσο ελέγχου, μέχρι εκεί που τον αφήνεις τον άλλο. Και στα οικογενειακά και στα ερωτικά...με ελέγχουν μέχρι εκεί που το αφήνω πάντα. Και αν δω ότι δεν πάει άλλο, και με την μαμά γίνεται χαμός και με τους άλλους...και εγώ έχω ελέγξει πάρα πολλές φορές άλλους...σου είπα ότι είναι στο χέρι του καθενός. Γιατί αν θες με παίρνεις εσύ ή η μαμά μου, με ρωτάς που είμαι σου λέω εκεί και εγώ μπορεί να είμαι στην Αθήνα. Αυτός αισθάνεται ότι με ελέγχει αλλά ουσιαστικά δεν το κάνει. Γιατί δεν ξέρει που

είμαι, απλά. Γι' αυτό σου λέω, είναι στο χέρι του καθενός. Άρα δεν γίνεται ουσιαστικός έλεγχος. (Γ-18, Μαθ-19)

Ναι, πολύ (είναι μέσο ελέγχου). *Είναι ψευδαίσθηση βέβαια αυτό, γιατί όπως είπαμε πιο πριν μπορείς να πεις ότι είμαι εκεί αλλά να μην είσαι, να είσαι αλλού, αλλά αυτή η ψευδαίσθηση ικανοποιεί ένα μεγάλο ποσοστό ανθρώπων. Από την άποψη ότι θα τον βρω και εκείνη την ώρα θα μου πει που είναι, υπάρχει εμπιστοσύνη, άρα τον πιστεύω, άρα είναι εκεί.* (Α-25, Εργ-16)

Είναι (μέσο ελέγχου), *αλλά αν θες να κρυφτείς, κρύβεσαι. Μπορείς να κάνεις μια εκτροπή* (από το σταθερό στο κινητό) *και να κρυφτείς ή μπορείς να πεις ψέματα ότι είμαι εκεί, να δώσεις κάποιο φίλο σου να μιλήσει και εσύ να είσαι στην άλλη άκρη...ναι, ελέγχω και εγώ μέσω του κινητού κάποιες φορές.* (Α-24, Φοιτ-11)

Παρότι οι περισσότεροι θεωρούν ότι το κινητό τηλέφωνο χρησιμοποιείται κατά κόρον ως μέσο ελέγχου των οικογενειακών και ερωτικών σχέσεων και ενδεχομένως και οι ίδιοι να το χρησιμοποιούν ως τέτοιο, φαίνεται ότι αρνούνται τον έλεγχο των άλλων και θίγονται από τις πρακτικές που ακολουθούν. Ενώ δηλαδή το κινητό τηλέφωνο απελευθερώνει την επικοινωνία από τα χωρο-χρονικά εμπόδια του παρελθόντος, την ίδια στιγμή μετατρέπεται σε μέσο ελέγχου που χρησιμοποιείται για να καταπραΰνει την ανασφάλεια που νιώθει το διαρκώς μετακινούμενο – πραγματικά ή δυνητικά – κοινωνικό υποκείμενο.

4.3.3. Η Πολυσημία του Κινητού Τηλεφώνου

Η ερώτηση «τι σημαίνει το κινητό σου τηλέφωνο για σένα;» αποτελούσε την εναρκτήρια ερώτηση στις συνεντεύξεις των focus groups και την καταληκτική στις ατομικές συνεντεύξεις. Στόχος της ήταν η προσπάθεια χαρτογράφησης των σημασιών που έχει το συγκεκριμένο αντικείμενο για τα υποκείμενα της έρευνας. Οι απαντήσεις παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς, ενώ κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων τα υποκείμενα έκαναν ποικίλες αναφορές στην προσωπική χρήση και σημασία του κινητού τηλεφώνου και των υπηρεσιών του, όταν κλήθηκαν με μια φράση να σκιαγραφήσουν τη σημασία του, οι απαντήσεις είτε θα αναφέρονταν μόνο

στην εργαλειακή του χρήση είτε θα περιείχαν αντικρουόμενα στοιχεία στην απάντηση του ίδιου ατόμου.

> *Καθαρά είναι μέσο επικοινωνίας και τίποτα παραπάνω. Μέσο επικοινωνίας λίγο καλύτερο, λίγο. Σε σχέση με το σταθερό τηλέφωνο θέλω να πω κάτι, ότι ναι μεν το σταθερό σου παρέχει αυτήν την επικοινωνία αλλά όχι μηνύματα, όχι mms, όχι φωτογραφίες κτλ., αλλά είναι η ασφάλεια που αισθάνεσαι όταν έχεις κάτι μαζί σου και ανά πάσα ώρα και στιγμή μπορείς να το χρησιμοποιήσεις. Αλλά πέρα από αυτό είναι καθαρά μέσο επικοινωνίας.* (Γ-24-Φοιτ-7)

Η κατηγοριοποίηση των απαντήσεων των υποκειμένων οδήγησε στη δημιουργία τριών κύριων κατηγοριών:

Α. Η σημασία που αντλεί το κινητό τηλέφωνο από τη σχέση με τον Εαυτό

Β. Η σημασία που αντλεί το κινητό τηλέφωνο από τη σχέση του Εαυτού με τον Άλλο

Γ. Η σημασία που αντλεί το κινητό τηλέφωνο από την επίδρασή του στις χωρο-χρονικές διαστάσεις της επικοινωνιακής πράξης.

Στην πρώτη κατηγορία συναντάμε περιγραφές, οι οποίες αναφέρονται στη σχέση του εαυτού με το κινητό τηλέφωνο. Μάλιστα σε αρκετές από αυτές το συγκεκριμένο αντικείμενο φαίνεται ότι προσωποποιείται, παίρνοντας τη θέση του Άλλου στη σχέση του με τον Εαυτό. Σύμφωνα, λοιπόν, με τις απαντήσεις τους το κινητό τηλέφωνο είναι :

- τρόπος προσωπικής έκφρασης και δημιουργίας
- επικοινωνία
- συντροφιά
- από τα καλύτερα κομμάτια της ζωής μαζί με την οικογένεια και τους φίλους
- τα πάντα
- παιχνίδι
- προσωπικό ημερολόγιο, όπου είναι συγκεντρωμένες μνήμες του κατόχου

- απαραίτητο, ιδίως σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης
- συνήθεια

Τα συναισθήματα που προκαλεί στον κάτοχο του είναι: αγάπη, τρομερό δέσιμο, ανασφάλεια όταν για κάποιο λόγο δεν βρίσκεται μαζί του και εκνευρισμό, όταν διακόπτει κάτι άλλο.

Το γεγονός ότι αποτελεί προσωπικό αντικείμενο, το οποίο αντλεί τη σημασία του από τη σχέση με τον εαυτό, εμφανίζεται και στο πως διακοσμείται από τον χρήστη. Τα θέματα ή οι φωτογραφίες που υπάρχουν στην οθόνη, τα χρώματα που επιλέγονται τόσο για τη συσκευή όσο και για την παρουσίαση των δεδομένων, οι ήχοι με τους οποίους χτυπάει όταν κάποιος καλεί ή στέλνει μήνυμα στο χρήστη, τα αυτοκόλλητα που μπορεί να διακοσμούν το εξωτερικό του ή τα «φυλαχτά» που φοριούνται σαν σκουλαρίκι στη συσκευή, αποτελούν προσπάθειες των υποκειμένων να κάνουν το κινητό τηλέφωνο τόσο ιδιαίτερο όσο είναι οι ίδιοι. Με τον τρόπο αυτό δηλώνουν ότι είναι το δικό τους κινητό, προέκταση του κοινωνικού τους σώματος. Ακόμη και η επιλογή της συσκευής κάποιες φορές σχετίζεται με χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του κατόχου του. Χαρακτηριστικές είναι οι απαντήσεις των υποκειμένων της έρευνας στην ερώτηση του κατά πόσο πιστεύουν ότι το κινητό τους τηλέφωνο αντανακλά στοιχεία της προσωπικότητάς τους:

> *Ναι, τα πάντα. Εγώ καθαρά ακούω λαϊκά γιατί έχω μεγαλώσει με αυτά, για αυτό και έχω λαϊκά και μόνο. Φωτογραφία έχω εμένα και την κοπελιά μου, ταπετσαρία. Τα χρώματα είναι κόκκινα λόγω της ομάδας μου* (Α-17, Μαθ-34)

> *Μου αρέσει το κινητό μου και η ταπετσαρία που έχω από πίσω, μου αρέσει και ο ήχος που έχω αλλά από εκεί και πέρα δεν είναι προέκταση της προσωπικότητάς μου. Είναι απλά μια συσκευή, που την έχω κάνει λίγο πιο ανθρώπινη* (Γ-17, Μαθ-35)

> *Δεν ξέρω αν το γεγονός ότι μου αρέσουν πολύ τα κινητά που έχουν πορτάκι, δηλαδή δεν είναι εμφανές το μενού, κατά κάποιο τρόπο είναι λίγο πιο κρυμμένο, αν έχει να κάνει με το γεγονός ότι και εγώ είμαι πιο εσωστρεφής...δεν ξέρω. Συνήθως δεν βάζω πρόσωπα αλλά παίζω με τα*

χρώματα στην οθόνη, τα οποία και αλλάζω συχνά. Κάθε 2-3 μήνες τα αλλάζω. (Γ-26,Εργ-29)

Είμαι κολλημένη αυτή την περίοδο με μια σειρά στην τηλεόραση...και θα έβαζα ως ήχο μηνύματος αυτό τον ήχο, όταν έρχεται στην οθόνη το Lost και ακούγεται σαν αεροπλάνο που περνάει από πάνω σου...αυτό θα ήθελα να το βάλω σαν μήνυμα. Και γενικώς θέλω να χτυπάει το κινητό μου και εκείνη τη στιγμή να μου κάνει κάτι βρε παιδί μου! Να καταλαβαίνω ότι ναι, αυτό είναι το δικό μου κινητό. (Γ-25,Φοιτ-12)

Έχω μπροστά στην οθόνη 1 αγοράκι και 1 κοριτσάκι και γύρω – γύρω καρδούλες....Τώρα σε αυτό το κινητό δεν έχω και πάρα πολλά γιατί είναι και πρόσφατα που το πήρα. Αυτά έχω ... ά! Και είχα και ένα από αυτά που κρέμονται (κόσμημα κινητού)*, είχα μια καρδούλα, αλλά την έχασα.* (Γ-20,Φοιτ-8)

Κοίταξε. Τα logos, ναι. Εγώ είμαι Αεκτζής, φανατικός. Ε, δεν μπορεί το κινητό μου να μην έχει κάτι αεκτζίδικο μέσα. Τώρα η μουσική. Επειδή εγώ ακούω όλα τα μουσικά είδη, δεν μπορείς να με πιάσεις. Τώρα μπορεί να σου έχω κλαρίνα, μπορεί να σου έχω ροκάκια, μπορεί να σου έχω τα ελληνικά. (Α-20,Εργ-17)

Αυτά τα έχω στα ψιλο-default (ήχους,χρώματα) , στα ψιλονορμάλ, γιατί αισθάνομαι πράγματα για ανθρώπους που δεν είναι πολύ εύκολα αντιληπτά για τους άλλους... εννοώ ότι δεν μπορώ να βάλω κάτι το οποίο μπορεί να αρέσει πολύ σε μένα αλλά επειδή ξέρω ότι άλλους θα τους χαλάσει, θα τους μπερδέψει, θα τους ... χαλάσει... για την εικόνα μου, που έχουν αυτοί για μένα (Α-24, Φοιτ-6)

Το κινητό τηλέφωνο λοιπόν, αποτελεί σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό μια συντομευμένη έκδοση της κοινωνικής ταυτότητας του χρήστη. Γίνεται «λίγο πιο ανθρώπινο», προκειμένου με γρήγορο και έμμεσο τρόπο να δηλώσει στους γύρω του ποιος περίπου είναι και ποια εικόνα θα ήθελε οι άλλοι να δημιουργήσουν για τον ίδιο. Με δεδομένη τη συνεχή συμπαρουσία κινητού τηλεφώνου-χρήστη στον

ιδιωτικό και κυρίως στο δημόσιο χώρο, φαίνεται ότι το συγκεκριμένο αντικείμενο έχει φορτιστεί με σημασίες οι οποίες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην παρουσίαση του εαυτού και κυρίως στον έλεγχό των άλλων που πλησιάζουν το υποκείμενο. Αποτελεί μαζί με την εξωτερική εμφάνιση, σημαντική πηγή άντλησης στοιχείων προκειμένου να διαμορφωθεί μια πρώτη εντύπωση για τον κάτοχό του, γεγονός που πριν την εμφάνιση του κινητού τηλεφώνου στον κοινωνικό χώρο, γινόταν μέσω της προσωπικής αλληλεπίδρασης.

Στη δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνονται απαντήσεις που έχουν να κάνουν με τη μεσολάβηση του κινητού τηλεφώνου στη σχέση του εαυτού με τον άλλο και ιδίως τους σημαντικούς Άλλους. Πιο συγκεκριμένα, είναι ένα μέσο που βοηθά στο να:

- *επικοινωνώ με ανθρώπους που με ενδιαφέρουν και τους ενδιαφέρω, με αγαπημένους ανθρώπους, με άτομα που έχω ανάγκη, με ανθρώπους που θέλω κάθε στιγμή*
- *αισθάνομαι ότι κάποιος με θυμήθηκε*

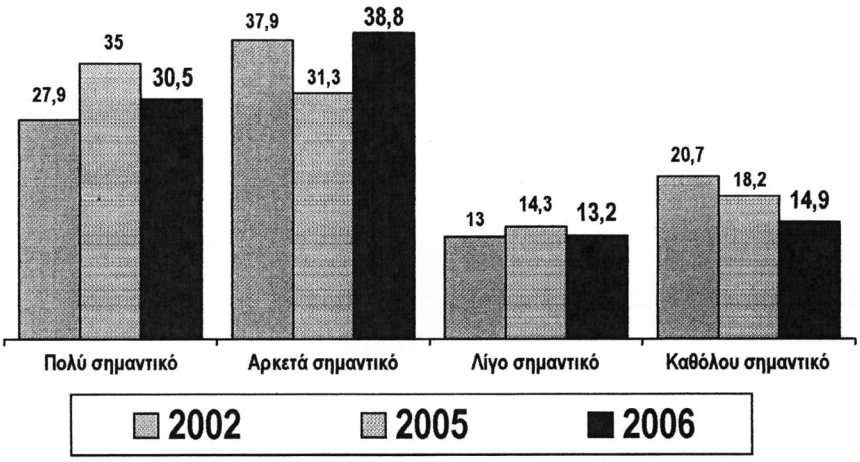
Το επίθετο «εύκολη» χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον από τα υποκείμενα στην περιγραφή της επικοινωνίας που συντελείται μέσω του κινητού τηλεφώνου. Η εύκολη επικοινωνία με τους σημαντικούς άλλους είναι λοιπόν, ένας από τους κύριους λόγους που καθιστούν το συγκεκριμένο αντικείμενο σημαντικό για τους κατόχους του. Εκτός από τη δυνατότητα επικοινωνίας με οποιονδήποτε οποιαδήποτε στιγμή, η επικοινωνία μέσω του συγκεκριμένου μέσου μπορεί να χαρακτηριστεί εύκολη γιατί είναι λιγότερο απαιτητική από την πρόσωπο-με-πρόσωπο. Στην εξ αποστάσεως επικοινωνία δεν είναι απαραίτητη η σκηνοθεσία του σώματος, προκειμένου να επικυρωθεί το συμβολικό περιεχόμενο που διακινείται. Συνεπώς ο άλλος με τον οποίο εκούσια επικοινωνεί ο χρήστης του κινητού τηλεφώνου, έρχεται σε επαφή μόνο με το μέρος εκείνο που σύμφωνα με τον Goffman (1959/2006) ο δεύτερος χειρίζεται κατά βούληση και με σχετική ευκολία, το οποίο κυρίως είναι οι λεκτικές του δηλώσεις και καθόλου με εκείνο το μέρος που δεν φαίνεται να προσέχει ή να ελέγχει ιδιαίτερα, το οποίο απορρέει κυρίως από τις εκφράσεις που αναδίδει.

Τέλος, η τρίτη κατηγορία σχετίζεται με τις χωροχρονικές διαστάσεις της επικοινωνίας και την επίδραση που φαίνεται να έχει σε αυτές το κινητό τηλέφωνο. Τα υποκείμενα της έρευνας αναφέρουν ότι το κινητό τηλέφωνο δίνει την δυνατότητα του άμεσου προγραμματισμού ή της αναπροσαρμογής των καθημερινών ασχολιών, ανάλογα με τις επιθυμίες ή υποχρεώσεις που συνεχώς φαίνεται να διαφοροποιούνται. Ο καθορισμός ενός συγκεκριμένου προορισμού ή στόχου φαίνεται πως αποτελεί

πολύ δύσκολο εγχείρημα, καθώς οι παρακάμψεις, οι στάσεις και οι αναπροσαρμογές της διαδρομής, όπως και οι αλλαγές ρόλων, σκηνικών και παρασκηνίων, με βάση την άμεση ενημέρωση και στιγμιαία επικοινωνία που συνεπάγεται τη χωρο – χρονική μεταφορά, φαίνεται πως αποτελούν εγγενές στοιχείο του «σχεδίου πτήσης» του κοινωνικού υποκειμένου. Η ικανοποίηση της επιθυμίας του φαίνεται ότι αποτελεί την κύρια επιδίωξη του και προκειμένου να συμβεί αυτό θα πρέπει με κάποιο τρόπο να πάψουν να υφίστανται οι κοινωνικοί καταναγκασμοί.

Μέσω αυτού αισθάνονται ότι έρχονται πιο κοντά με τον μακρινό συνομιλητή τους, ενώ χωρίς αυτό αισθάνονται φυλακισμένοι. Επίσης, προσθέτει ταχύτητα και αμεσότητα στην επικοινωνία (*επικοινωνία με πιο γρήγορο στιλ* και *το χρησιμοποιείς ανά πάσα στιγμή*). Μολαταύτα, η αίσθηση ότι μέσω του κινητού τηλεφώνου προσεγγίζουν περισσότερο τους μακρινούς άλλους, δε φαίνεται να μπορεί για κάποια υποκείμενα να συγκριθεί με την προσωπική επαφή. Δηλαδή υποστηρίζουν ότι το συγκεκριμένο μέσο μπορεί να ευνοεί την επικοινωνία, η οποία όμως είναι ψυχρή και προκαλεί στο χρήστη την αίσθηση ότι είναι απομονωμένος.

Το πόσο σημαντικό είναι το κινητό τηλέφωνο για τους χρήστες του διερευνήθηκε και από την Εθνική Έρευνα για τις Νέες Τεχνολογίες και την Κοινωνίας της Πληροφορίας (VPRC, 2006). Οι απαντήσεις των υποκειμένων, οι οποίες παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 4, δείχνουν την ιδιαίτερη σημασία που έχει αποκτήσει το συγκεκριμένο μέσο για τους χρήστες του.

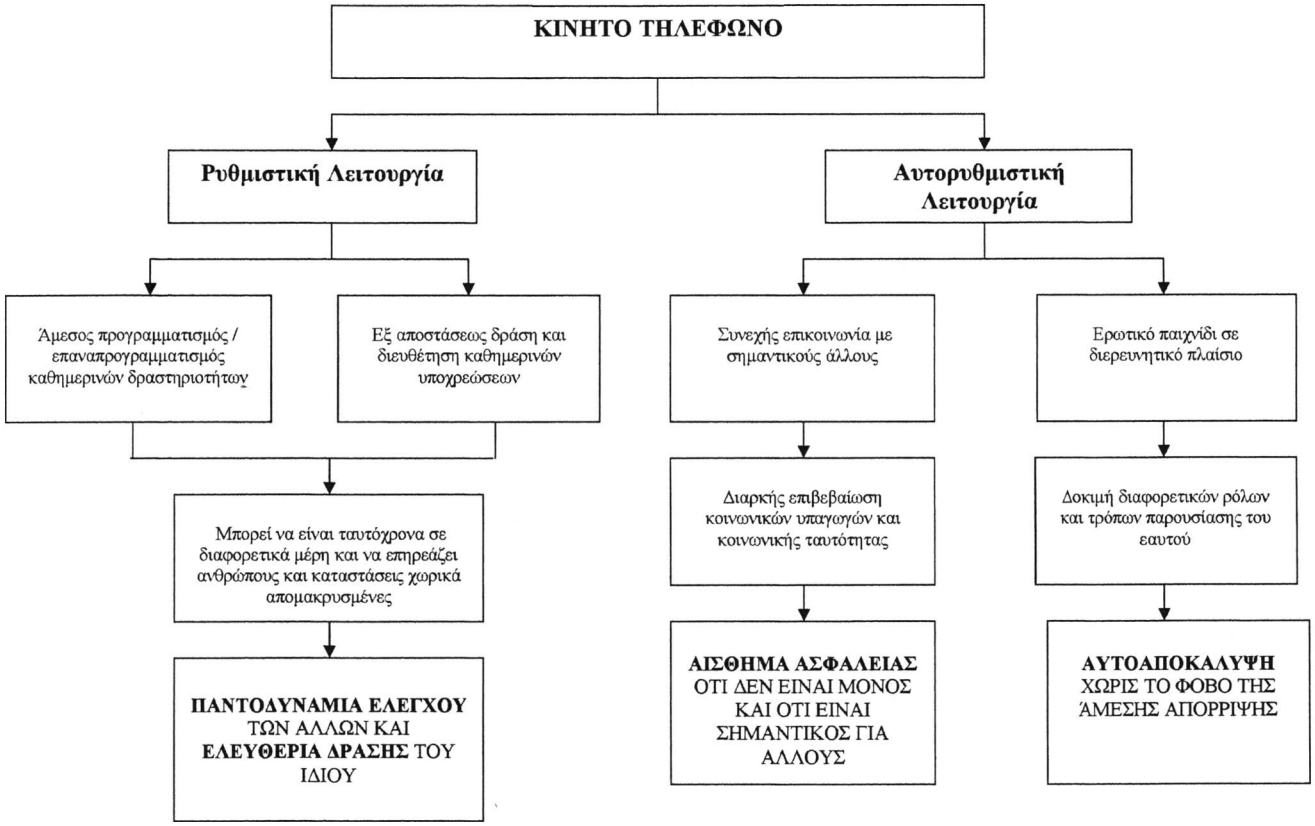
Διάγραμμα 4. Σημασία Κινητού Τηλεφώνου 2002 – 2006 (VPRC, 2006)

Συμπερασματικά οι λειτουργίες που φαίνεται πως επιτελεί το κινητό τηλέφωνο για τους συμμετέχοντες στην έρευνα μπορούν να χωριστούν σε δυο κατηγορίες: τη ρυθμιστική και την αυτορυθμιστική. Η πρώτη αναφέρεται στον άμεσο προγραμματισμό και επαναπρογραμματισμό της καθημερινής του ζωής, των υποχρεώσεων, των μετακινήσεων, της διασκέδασης του, καθώς και στη δυνατότητα της εξ αποστάσεως δράσης που του προσφέρει. Δηλαδή έχει τη δυνατότητα μέσω της αλληλεπίδρασης με το μακρινό άλλο να επηρεάσει καταστάσεις, να λύσει προβλήματα, να προκαλέσει συναισθήματα, να δημιουργήσει και να διακόψει σχέσεις χωρίς να είναι απαραίτητη η φυσική του παρουσία. Αισθάνεται ότι έχει τη δύναμη να ελέγξει καταστάσεις που ενδέχεται να συμβαίνουν την ίδια στιγμή σε διαφορετικά χωρικά πλαίσια, χωρίς ο ίδιος να πρέπει να μετακινηθεί από τη θέση του. Κατά τη διάρκεια της επικοινωνίας μέσω του κινητού τηλεφώνου – τηλεφωνικής και μηνυματικής – στην ουσία ο χρήστης δε βρίσκεται πουθενά, καθώς το σώμα του μπορεί να είναι εδώ, να υπάρχει στο χώρο, όμως το ίδιο γνωστικά βρίσκεται σε ένα απροσδιόριστο αλλού ή καλύτερα σε έναν άλλο (άνθρωπο). Η εξ αποστάσεως αλληλεπίδραση μέσω κινητού τηλεφώνου φαίνεται πως δεν έχει σκηνικό, όπως το όρισε ο Goffman, καθώς το ρόλο αυτό παίζει η ίδια η σχέση των υποκειμένων.

Η αυτορυθμιστική λειτουργία του μετανεωτερικού μέσου επικοινωνίας σχετίζεται με τον ίδιο τον εαυτό και τον τρόπο που ο ίδιος ορίζει τη θέση του στον κοινωνικό χώρο. Η δυνατότητα της διαρκούς επικοινωνίας με τους σημαντικούς άλλους χρησιμοποιείται από το υποκείμενο για την επιβεβαίωση των κοινωνικών του υπαγωγών και της σημασίας που έχει το ίδιο για τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας. Με δεδομένο το γεγονός ότι πολλές από αυτές τις υπαγωγές μπορεί να μην είναι συμβατές μεταξύ τους ή να μην χαρακτηρίζονται ως κοινωνικά αποδεκτές σε σχέση με τους κοινωνικούς ρόλους του υποκειμένου, αλλά να είναι εξίσου σημαντικές για το ίδιο, το κινητό τηλέφωνο του προσφέρει τη δυνατότητα να τις επιβεβαιώνει ταυτόχρονα, χωρίς το φόβο της έκθεσης του εαυτού και των επιλογών σε ακατάλληλο κοινό. Του προσφέρει δηλαδή μεγαλύτερο έλεγχο της παρουσίασης και διαχείρισης του εαυτού και της εικόνας του, καθώς και μεγαλύτερη ελευθερία επιλογών στη διαμόρφωση της κοινωνικής του ταυτότητας.

Επίσης, η φυσική απόσταση που χωρίζει τους επικοινωνούντες τους δίνει τη δυνατότητα να εμπλακούν σε ένα παιχνίδι εμφάνισης και εξαφάνισης κομματιών του

εαυτού τους, δοκιμάζοντας νέους ρόλους, καθώς και τρόπους παρουσίασης τους, αναζητώντας κατά βάση τα όρια τους και τη θέση που θα επιθυμούσαν να έχουν στη σχέση τους με τον άλλο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας αναζήτησης αποτελεί η σεξουαλική ταυτότητα των εφήβων, η οποία δοκιμάζει να εκφραστεί μέσω των γραπτών συμβόλων στη διαδραστική οθόνη του κινητού τηλεφώνου. Η απουσία του βλέμματος του άλλου επιτρέπει την έκφραση σκέψεων και συναισθημάτων, τα οποία θα ήταν δύσκολο να δηλωθούν κατά πρόσωπο εξαιτίας του φόβου της απόρριψης τους. Το κινητό τηλέφωνο κρύβει τις αντιδράσεις του άλλου και αφήνει να φανεί μόνο η λεκτική τους περιγραφή, μειώνοντας με τον τρόπο αυτό τόσο την έντασή τους, όσο και τον συναισθηματικό αντίκτυπο που έχουν για τον αποδέκτη τους. Εξάλλου αυτή η λεκτική δήλωση είναι εύκολο να διαγραφεί από την οθόνη του τηλεφώνου και συνεπώς τη μνήμη του υποκειμένου.

Σχήμα 2. Οι λειτουργίες του κινητού τηλεφώνου

Οι αντιφάσεις που εντοπίζουν κάποια υποκείμενα στη χρήση του κινητού τηλεφώνου, αντανακλούν και τις αντιφάσεις μιας εποχής η οποία ενώ απελευθέρωσε το άτομο από τα χωρο-χρονικά όρια και του έδωσε τη δυνατότητα της διαρκούς κίνησης και της εξ αποστάσεως πληροφόρησης, την ίδια στιγμή το κατέστησε δέσμιο τεχνητών μέσων προκειμένου να μην αισθάνεται μόνο και ανασφαλές σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον.

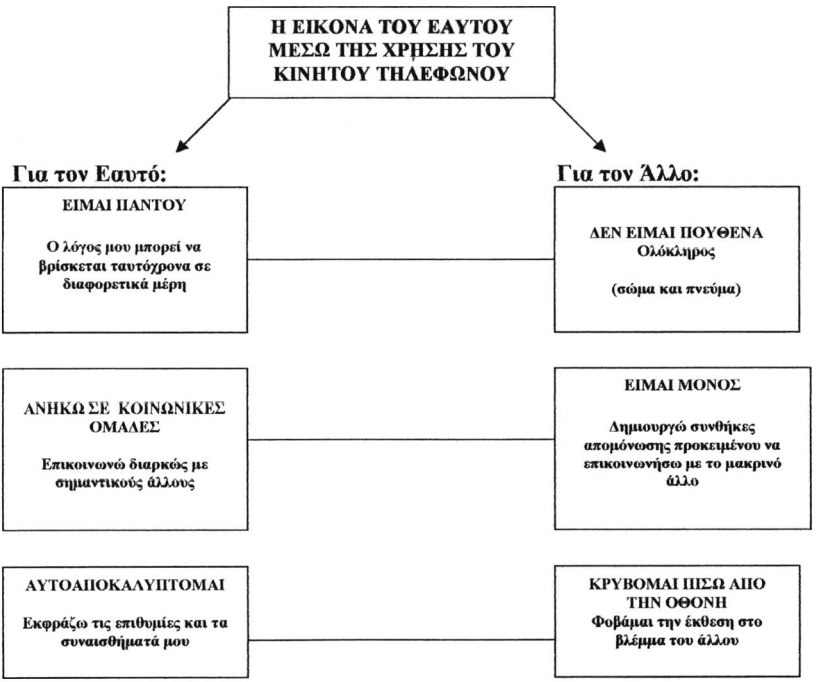
...επικοινωνία και απομόνωση. Γιατί επικοινωνείς και απομονώνεσαι και ψυχικά. Δηλαδή μπορεί να επικοινωνείς με τον άλλο, αλλά ψυχικά να είσαι πολύ μακριά. Παρόλο που και το μήνυμα μπορεί να είναι πολύ τρυφερό. Δηλαδή είσαι στην επικοινωνία, αλλά είσαι και μόνος σου. (Γ-19, Φοιτ-24)

...είναι εύκολος τρόπος επικοινωνίας. Αναγκαστικός μάλλον, θα έλεγα, τρόπος επικοινωνίας. Τίποτα παραπέρα (Α-25, Εργ-26)

Μπορώ να πω ότι σημαίνει πια τα πάντα. Ενώ πριν τίποτα, τώρα πια στοιχείο της ζωής μου καθημερινό, όπως είναι το νερό ας πούμε, τόσο έχει φτάσει. Κι όχι επειδή εγώ το θέλω, οι καταστάσεις με έχουν οδηγήσει εκεί. Δηλαδή στη δουλειά δεν μπορώ να πάω κάπου χωρίς να έχω μαζί μου το κινητό μου, επειδή συνέχεια με παίρνει το αφεντικό μου τηλέφωνο για το τι θέλει να κάνω, να πάω από δω να πάω από εκεί. Επίσης, με τον άνθρωπό μου, μου αρέσει να κάθομαι και να μιλάω μόνη μου έτσι, χωρίς να με ακούει κανείς, ελεύθερη και ωραία. Και με τους φίλους μου το ίδιο. Σπίτι δεν μπορώ να το κάνω αυτό. Μόνο αν έμενα μόνη μου. Τότε μπορεί το κινητό να μην το χρησιμοποιούσα τόσο (Γ-24, Εργ-3).

Οι αντιφάσεις τις οποίες καλείται να κατανοήσει και να διαχειριστεί το κοινωνικό υποκείμενο και οι οποίες επηρεάζουν την αίσθηση του εαυτού του και τη συγκρότηση της ταυτότητάς του, εκφράζονται μέσα από τις πράξεις του και στην προκειμένη περίπτωση μέσω της χρήσης του κινητού τηλεφώνου. Το σχήμα που ακολουθεί αποτυπώνει αυτό το διπολικό χαρακτήρα της εικόνας του εαυτού, όπως αυτή παρουσιάζεται μέσω της χρήσης του κινητού τηλεφώνου τόσο στον ίδιο τον εαυτό όσο και στον άλλο. Το ίδιο το άτομο βιώνει την ικανοποίηση μιας πρωτόγνωρης ελευθερίας κινήσεων και έκφρασης και

ταυτόχρονα την ασφάλεια ότι αποτελεί μέλος κοινωνικών ομάδων, οι οποίες επιβεβαιώνουν διαρκώς την υπαγωγή του σε αυτές μέσω της ακατάπαυστης επικοινωνίας. Για τον άλλο, η εικόνα του εαυτού πίσω από την οθόνη του κινητού τηλεφώνου παρουσιάζεται εντελώς διαφορετική: η απομόνωση από το εδώ και τώρα για χάρη του μακρινού άλλου, η απουσία του σώματος από τη διαμεσολαβημένη επικοινωνία, του «σκηνικού» που δίνει νόημα και οριοθετεί την ανταλλαγή των συμβολικών μορφών, καθώς και η έκφραση μύχιων πλευρών του εαυτού πίσω από ηλεκτρονικά παραπετάσματα, συνθέτουν την εικόνα ενός εαυτού αποϋλοποιημένου. Το κοινωνικό υποκείμενο επιδιώκει την ελευθερία κίνησης και έκφρασης και ταυτόχρονα την ασφάλεια της κοινωνικής του παρουσίας. Το κινητό τηλέφωνο αποτελεί το μοναδικό εργαλείο μέχρι σήμερα που του παρέχει ανά πάσα στιγμή τη δυνατότητα προέκτασης του σώματός του στο χώρο και στο χρόνο και επικοινωνίας με όλους εκείνους που είναι πρόθυμοι να επιβεβαιώσουν τη σημαντικότητα του εαυτού. Υποθέτουμε ότι πρόκειται για μια ναρκισσιστική διάσταση της επικοινωνίας, η οποία πάντα αποτελούσε χαρακτηριστικό της, αλλά την οποία αποκάλυψε η μετανεωτερικότητα με τη βοήθεια της τεχνολογίας και τη μετέτρεψε σε αυτοσκοπό της αλληλεπίδρασης των υποκειμένων.

Σχήμα 3. Η παρουσίαση του μετανεωτερικού εαυτού

4.3.4. Σχόλια - Σύνοψη

Η μετάλλαξη των διαστάσεων του χώρου και του χρόνου σε σχέση πάντα με την ανθρώπινη εμπειρία αποτελούν μια από τις πιο σημαντικές επιδράσεις των νέων τεχνολογιών στη μετανεωτερική καθημερινότητα (Geser, 2003). Η χρήση του κινητού τηλεφώνου φαίνεται ότι απαντά σε βασικές ανθρώπινες ψυχοκοινωνικές ανάγκες, όπως αυτή του ελέγχου του άλλου και του αισθήματος ασφάλειας του ίδιου του υποκειμένου, το οποίο έχει τη δυνατότητα να αλληλεπιδράσει με αναρίθμητους άλλους, οποιαδήποτε στιγμή το επιθυμεί.

Ο όρος «εξ αποστάσεως επικοινωνία» αν και αναφέρεται στην απόσταση των δυο επικοινωνούντων, ωστόσο φαίνεται πως σχετίζεται και με την απόστασή τους από το καταστασιακό πλαίσιο στο οποίο βρίσκονται σωματικά όταν επικοινωνούν. Το κινητό τηλέφωνο δηλαδή φαίνεται ότι απομακρύνει τον επικοινωνούντα τόσο από τον συνομιλητή του, όσο και από εκείνους που δεν επικοινωνεί αλλά μοιράζεται τον ίδιο χωροχρόνο. Τον βοηθάει να διασπαστεί και να εκθέσει διαφορετικές του όψεις σε διαφορετικούς άλλους: οι χωροχρονικά παρόντες βλέπουν το σώμα και οι απομακρυσμένοι άλλοι γίνονται αποδέκτες των συμβολικών μορφών που συνθέτει. Αισθάνεται δηλαδή ελεύθερος να επιλέξει ως ένα βαθμό την παρουσία σε μια κοινωνική κατάσταση και τη συμμετοχή του στην αλληλεπίδραση που πιθανόν να λαμβάνει χώρα.

Το κινητό τηλέφωνο χρησιμοποιείται από τους χρήστες του και ως μέσο ελέγχου γενικά της ζωής τους. Μέσω αυτού μπορούν να ελέγχουν το καθημερινό τους πρόγραμμα, τις μετακινήσεις και συναντήσεις τους, και να τις διαφοροποιούν ανάλογα με τις εξωτερικές συνθήκες αλλά και τις διαθέσεις τους. Μπορούν να ελέγχουν τους σημαντικούς άλλους, γνωρίζοντας ανά πάσα στιγμή που βρίσκονται, τι κάνουν και με ποιους συναναστρέφονται. Μπορούν ακόμη να γνωρίζουν και τις συνομιλίες τους με τους άλλους, μέσω της παραβίασης του κινητού τους τηλεφώνου και της ανάγνωσης των μηνυμάτων τους. Τέλος, το κινητό τηλέφωνο τους προσφέρει τη μοναδική έως τώρα δυνατότητα χειρισμού της εικόνας του εαυτού τους, καθώς επιτρέπει τη διαρκή εμφάνιση και εξαφάνιση κομματιών τους, ώστε να παρουσιάζουν κάθε φορά εκείνα που ταιριάζουν καλύτερα στην περίσταση και τα οποία συνήθως θα τους δώσουν και την ικανοποίηση της θετικής ανατροφοδότησης και αποδοχής από τους άλλους.

Το κοινωνικό υποκείμενο απαιτεί από τον άλλο να είναι συνεχώς επικοινωνιακά διαθέσιμος, προκειμένου να ανταποκριθεί άμεσα σε οποιαδήποτε επιθυμία ή ανάγκη του. Ωστόσο, γνωρίζει ότι και το ίδιο θα πρέπει να είναι συνεχώς διαθέσιμο, αν δεν θέλει να

μείνει μόνο, στο πλαίσιο της αμοιβαιότητας που χαρακτηρίζει τις ανθρώπινες σχέσεις. Το κινητό τηλέφωνο λοιπόν, παραμένει ανοικτό συνέχεια, έτοιμο να καθησυχάσει την άμεση ανάγκη του άλλου, αλλά και να δώσει την ικανοποίηση στον κάτοχό του ότι είναι σημαντικός για τους άλλους. Η διατήρηση της σχέσης μετατρέπεται σε ένα διαρκή αγώνα προσέλκυσης και διατήρησης της προσοχής του άλλου στον εαυτό. Ο φόβος της μοναξιάς οδηγεί το υποκείμενο σε ένα φαύλο κύκλο σύμφωνα με τον οποίο αν δεν επικοινωνήσει με τους άλλους θα απορριφθεί και θα μείνει μόνο. Η αξία του εαυτού του εξαρτάται από το πόσο σημαντικό δείχνουν ότι τον θεωρούν οι άλλοι.

Το κινητό τηλέφωνο, αν και αποτελεί ένα τεχνολογικό μέσο επικοινωνίας με τον άλλο, φαίνεται ότι έχει επενδυθεί με ποικίλες σημασίες από τους χρήστες του. Μάλιστα είναι δυνατόν να αναπαριστά διαφορετικά πράγματα για τον ίδιο χρήστη, ανάλογα με την περίσταση κατά την οποία χρησιμοποιείται. Μέσα από αυτές ίσως διαφαίνεται και η σημασία της ίδιας της έννοιας της επικοινωνίας για τα σύγχρονα υποκείμενα, η οποία για πρώτη φορά γίνεται εμφανές ότι ίσως να μην στοχεύει στον άλλο αλλά στον ίδιο τον εαυτό: μια επικοινωνία με τον εαυτό μέσω του άλλου, χωρίς την άμεση παρουσία του τελευταίου σε αυτή. Ο φόβος της μοναξιάς του εαυτού καλύπτεται πίσω από την ακατάπαυστη επικοινωνία.

Κεφάλαιο 5. Συμπεράσματα

5.1. Οι αλλαγές που επέφερε το κινητό τηλέφωνο στην ανθρώπινη επικοινωνία

Η μετανεωτερική περίοδος και η ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας οδήγησαν σε αλλαγές οι οποίες θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ιστορικές, καθώς μεταβάλλουν τη φύση της ανθρώπινης εμπειρίας, κυρίως διαφοροποιώντας τον τρόπο που το κοινωνικό υποκείμενο επικοινωνεί με τον άλλο και μέσω αυτού με τον ίδιο του τον εαυτό. Η δυνατότητα της εξ αποστάσεως επικοινωνίας μέσω των σύγχρονων τεχνολογικών μέσων, εισάγει νέους τρόπους αναπαράστασης του εαυτού και του άλλου, σε ένα κοινωνικό πλαίσιο το οποίο χαρακτηρίζεται από ταχύτητα, απουσία φυσικών ορίων και τεράστιο όγκο διακινούμενης πληροφορίας.

Η πιο εμφανής συνέπεια των αλλαγών που συντελέστηκαν στην ανθρώπινη επικοινωνία είναι η απουσία «ολόκληρου» του υποκειμένου από την πρόσωπο-με-πρόσωπο αλληλεπίδραση. Ενώ το σώμα αποτελούσε διαχρονικά το απόλυτο μέσο επικοινωνίας των ανθρώπων, καθώς διευκόλυνε την παραγωγή, μετάδοση και λήψη των πολιτισμικά κωδικοποιημένων αναλογικών και ψηφιακών σημάτων, κατά την εξ αποστάσεως επικοινωνία με τον άλλο είτε συμμετέχει μόνο μέσω των ήχων που εκπέμπει, είτε είναι εντελώς απόν από αυτή. Αυτή η «ολοκληρωτική» παρουσία του κοινωνικού υποκειμένου, που κάποτε θεωρούνταν δεδομένη και ίσως αναπόφευκτη, και η οποία αποτελούσε πρωταρχικό μήνυμα για τη φύση της σχέσης των επικοινωνούντων «είμαι εδώ «ολόκληρος» για να επικοινωνήσω μαζί σου», σήμερα αποτελεί συνειδητή επιλογή του. Σε αυτή την επιλογή πιθανόν οφείλεται και η αίσθηση ελευθερίας των σύγχρονων υποκειμένων, τα οποία εστιάζουν κυρίως στην απουσία του βλέμματος του άλλου από την αλληλεπίδραση.

Το κινητό τηλέφωνο επιτρέπει στο χρήστη να αλληλεπιδρά με μακρινούς άλλους, δίχως να δεσμεύεται σωματικά εντός συγκεκριμένου χώρου προκειμένου να επικοινωνήσει μαζί τους. Το μέγεθός του αντικειμένου και η απουσία καλωδίων είναι τα χαρακτηριστικά που απελευθέρωσαν το σύγχρονο άνθρωπο από τους περιορισμούς του χώρου, ευνοώντας παράλληλα την εδραίωση της έννοιας της «κινητικότητας» σε όλες τις δραστηριότητες του. Η αμεσότητα της επικοινωνίας με το μακρινό άλλο και η δυνατότητα επικοινωνίας μαζί του οποιαδήποτε στιγμή της ημέρας που επιτρέπει το κινητό τηλέφωνο, είχαν ως

φυσιολογική κατάληξη τη μετάλλαξη του χρόνου, όπως τον αντιλαμβάνονταν τα υποκείμενα προηγούμενων κοινωνικο-ιστορικών περιόδων. Συνεπώς η συνεχής κίνηση – πραγματική ή συμβολική – και η κυριαρχία του «τώρα» χαρακτηρίζουν σε μεγάλο βαθμό την εμπειρία του μετανεωτερικού υποκειμένου.

Το κινητό τηλέφωνο αποτελεί μια οθόνη πραγματικού χρόνου χαρακτηριστικό της οποίας είναι ότι επιτρέπει την τηλεπαρουσία του χρήστη σε απομακρυσμένα χωρικά καταστασιακά πλαίσια. Μέσω αυτού μεταφέρεται η φωνή ή/και το βλέμμα του χρήστη στο εκεί και τώρα, επιτρέποντας του να δράσει, να επηρεάσει την κατάσταση και τον άλλο, χωρίς ο ίδιος να είναι παρών. Επίσης, παρέχει τη δυνατότητα στο άτομο να «φωτογραφήσει» λεκτικά στιγμιαίες συναισθηματικές καταστάσεις και να παρουσιαστεί συμβολικά μέσω του γραπτού λόγου στην οθόνη του άλλου, αποφορτίζοντας πολλές φορές με τον τρόπο αυτό την ψυχική ένταση που προκαλεί η επιθυμία. Αποσπασμένος ο λόγος από όλα εκείνα τα στοιχεία που συνήθιζαν να τον περιβάλλουν – το ύφος του ομιλητή, ο τόνος της φωνής του, η συγκεκριμένη κατάσταση εντός της οποίας εκφέρεται κ.α. – μετατρέπεται στη φωτογραφία μιας στιγμής η οποία δύναται πλέον να αποθηκευτεί αλλά και να ερμηνευτεί κατά το δοκούν από το υποκείμενο.

Το κινητό τηλέφωνο φαίνεται πως αποτελεί όχι τόσο το προσωπικό ημερολόγιο του σύγχρονου ανθρώπου – καθώς δεν αποθηκεύει σε αυτό τις εμπειρίες του φιλτραρισμένες μέσα από τον δικό του λόγο - αλλά μια εξωτερική μνήμη, στην οποία επιλεκτικά αποθηκεύει πληροφορίες και οι οποίες έχουν κυρίως συναισθηματική σημασία για τον ίδιο. Η παρουσία του νέου μέσου φαίνεται πως εισάγει μια νέα διάσταση στις ανθρώπινες σχέσεις: ενώ μέχρι πριν μια δεκαετία η σχέση μεταξύ δυο ανθρώπων αναπτυσσόταν και συντηρούνταν μέσω της συμμετοχής τους σε κοινές χωροχρονικά εμπειρίες και μέσω της φαντασιακής σχέσης που ο καθένας ανέπτυσσε με τον άλλο, πλέον εντοπίζεται και μια νέα πτυχή της σχέσης, η οποία αναφέρεται στην εξ αποστάσεως επικοινωνία, κυρίως τη μηνυματική, η οποία τροφοδοτείται από την «πραγματική» σχέση και με τη σειρά της τροφοδοτεί τη «φαντασιωσική» σχέση των εμπλεκομένων.

Παρόμοια λειτουργία φαίνεται πως επιτελούσε η κλασσική αλληλογραφία κατά τις προηγούμενες κοινωνικο-ιστορικές περιόδους, με το χρόνο μετάδοσης και λήψης καθώς και το χώρο σύνταξης των διακινούμενων μηνυμάτων να αποτελούν τις κύριες διαφορές της με τη σύγχρονη μηνυματική επικοινωνία. Το γραπτό μήνυμα επιτρέπει την άμεση εκτόνωση της ψυχικής έντασης που προκαλεί η επιθυμία, καθώς και την άμεση ανατροφοδότηση του πομπού σε σχέση με τη στάση του δέκτη, γεγονός που δεν είναι δυνατό μέσω της κλασσικής αλληλογραφίας. Επίσης, ο περιορισμένος χώρος που έχει ο

χρήστης στη διάθεσή του για να συντάξει το γραπτό μήνυμα διαφέρει κατά πολύ από την αίσθηση που δίνει η λευκή κόλλα του γράμματος στο συντάκτη του, επηρεάζοντας τόσο το ύφος της γλώσσας όσο και το νόημα των μηνυμάτων που διακινούνται. Η κλασσική αλληλογραφία φαίνεται ότι έχει περισσότερο το χαρακτήρα αφήγησης, ενώ το ηλεκτρονικό μήνυμα αποτελεί περισσότερο μια δήλωση η οποία αναμένει απάντηση. Προσομοιάζει δηλαδή περισσότερο στην προφορική επικοινωνία από ότι στη γραπτή.

Η ποσότητα και η ποιότητα της επικοινωνίας μέσω του κινητού τηλεφώνου αποκτούν ολοένα και μεγαλύτερη σημασία για την αξιολόγηση της σχέσης των επικοινωνούντων και τη συνέχισή αυτής. Το να είσαι σημαντικός για τον άλλο σημαίνει ότι θα είσαι εκεί για αυτόν ακόμη και όταν δεν μπορείς να είσαι φυσικά παρών. Ειδάλλως η σχέση σταδιακά αποδυναμώνεται. Πρόκειται για την υποχρέωση της συνεχούς παρουσίας και διαθεσιμότητας του σύγχρονου υποκειμένου, η οποία ενώ από τη μια είναι αρκετά κουραστική και ενοχλητική διακόπτοντας συχνά το ευχάριστο εδώ και τώρα, από την άλλη του προσφέρει αίσθημα ασφάλειας (δεν είναι μόνο) και αίσθημα αξίας (είναι το ίδιο σημαντικό για τους σημαντικούς του άλλους).

Η ακατάπαυστη ανάγκη επικοινωνίας με τον άλλο ενδεχομένως σχετίζεται και με τη νέα ελλειπτική μορφή της αλληλεπίδρασης πρόσωπο-με-πρόσωπο. Ενώ το σύνολο των υποκειμένων της έρευνας υποστηρίζει ότι η τελευταία αποτελεί την ολοκληρωτική μορφή επικοινωνίας και σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να αντικατασταθεί από τη διαμεσολαβημένη, την ίδια στιγμή η πλειονότητα των ερωτηθέντων δηλώνει ότι εκφράζεται πολύ πιο εύκολα για όσα πραγματικά αισθάνεται μέσω του κινητού τηλεφώνου και κυρίως μέσω ενός «απρόσωπου» μηνύματος, όπως οι ίδιοι το χαρακτηρίζουν. Φαίνεται ότι η πρόσωπο-με-πρόσωπο αλληλεπίδραση των σύγχρονων υποκειμένων περιορίζεται θεματικά και εκφραστικά υπό το φόβο της έκθεσης μη αποδεκτών κομματιών του εαυτού μας στους άλλους, η οποία πιθανότητα θα οδηγήσει και στην απόρριψη του από αυτούς.

Ενώ το κινητό τηλέφωνο παρέχει τη δυνατότητα της συνεχούς επικοινωνίας με τους σημαντικούς άλλους, την ίδια στιγμή επιτρέπει την απόσυρση του υποκειμένου από το χωροχρονικό πλαίσιο στο οποίο βρίσκεται σωματικά κατά τη διάρκεια της επικοινωνίας και το οποίο μπορεί να μοιράζεται με άλλους – γνωστούς ή αγνώστους - δημιουργώντας του την αίσθηση ότι είναι μόνο. Στην πραγματικότητα το υποκείμενο εκείνη τη στιγμή επικοινωνεί συνήθως ακούσια και με τους ανθρώπους που μοιράζεται τον ίδιο χώρο. Ακόμη και η απομάκρυνσή του από αυτόν προκειμένου να επικοινωνήσει με το μακρινό άλλο, αποτελεί πράξη που ερμηνεύεται ανάλογα από τους παρευρισκόμενους. Ο χειρισμός της εικόνας που βλέπουν οι τελευταίοι φαίνεται ότι συνήθως δεν αποτελεί προτεραιότητα

του επικοινωνούντα, εκτός και αν διακυβεύεται κάτι πολύ σημαντικό στη σχέση του με αυτούς. Συνεπώς μέσω της χρήσης του κινητού τηλεφώνου αυξάνεται διαρκώς ο έλεγχος του υποκειμένου πάνω στα μηνύματα που εκπέμπει κατά τη διάρκεια της επικοινωνιακής πράξης και αφορούν τον εαυτό του. Έχει τη δυνατότητα πια να επιλέξει ο ίδιος την έκθεση του εαυτού του, χωρίς την ανυπομονησία της έκφρασης του σώματος αλλά και το φόβο ότι η επιθυμία του θα αποκαλυφθεί υπό το βλέμμα του άλλου.

Σύμφωνα με τα δεδομένα της παρούσας έρευνας η διαμεσολαβημένη επικοινωνία της μετανεωτερικής εποχής θα μπορούσε να περιγραφεί ως εξής:

- **Δυνητικά ακατάπαυστη**: ο χρήστης μπορεί ανά πάσα στιγμή να επικοινωνήσει με οποιονδήποτε άλλο, ανεξάρτητα από τα φυσικά και κοινωνικά χωρο-χρονικά όρια, με μοναδική προϋπόθεση το να είναι διαρκώς συνδεδεμένος στο αόρατο τηλεπικοινωνιακό δίκτυο.
- **Αόρατη**: ο χρήστης συμμετέχει στην εξ αποστάσεως επικοινωνίας μέσω συγκεκριμένων αισθήσεων και σε καμία περίπτωση δεν συμμετέχει ολόκληρος στην αλληλεπίδραση που λαμβάνει χώρα. Τόσο ο ίδιος όσο και ο χρήστης παραμένουν αόρατοι και στην καλύτερη περίπτωση η χροιά και ο τόνος της φωνής θα είναι τα στοιχεία τα οποία θα πλαισιώσουν νοηματικά το νόημα που διακινείται.
- **Άμεση**: η επικοινωνία μπορεί να λάβει χώρα την ίδια στιγμή που θα την επιθυμήσει ή θα τη χρειαστεί ο χρήστης του κινητού τηλεφώνου.
- **Ελεύθερη (από κοινωνικό έλεγχο)** : το κινητό τηλέφωνο αποτελεί προσωπικό αντικείμενο και το συγκριτικό του πλεονέκτημα έναντι των υπολοίπων τεχνολογιών επικοινωνίας είναι ότι μεταφέρεται μαζί με το χρήστη. Συνεπώς μέσω αυτού ο τελευταίος έχει τη δυνατότητα της δημιουργίας προσωπικού χώρου οπουδήποτε και αν βρίσκεται, χωρίς τις κοινωνικές υπαγορεύσεις που παραδοσιακά χαρακτήριζαν τον ιδιωτικό και δημόσιο χώρο. Φαίνεται πως ο χρήστης κουβαλά μαζί του συνεχώς όχι το αντικείμενο κινητό τηλέφωνο αλλά τον προσωπικό του χώρο.
- **Καταναγκαστική (χωρίς αυτή δεν ανήκω = δεν υπάρχω)**: Η συνεχής ηλεκτρονική του διαθεσιμότητα τον καθιστά και διαρκώς «επικοινωνήσιμο», καθώς είναι στη διάθεση οποιουδήποτε, οποιαδήποτε στιγμή της ημέρας προκειμένου να συμμετάσχει σε οποιασδήποτε μορφής πράξη επικοινωνίας. Μέσω αυτών των πράξεων φαίνεται πως επιβεβαιώνει τις κοινωνικές του υπαγωγές και προσαρμόζει την κοινωνική

του ταυτότητα προκειμένου να ισορροπεί μεταξύ της φαινομενικά αντικειμενικής εξωτερικής πραγματικότητας και της εσωτερικής υποκειμενικής πραγματικότητας.

5.2. Η τεχνολογικά διαμεσολαβημένη αντανάκλαση του εαυτού

Η διαφοροποίηση της διαπροσωπικής επικοινωνίας, αποτέλεσμα της δυνατότητας του σύγχρονου υποκειμένου να παρουσιάζει διαφορετικά μέρη του εαυτού του την ίδια στιγμή σε διαφορετικούς άλλους, με κάποιους από τους οποίους μοιράζεται ενώ με κάποιους άλλους δεν μοιράζεται τα ίδια χωρικά κυρίως πλαίσια, έχει ως αποτέλεσμα τη συσσώρευση διαφορετικών αντανακλάσεων του εαυτού του, μέσα από τις οποίες μπορεί να επιλέξει και να κρατήσει εκείνες που ικανοποιούν περισσότερο το Ιδανικό του Εγώ. Η δυνατότητα που δίνει το κινητό τηλέφωνο στο χρήστη να αλληλεπιδρά με πολύ μεγαλύτερο αριθμό παρόντων ή απόντων άλλων, επιτρέπει τη σύνθεση μιας εικόνας ενός εαυτού, ο οποίος θα είναι πάντα επιβεβαιωμένος ως προς τις βασικές συνιστώσες που έχει θέσει το ίδιο το υποκείμενο, και ταυτόχρονα πάντα ρευστός. Η αίσθηση της ρευστότητας του εαυτού πηγάζει από την απουσία του σώματος στις εξ αποστάσεως αλληλεπιδράσεις του και από τη συνεχή διαδικασία αναστοχασμού της θέσης και της συμπεριφοράς στην οποία εμπλέκεται το σύγχρονο υποκείμενο προκειμένου να προσεγγίσει όσο το δυνατόν περισσότερο την ιδανική του αντανάκλαση. Η ανάγκη της ακατάπαυστης ανατροφοδότησης του από τους άλλους δεν έχει παρά ένα και μόνο σκοπό: την αναγνώριση τον ορίων του ίδιου του εαυτού του.

Το κοινωνικό υποκείμενο διατηρεί και σχέσεις οι οποίες δεν διαμεσολαβούνται πάντα από κάποιο τεχνολογικό μέσο. Η πρόσωπο-με-πρόσωπο αλληλεπίδραση δεν του αφήνει τα ίδια περιθώρια επιλογής των αντανακλάσεων που δέχεται από τους παρόντες άλλους, για το λόγο αυτό πολλές φορές επιλέγει να «φύγει» πνευματικά από το χώρο στον οποίο βρίσκεται προκειμένου να συσχετιστεί με μακρινούς άλλους που ανατροφοδοτούν με μεγαλύτερη ασφάλεια κομμάτια του εαυτού. Το κινητό τηλέφωνο του δίνει αυτή τη δυνατότητα τηλεμεταφοράς, αφήνοντας το σώμα πίσω κενό.

Η επικοινωνία πρόσωπο-με-πρόσωπο φαίνεται ότι προκαλεί ιδιαίτερη αμηχανία, κυρίως στους εφήβους και τους νέους, οι οποίοι από τη μια δυσκολεύονται να μιλήσουν για τον υπό διαμόρφωση εαυτό τους και από την άλλη είναι εξοικειωμένοι από μικρή

ηλικία με διαμεσολαβημένες μορφές επικοινωνίας. Το κινητό τηλέφωνο τους δίνει τη δυνατότητα να απομακρυνθούν από χώρους στους οποίους βρίσκονται αναγκαστικά (σπίτι, σχολείο κτλ.) και ταυτόχρονα να αποφύγουν τον έλεγχο των προσώπων εξουσίας (γονείς, εκπαιδευτικοί κτλ.) σε σχέση με τις επιλογές τους και την εικόνα του εαυτού τους που επιθυμούν να προβάλλουν. Μπορούν δηλαδή να βρίσκονται κλεισμένοι στο δωμάτιό τους, ακολουθώντας τους κανόνες που έχουν τεθεί από τους γονείς και την ίδια στιγμή να συνομιλούν, κυρίως μέσω του «αθόρυβου» γραπτού μηνύματος, με αναρίθμητους συνομήλικους.

Η επικοινωνία με το αντίθετο φύλο αποτελεί σημαντικό κομμάτι της εξ αποστάσεως επικοινωνίας των εφήβων. Το κινητό τηλέφωνο δημιούργησε τις συνθήκες για μια προσέγγιση διαφορετικού τύπου, στην οποία ο φόβος της απόρριψης του εαυτού από τον άλλο μειώνεται σημαντικά. Η απόσταση ευνοεί την αυτοαποκάλυψη και τη δοκιμή ρόλων και ορίων του εαυτού, χωρίς το φόβο της άμεσης έκθεσής του στο βλέμμα του άλλου. Εξάλλου και η ίδια η φύση της επικοινωνίας, κυρίως της μηνυματικής, μπορεί εύκολα να πάρει χαρακτήρα αστείου ή πειράγματος, κυρίως όταν η εξέλιξη της επικοινωνίας με τον άλλο δεν έχει το επιθυμητό αποτέλεσμα. Ο πομπός δηλαδή φαίνεται ότι διαθέτει μια πρωτόγνωρη «εξουσία» απέναντι στο δέκτη, κυρίως ως προς τον ορισμό της κατάστασης επικοινωνίας, γεγονός που τον απελευθερώνει από ενδοιασμούς που σχετίζονται με την απόρριψη των προθέσεών του. Το κινητό τηλέφωνο φαίνεται πως προσέδωσε ιδιαίτερη πλαστικότητα τόσο στο περιεχόμενο του μηνύματος όσο και στην κατάσταση που ορίζεται από την επικοινωνία, με μοναδικό σκοπό την προστασία του εαυτού από την απειλή απόρριψής του από τον άλλο.

Η δυνατότητα της απανταχού παρουσίας των σκέψεων και των ιδεών του υποκειμένου μέσω της τηλεμεταφοράς του λόγου του, καθώς και η επίδραση αυτού σε ανθρώπινα συναισθήματα και καταστάσεις χωροχρονικά απομακρυσμένες, του προσδίδει μια πρωτόγνωρη δύναμη. Επίσης, περισσότερο από κάθε άλλη φορά έχει πρόσβαση σε πληροφορίες που του επιτρέπουν να αντανακλάσει άμεσα τις αιτίες και τα αποτελέσματα των πράξεών του. Η προσπάθεια αυτό-ορισμού του χαρακτηρίζεται από πρωτόγνωρη ελευθερία, καθώς πλέον πρόκειται για διαδικασία που τροφοδοτείται από το παρόν και όχι από τους προκαθορισμένους κοινωνικούς ρόλους του υποκειμένου. Έχει τη δυνατότητα να προχωρήσει στην περίληψη μιας σειράς αφηγήσεων, ρόλων και τρόπων ζωής, η οποία θα συνθέσει την ιστορία του ποιος είναι και πως έφτασε στο εδώ και τώρα. Μια ιστορία η οποία είναι αρκετά διαδραστική και στηρίζεται στην ανάγκη του υποκειμένου για έλεγχο της κοινωνικής του παρουσίας και στην επιθυμία του για απελευθέρωση από τους

δεσμευτικούς κοινωνικούς κανόνες του παρελθόντος. Η αίσθηση ότι μπορεί να ελέγξει ανθρώπους, γεγονότα αλλά και τη συνεχή ανασύνθεση της ταυτότητάς του χωρίς την άμεση παρουσία του άλλου, τον φέρνει για πρώτη φορά στη θέση του δημιουργού της κοινωνικής του ταυτότητας και κυρίως του τρόπου που αυτή παρουσιάζεται, όπως και της προσωπικής του ιστορίας. Ενώ στις προηγούμενες παραδοσιακές κοινωνίες αυτή η προσωπική αφήγηση και ο κοινωνικός ρόλος δίνονταν έτοιμες στο υποκείμενο, στη μετανεωτερική κοινωνία είναι υποχρεωμένο να τη δημιουργήσει μόνο του μέσω μιας συνεχούς διαδικασίας αναστοχασμού, η οποία οδηγεί στη στοιχειοθέτηση και ενσωμάτωση των πραγματικών γεγονότων στη συνεχιζόμενη ιστορία του εαυτού του.

Η δυνατότητα της απανταχού παρουσίας του προϋποθέτει ότι βρίσκεται διαρκώς σε γνωστική εγρήγορση, όπως επίσης και ότι παραμένει συνδεδεμένος με εκείνα τα μέσα που του επιτρέπουν την ενημέρωση και τη δράση εξ αποστάσεως. Η συνεχής επικοινωνιακή διαθεσιμότητα εμφανίζεται ως ανάγκη και την ίδια στιγμή υποχρέωση του σύγχρονου υποκειμένου, το οποίο αν επιθυμεί να ορίζει το ίδιο την κοινωνική του θέση και εικόνα, θα πρέπει να «μη χάνει κλήση», θα πρέπει να βρίσκεται πάντα στο τέλος της γραμμής, έτοιμο να ανταποκριθεί στο κάλεσμα για επικοινωνία. Με αυτή η συνεχή διαθεσιμότητά του επιβεβαιώνει και το ρόλο που συνειδητά έχει παρουσιάσει στον άλλο, ικανοποιώντας παράλληλα τις προσδοκίες που αυτή η επιλογή έχει δημιουργήσει.

5.3. Η ρευστότητα της κοινωνικής ταυτότητας του υποκειμένου

Οι συνεντεύξεις των υποκειμένων της έρευνας έδειξαν με τρόπο χαρακτηριστικό ότι μέσω του κινητού τηλεφώνου επικοινωνούν κυρίως με τους σημαντικούς άλλους με τους οποίους επικοινωνούν αρκετά συχνά και πρόσωπο-με-πρόσωπο. Μάλιστα υποστηρίζουν ότι συχνά η εξ αποστάσεως επικοινωνία γίνεται χωρίς συγκεκριμένο λόγο και ίσως και αμέσως μετά από μια συνάντηση πρόσωπο-με-πρόσωπο με τον άλλο. Δηλαδή πρόκειται περισσότερο για μια λειτουργία επικύρωσης της σχέσης με τον άλλο και επιβεβαίωσης ότι ανήκουν σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, στις οποίες κατέχουν σημαντική θέση και από τις οποίες αντλούν πολύτιμο υλικό για τη σύνθεση της κοινωνικής τους ταυτότητας. Το αίσθημα του κοινωνικού ανήκειν και της αναγνώρισής του από την ομάδα υπαγωγής, αποτελεί σημαντικό όπλο στον αγώνα του μετανεωτερικού υποκειμένου ενάντια στη μοναξιά και την υπαρξιακή ανασφάλεια που μια τέτοια πιθανότητα γεννά. Το άτομο

αισθάνεται ασφαλές κρατώντας στο χέρι και έχοντας διαρκώς μαζί του τους σημαντικούς άλλους, οι οποίοι μπορούν ανά πάσα στιγμή να το βγάλουν από μια δύσκολη κοινωνική κατάσταση και κυρίως από τη μοναξιά του με το πάτημα ενός κουμπιού.

Το κινητό τηλέφωνο επιτρέπει στο χρήστη να επιτελεί πολλαπλούς ρόλους και να αποτελεί μέλος διαφορετικών κοινωνικών ομάδων, καλύπτοντας ταυτόχρονα το συγκρουσιακό χαρακτήρα κάποιων από αυτούς, καθώς επιτρέπει την ταχύτατη εναλλαγή του προσκηνίου σε παρασκήνιο και το αντίθετο. Η ταχύτητα εναλλαγής των ρόλων αποτελεί ένα νέο στοιχείο στην εμπειρία του σύγχρονου υποκειμένου, το οποίο χρησιμοποιεί το νέο μέσο σε ένα παιχνίδι εμφάνισης και εξαφάνισης πλευρών του εαυτού, στο οποίο δεν συμμετέχει το σώμα και το οποίο έχει ως στόχο τον αναστοχασμό και την αναπροσαρμογή τους με βάση κυρίως την ανατροφοδότηση που παίρνει από τους άλλους. Απόρροια των παραπάνω είναι η απελευθέρωση του υποκειμένου από τους χωρικούς περιορισμούς που προϋπόθετε η εκτέλεση ενός ρόλου και από το αξιολογικό βλέμμα του άλλου, το οποίο περιόριζε την ελεύθερη έκφραση μύχιων πλευρών του εαυτού.

Η ασφάλεια που παρέχει η υπαγωγή σε κοινωνικές ομάδες και η ελευθερία της έκφρασης και δοκιμής αθέατων πλευρών του εαυτού, αποτελούν σύμφωνα με την υπόθεση της παρούσας έρευνας τις δυο βασικές συνιστώσες της χρήσης του κινητού τηλεφώνου από τους νέους σε ηλικία χρήστες. Το κοινωνικό υποκείμενο επιθυμεί την ελευθερία από τους κανόνες, που μέχρι πρότινος καθόριζαν την κοινωνική του ζωή, αλλά ταυτόχρονα αναζητά συνεχώς την ανατροφοδότηση από τις ομάδες υπαγωγής και τους σημαντικούς άλλους προκειμένου να προμηθεύεται τις πληροφορίες που χρειάζεται κατά τη συνεχή διαδικασία αναστοχασμού και προσαρμογής της κοινωνικής του ταυτότητας. Οι άλλοι είναι εκεί για αυτόν, έτοιμοι να επιβεβαιώσουν τη μοναδικότητά του αλλά και να τον προστατεύσουν από τις αναρίθμητες απειλές που φαντάζεται ότι θα δεχτεί από τον κοινωνικό περίγυρο. Για να γίνει αυτό θα πρέπει και ο ίδιος να δεσμευτεί ότι θα είναι ενεργό μέλος της ομάδας και συνεχώς διαθέσιμος να απαντήσει στις δικές τους «εκκλήσεις» για ανατροφοδότηση σχετικά με τον εαυτό και τα όριά του. Μοιάζει σαν η μετανεωτερική εποχή να αντιστοιχεί στην παιδική ηλικία, όταν το παιδί απόλυτα εξαρτημένο συναισθηματικά από τους σημαντικούς άλλους μαθαίνει να περπατά και να απομακρύνεται σωματικά από αυτούς, αλλά μη όντας σίγουρο για τον εαυτό του, συνεχώς γυρνάει πίσω για να διαβάσει την αναγνώριση στα μάτια τους και να νιώσει την ασφάλεια ότι θα είναι πάντα εκεί για αυτό.

Ο σύγχρονος άνθρωπος ενώ έχει προσαρμοστεί στην ταχύτητα απάντησης που απαιτούν τα εξωτερικά ερεθίσματα, αδυνατεί να τα επεξεργαστεί γνωστικά και

συναισθηματικά με τον ίδιο ρυθμό. Είναι σαφώς αισθητηριακά προσανατολισμένος προς τα έξω, προς τον άλλο, προσπαθώντας να κερδίσει την προσοχή και το ενδιαφέρον του και να αναγνωρίσει στα θραύσματα των εικόνων και του λόγου του τα όρια του δικού του εαυτού, προκειμένου να δημιουργήσει την ιδανική προσωπική ιστορία, η οποία πιστεύει πως θα τον οδηγήσει στην ολοκλήρωση. Το κινητό τηλέφωνο αποτελεί το πιο ολοκληρωμένο μέσο αυτορύθμισης του μετανεωτερικού υποκειμένου και διαχείρισης της εικόνας του εαυτού του, καθώς του δίνει τη δυνατότητα να έρθει σε επαφή με αναρίθμητους μακρινούς άλλους οποιαδήποτε στιγμή το επιθυμήσει και να ζητήσει εκείνες τις αντανακλάσεις που θα επιβεβαιώσουν την ιδανική αυτοεικόνα του.

Η ενδιάμεση περιοχή εμπειρίας που δημιουργεί η παρουσία του κινητού τηλεφώνου, η οποία δεν ανήκει εξ ολοκλήρου ούτε στην εσωτερική αλλά ούτε και στην εξωτερική πραγματικότητα, αφήνει στο χρήστη το περιθώριο να αισθανθεί δημιουργικός παίζοντας συνεχώς με τον ίδιο του τον εαυτό . Το παιχνίδι αυτό φαίνεται ότι είναι ιδιαίτερα σημαντικό για το μετανεωτερικό υποκείμενο μολονότι κρύβεται τεχνηέντως πίσω από την αυτονόητη καθολικότητα της σύγχρονης επικοινωνίας.

5.4. Προβλήματα και Ανασταλτικοί Παράγοντες κατά την Εκπόνηση της Εργασίας

Οι τεχνολογικές εξελίξεις όσον αφορά τον κλάδο των τηλεπικοινωνιών χαρακτηρίζονται ως ραγδαίες από τους ειδικούς του χώρου. Η παρούσα έρευνα διήρκησε σχεδόν οκτώ χρόνια, από την σύλληψη της ιδέας μέχρι και την ολοκλήρωση της συγγραφής της. Η άμεση παρατήρηση διενεργήθηκε από τον Μάρτιο έως τον Δεκέμβριο του έτους 2005, οι εξερευνητικές συνεντεύξεις με τις ομάδες ξεκίνησαν τον Σεπτέμβριο του 2005 και ολοκληρώθηκαν τον Ιανουάριο του 2006. Οι τριάντα έξι ατομικές συνεντεύξεις διενεργήθηκαν το χρονικό διάστημα Απρίλιος – Σεπτέμβριος 2006 και οι υπόλοιπες δεκατρείς το έτος 2007 (Αύγουστος – Σεπτέμβριος).

Σε αυτό το χρονικό διάστημα συντελέστηκαν τεράστιες αλλαγές στον τομέα της τεχνολογίας. Θα αναφέρουμε συνοπτικά κάποιες από αυτές για να δείξουμε το μέγεθος και την ταχύτητα των αλλαγών: το πέρασμα από τα κινητά β΄ γενιάς σε αυτά της γ΄ γενιάς, πράγμα που σημαίνει νέες υπηρεσίες όπως είναι η βιντεοκλήση (τηλεφωνική κλήση κατά την οποία οι δυο συνομιλητές μπορούν να βλέπουν ο ένας τον άλλο από την οθόνη του κινητού, το οποίο λειτουργεί και σαν βιντεοκάμερα) και η σύνδεση με το ίντερνετ, φθηνότερα πακέτα σύνδεσης και κυρίως παροχή δωρεάν μηνυμάτων, προσάρτηση φωτογραφικής μηχανής και βιντεοκάμερας στην πλειοψηφία των νέων μοντέλων, υπηρεσία ραδιοφώνου στο κινητό τηλέφωνο, δυνατότητα αποθήκευσης μουσικών κομματιών σε μορφή mp3 και αναπαραγωγής της κτλ.

Το κινητό τηλέφωνο μεταμορφώνεται μέρα με τη μέρα προσπαθώντας να καλύψει ποικίλες ανάγκες των χρηστών του. Συνεπώς αν και καταβλήθηκε κάθε δυνατή προσπάθεια να παρακολουθηθούν αυτές του οι μεταμορφώσεις, κυρίως με τη χρονική επιμήκυνση της ερευνητικής διαδικασίας, σήμερα το κινητό τηλέφωνο μπορεί να σημαίνει πολλά περισσότερα για της κατόχους του, αλλά ελπίζουμε όχι τόσο διαφορετικά από αυτά που αποτυπώνονται στην παρούσα έρευνα. Μπορεί δηλαδή να «φορτώνεται» με νέες υπηρεσίες, να «ντύνεται» με διαφορετικές προσόψεις και να του κρεμάμε φυλαχτά, αλλά οι βασικές ψυχοκοινωνιολογικές του λειτουργίες πιστεύουμε ότι σκιαγραφούνται με αρκετά σαφή τρόπο από τους συμμετέχοντες της έρευνας.

5.5. Προτάσεις για Περαιτέρω Έρευνα

Η συγκεκριμένη έρευνα αποτελεί μια προσπάθεια καταγραφής των καθημερινών πρακτικών χρήσης του κινητού τηλεφώνου από τα σύγχρονα υποκείμενα, καθώς και ερμηνείας των σημασιών που έχουν προσδώσει τα ίδια στο συγκεκριμένο αντικείμενο, κυρίως σε ότι αφορά την παρουσίαση του εαυτού τους και τη διαχείριση των σχέσεών τους με τους άλλους. Τα συμπεράσματα που προέκυψαν και τα οποία αναφέρονται σε μια τελετουργική περισσότερο χρήση του κινητού τηλεφώνου, μπορούν να συνδράμουν στη διατύπωση νέων ερευνητικών ερωτημάτων με στόχο τη λεπτομερέστερη περιγραφή καθημερινών συμπεριφορών και κοινωνικών διαδικασιών.

Οι διαπροσωπικές σχέσεις αποτελούν ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον πεδίο στο οποίο θα μπορούσε να εστιάσει η έρευνα για τις νέες τεχνολογίες και κυρίως αναφορικά με τα νέα δεδομένα που εισάγει η εκτεταμένη χρήση του κινητού τηλεφώνου. Τόσο οι φιλικές όσο και οι ερωτικές σχέσεις διαμεσολαβούνται σε μεγάλο βαθμό από το κινητό τηλέφωνο, σε σημείο που πιθανόν αυτή η εξ αποστάσεως επικοινωνία μεταβάλλει τη δομή και τα χαρακτηριστικά τους, εισάγοντας νέους κανόνες ή προσαρμόζοντας στα νέα δεδομένα τους ήδη υπάρχοντες.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα είχε η έρευνα των καθημερινών πρακτικών χρήσης του κινητού τηλεφώνου και των σημασιών που αυτό προσλαμβάνει για τους χρήστες μεγαλύτερης ηλικίας (άνω των 40 ετών). Η αναφορά στη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα σχετίζεται με το γεγονός ότι μέχρι τη στιγμή της υιοθέτησης αυτού του νέου τρόπου επικοινωνίας, η καθημερινή πρακτική των υποκειμένων περιοριζόταν στην πρόσωπο-με-πρόσωπο αλληλεπίδραση με τον άλλο. Η χρήση του και οι σημασίες που αυτό προσλαμβάνει πιθανόν να διαφέρουν αρκετά από τις αντίστοιχες των εφήβων και νέων ηλικιακά ατόμων.

Η διαρκής εξέλιξη των μέσων επικοινωνίας και οι συνεχώς νέες δυνατότητες που προσφέρουν στους χρήστες τους, οδηγούν στη μετάλλαξη της εμπειρίας του κοινωνικού κόσμου και συνεπώς του εαυτού, με ρυθμούς που δύσκολα μπορεί να αποτυπώσει η σύγχρονη κοινωνική έρευνα. Οι πράξεις των υποκειμένων (λεκτικές ή μη) φαίνεται πως αποτελούν το μοναδικό ασφαλή τρόπο προσέγγισης και περιγραφής αυτών των αλλαγών και των συνεπειών τους στην ανθρώπινη εμπειρία.

Βιβλιογραφία

Anzieu, D. & Martin, J.Y. (1968). *La dynamique des Groupes Restreints.* Paris : P.U.F.

Archer, M.S. (2007). *Making our way through the world: Human reflexivity and social mobility.* Cambridge: Cambridge University Press.

Ball, D.W.(1968). Towards a sociology of telephone and telephoners. Στο Truzzi, M. (Ed.). *Sociology and everyday life_(σελ. 121-138)* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Βανιέ, Α. (2001). *Λακάν: Όσο πιο απλά γίνεται...* (Γ.Οικονόμου, Μετάφ.). Αθήνα: Κέδρος.

Barus-Michel, J. (2010). Η παράβαση ως κανόνας της υπερμοντέρνας κοινωνίας. Στο Ναυρίδης, Κλ. & Χρηστάκης, Νικ. (επιμ.). *Το υπερνεωτερικό υποκείμενο (σελ. 37-26)* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Baudrillard, J. (1991). *Η έκσταση της επικοινωνίας.* Αθήνα: Καρδαμίτσα.

Baudrillard on the New Technologies: An interview with Claude Tribaut (1996). Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.uta.edu/english/apt/collab/texts/newtech.htm (23/8/2005).

Bauman, Z. (2002). *Η μετανεωτερικότητα και τα δεινά της.* Αθήνα: Ψυχογιός.

Bergvik, S. (2004). *Disturbing cell phone beahavior – a psychological perspective. Implications for mobile technology in tourism.* Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.telenor.com/rd/pub/rep04/R_29_2004.pdf (30/10/2005).

Βίννικοτ, Ντ. (1979). *Το παιδί, το παιχνίδι και η πραγματικότητα* (Γ. Κωστόπουλος, Μεταφ). Αθήνα: Καστανιώτης.(Το πρωτότυπο έργο δημοσιεύτηκε το 1971).

Βιντάλ, Σ. & Σίγνιτζερ Μπ. (1998). *Εφαρμοσμένη Επικοινωνία: Μια εισαγωγή στον επικοινωνιακό σχεδιασμό* (Κ. Μεταξά, Μετάφ.). Αθήνα: Καστανιώτης. (Το πρωτότυπο έργο δημοσιεύτηκε το 1991).

Bordo, S. (1993). *Unbearable Weight – Feminism, Western Culture and the Body,* Barkley – London: University of California Press.

Carey, J.W. (1975). A cultural approach to communication. *Communication, 2,* 1-22.

Caron, H.A. & Caronia, L. (2007). *Moving Cultures: Mobile communication in everyday life.* Canada: McGill-Queen's University Press.

Castells, M. et al. (2004). *The mobile communication society: A cross-cultural analysis of available evidence on the social uses of wireless communication technology.* Anneberg Research Network on International Communication. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: citeseerx.ist.psu.edu./viewdoc/download?doi=10.1.1.109.3872.pdf

Cooley, C.H. (1964). *Human Nature and the Social Order.* New York: Schocken.

Cooligan, H. (1990). *Research Methods and Statistics in Psychology.* London: Hodder & Stoughton

Crabtree, J. et al. (2003). *Mobile UK. Mobile phones end everyday life.* London: The Work Foundation. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://portal.acm.org/citation.cfm?doid=500292 (16/12/2009)

Δασκολιά, Μ. (2004). *Θεωρία και Πράξη στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Οι προσωπικές θεωρίες των εκπαιδευτικών.* Αθήνα: Μεταίχμιο.

Debray, R. (1997). *Η επιστήμη της επικοινωνίας: Ιδέες γενικής μεσολογίας.* (Κ. Ουγουρλόγλου, Μετάφ.) Αθήνα: Λιβάνη. (Το πρωτότυπο έργο δημοσιεύτηκε το 1991).

De Gournay, C. (2002). Pretence of intimacy in France. Στο Katz, J. & Aakhus, M. (eds.). *Perpetual contact – Mobile communication, private talk, public performance (193-205).* Cambridge: Cambrigde University Press.

Eco, U. (1983). *Η σημειολογία στην καθημερινή ζωή* (2η έκδ.) Αθήνα:Μάλλιαρης-Παιδεία Α.Ε.

Eriksen, H.T. (2005). *Η τυραννία της στιγμής: Γρήγορος και αργός χρόνος στην εποχή της πληροφορίας* (Α. Σίμογλου, Μετάφ.). Αθήνα: Σαββάλας.

Fox, K. (2001). *"Evolution, alienation and gossip": The role of the mobile telecommunications in the 21st century*. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.sirc.org/publik/gossip.shtml (13/4/2006)

Fortunati, L. (2002). The mobile phone towards new categories and social relations. *Information, Communication and Society, 5,* 513-528.

Gergen, K., & Gergen, M. (1981). *Social Psychology*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.

Gergen, K. (2002). The challenge of absent presence. Στο Katz, J. & Aakhus, M. (eds.). *Perpetual contact – Mobile communication, private talk, public performance (297-241)*. Cambridge: Cambrigde University Press.

Geser, H. (2003). Towards a sociological Theory of the Mobile Phone. *Sociology of the mobile phone.* Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://socio.ch/mobile/t_geser1.htm (7/8/2007)

Giddens, A. (2001). *Οι συνέπειες της Νεωτερικότητας* (Γ. Μερτίκας, Μετάφ.). Αθήνα: Κριτική. (Το πρωτότυπο έργο δημοσιεύτηκε το 1990).

Giddens, A. (2005). *Η μεταμόρφωση της οικειότητας* (Α. Καλογιάννης, Μετάφ.). Αθήνα: Πολύτροπον. (Το πρωτότυπο έργο δημοσιεύτηκε το 1992).

Glaser, B. & Strauss, A. (2003). Η ανακάλυψη της βάσιμης θεωρίας. Στο: Καλφόπουλος, Κ. (επιμ.) *Η ποιοτική παράδοση στις Κοινωνικές Επιστήμες* (137-162). Αθήνα: νήσος.

Goffman, E. (1967). *Interaction Ritual: Essays in face-to-face behavior*. New York: Pantheon Books.

Goffman, E. (1996). *Συναντήσεις: Δυο μελέτες στην Κοινωνιολογία της Αλληλεπίδρασης*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Goffman, E. (2006). *Η παρουσίαση του εαυτού στην καθημερινή ζωή* (Μ. Γκόφρα, Μετάφ.). Αθήνα: Αλεξάνδρεια. (Το πρωτότυπο έργο δημοσιεύτηκε το 1959).

Haddon, L. (2002). Youth and Mobile: The British case and further questions. *De Juventud, 57,* 115-124. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.itu.int/osg/spu/ni/ubiquitons/Papers/Youth_and_mobile_2002.pdf. (5/4/2009)

Havinghurst, R.J. (1972). *Developmental tasks and education (3rd ed.)* New York: D. McKay.

Hayes, N. (1998). *Foundations of psychology: An introduction text.* UK: Nelson.

Hedbring, S. (2002). *Mobile Messaging Usability – Social and pragmatic aspects.* Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.cid.nada.kth.se/pdf/CID-192.pdf (12/4/2005)

Henderson, S. Taylor, R. & Thompson, R. (2002). In touch: young people, communication and technologies. *Information, Communication and Society, 5,* 494-512.

Huizinga, J. (1955). *Homo Ludens; A study of the play –element in culture.* Boston: Beacon Press.

Humphreys, L. (2003). *Social interaction in a wireless era.* Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.asc.upenn.edu/usr/lhumphreys/Cellphones%20in%20Public.doc (1/3/2006).

Jenkins, R. (2007). *Κοινωνική Ταυτότητα* (Κ. Γεωργοπούλου, Μετάφ.). Αθήνα: Σαββάλας. (Το πρωτότυπο έργο δημοσιεύτηκε το 2004).

Katz, J. & Aakhus, M. (eds.) (2002). *Perpetual contact – Mobile communiacation, private talk, public performance.* Cambridge: Cambrigde University Press.

Κούρτη, Ε. (2003). *Η επικοινωνία στο διαδίκτυο.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Kucklich, J. (2003). *Play and Playability as Key Concepts in New Media Studies.* Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.playability.de/Play.pdf. (11/10/.2007)

Lacohee, H. et al. (2003). A social history of the mobile telephone with a view of its future. *BT Technology Journal, 21(3)*, 203 – 211.

Lasen, A. (2002). *A comparative study of mobile phone use in public places in London. Madrid and Paris.* Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.surrey.ac.uk/dwrc/papers/CompStudy.pdf (3/7/2006).

Λήντερ, Ντ. (1998). *Γιατί οι γυναίκες γράφουν περισσότερα γράμματα από όσα στέλνουν;* (Μ. Κιτροέφ, Μετάφ.). Αθήνα: Πόλις.

Ling, R. (1998). *"It rings all the time": The use of the telephone by Norwegian Adolescents.* Kjeller: Telenor R&D Report.

Ling, R. (2002). *The social juxtaposition of mobile telephone conversations and public spaces.* Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.telenor.no/fou/program/nomadiske/articles/rich/[2002]Juxtaposition.pdf (3/7/2007)

Ling, R. (2004). *The mobile connection: The cell phone's impact on society.* Morgan Kaufmann Publishers – Elsevier.

Ling, R. & Yttri, B.(2002). Hyper-coordiantion via mobile phones in Norway. Στο Katz, J. & Aakhus, M. (eds.). *Perpetual contact – Mobile communiacation, private talk, public performance.* Cambridge: Cambrigde University Press.

Lippa, R. (χ.χ.). *Κοινωνική Ψυχολογία.* Αθήνα: Έλλην

Lobet – Maris, C. & Henin, L. (2002). Talking without communicating or communicating without talking: From the GSM to the SMS, *Revista de Estudios de Juventud, 57,* 101-114. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.itu.int/osg/spu/ni/ubiquitons/Papers/Youth_and_mobile_2002.pdf. (5/4/2009)

Λυδάκη, Α. (2001). *Οι ποιοτικές μέθοδοι της Κοινωνικής έρευνας.* Αθήνα: Καστανιώτης.

Μακλούαν, Μ. (χ.χ.). *Media: Οι προεκτάσεις του ανθρώπου* (Σ. Μάνδρος, Μετάφ.). Αθήνα: Κάλβος.

Μακρινιώτη, Δ. (επιμ.) (2004). *Τα όρια του σώματος: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις.* Αθήνα: νήσος.

Mason, J. (2003). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Maisonneuve, J. (2001). *Εισαγωγή στη Ψυχοκοινωνιολογία* (Ν. Χρηστάκης, Μετάφ.). Αθήνα: Τυπωθήτω. (Το πρωτότυπο έργο δημοσιεύτηκε το 1973).

Mante, E.A. & Piris, D. (2000). SMS use by Young people in the Netherlands. *Revista de Estudios de Juventud, 57,* 47-59. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.itu.int/osg/spu/ni/ubiquitons/Papers/Youth_and_mobile_2002.pdf. (5/4/2009)

Mead, G.H. (1934). *Mind, Self and Society from the standpoint of a Social Behaviorist,* Σικάγο: University of Chicago Press.

Ναυρίδης, Κλ. (1994). *Κλινική Κοινωνική Ψυχολογία.* Αθήνα: Παπαζήση.

Ναυρίδης, Κλ. & Χρηστάκης, Ν. (επιμ.) (2005). *Κοινωνίες σε κρίση και αναζήτηση νοήματος.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ντάβου, Μπ. (2000). *Οι διεργασίες της σκέψης στην εποχή της πληροφορίας.* Αθήνα: Παπαζήση.

Ντολτό, Φ. & Ντολτό-Τόλιτς, Κ. (2004). *Έφηβοι: Προβλήματα και Ανησυχίες* (11η έκδ.) (Ι. Παπαγιάννη, Μετάφ.). Αθήνα: Πατάκης.

Oksman, V.& Rautiainen, P. (2002). "I' ve got my whole life in my hand": Mobile communication in the everyday life of children and teenagers in Finland. *Revista de Estudios de Juventud, 57,* 25-32. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο:

http://www.itu.int/osg/spu/ni/ubiquitons/Papers/Youth_and_mobile_2002.pdf. (5/4/2009)

Παπαστάμου, Στ. (1993). *Εγχειρίδιο Κοινωνικής Ψυχολογίας* (4η έκδ.) Αθήνα: Οδυσσεάς.

Petriera, P. (2005). Mobile phones, Identity and Discursive Intimacy. *Journal of Human Techonology, 1,* 23-44.

Plant, S. (2000). *On the mobile: the effects of mobile telephones on social and individual life.* Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.motorola.com/mot/documents/0,1028,333,00.pdf (7/12/2004)

Robbins, K.A. & Turner, M.A. (2002). United States: popular, pragmatic and problematic. Στο Katz, J. & Aakhus, M. (eds.). *Perpetual contact – Mobile communiacation, private talk, public performance (80-93).* Cambridge: Cambrigde University Press.

Rogers, E.M. & Kincaid, D.L. (1981). *Communication Networks: Toward a paradigmfor Research.* New York: Free Press

Σένετ, P. (1999). *Η τυραννία της οικειότητας* (Γ. Μέρτικας, Μετάφ.). Αθήνα: Νεφέλη.

Skog, B. (2002). Mobile and the Norwegian teen: identity, gender and class. Στο Katz, J. & Aakhus, M. (eds.). *Perpetual contact – Mobile communiacation, private talk, public performance (139 – 169).* Cambridge: Cambrigde University Press.

Tajfel, H. & Turner, J.C. An integrative theory of intergroup conflict. Στο Austin, W.G. & Worchel, S. (eds.) (1979). *The social psychology of intergroup relations.* Monterey, California: Brooks, Cole.

Taylor, S. & Harper, R. (2002). *Age-old practices in the "New World": A study of gift-giving between teenage mobile phone users.* Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.surrey.ac.uk/~hus1at/Files/CHI_2002.pdf (11/10/2005).

Tesch, R. (2002). *Qualitative research – Analysis Types and Software Tools.* Routledge / Falmer.

Thompson, B.J. (1999). *Νεωτερικότητα και Μέσα Επικοινωνίας.* (Γ. Καραμπίνη – Ν. Σώκου, Μετάφ.). Αθήνα: Παπαζήσης.

Tisseron, S. (2000). *Petites Mythologies d' aujourd' hui.* Aubier.

Townsend, A.M. (2000). Life in the Real Time City : Mobile Telephones and Urban Metabolism . *Journal of Urban Technology, 7,* 85-104.

Truch, A.&Hulme, M. (2004). Exploring the implications for social identity of the new sociology of the mobile phone. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.csmtc.co.uk/pieces/Mobile.pdf (13/5/2007).

VPRC (2006). Εθνική έρευνα για τις νέες τεχνολογίες και της ΚΤΠ: «Κατοχή και χρήση Κινητής Τηλεφωνίας στην Ελλάδα». Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.ebusinessforum.gr (13/8/2007).

Watzlawick, P., Bavelas, J.B., Jackson, D.D. (2005). *Ανθρώπινη επικοινωνία και οι επιδράσεις της στην συμπεριφορά* (Α. Γολέμη, Μετάφ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. (Το πρωτότυπο έργο δημοσιεύτηκε το 1967).

Wei, R. & Leung, L. (1999). Blurring public and private behaviors in public space: policy challenges in the use and improper use of the cell phone. *Telematics and Informatics, 16,* 11-26.

Wolton, D. (2005). *Σκέψεις για την επικοινωνία* (Β. Νασούλη, Μετάφ.). Αθήνα: Σαββάλας. (Το πρωτότυπο έργο δημοσιεύτηκε το 1997).

Παράρτημα Ι :

Εργαλεία Παραγωγής Δεδομένων

1. Φύλλο Παρατήρησης

		ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ ΟΜΙΛΟΥΝΤΑ	ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ ΠΑΡΕΑΣ
ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ	29/4/2015		
ΧΩΡΟΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ	ΔΡΟΜΟΛΑΚΑ ΠΑΡΑΛΙΑ ΒΟΛΟΥ - ΑΛΛΑΝΕΙΑ ΕΠΙΤΑΦΙΩΝ		
ΔΙΑΡΚΕΙΑ	21:00 - 22:30	1.Αποδοχή / απόρριψη κλήσης	1. Αντίδραση - Ενόχληση / Αδιαφορία
ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ	3		
ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ	ΕΚΜΕΤΣΙΖΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ		
Α/Α	**1**		
ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ	**21:00 - 21:45**		
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ			
		2.Τόνος φωνής	2. Συμμετοχή στην συνδιάλεξη
		3. Εκφράσεις Προσώπου	3.Εκφράσεις προσώπου
		4. Στάση Σώματος	4. Στάση σώματος
		5. Παραμονή / εγκατάλειψη χώρου	

2. Διερευνητικό Ερωτηματολόγιο Χρήσης Κινητού Τηλεφώνου – Οδηγός Συνέντευξης

Α. Δημογραφικά Στοιχεία

Φύλο:.....
.....

Ηλικία:.....
...

Επαγγελματική
Κατάσταση:.....

Περιοχή
Κατοικίας:.....

Β. Ερωτήσεις Χρήσης Κινητού Τηλεφώνου

1. Από ποια ηλικία έχετε δικό σας κινητό τηλέφωνο;

2. Για ποιο λόγο το αγοράσατε / σας το αγόρασαν;

3. Ποιες είναι οι υπηρεσίες που χρησιμοποιείτε κυρίως και γιατί;

4. Πόσες συσκευές κινητών τηλεφώνων έχετε αλλάξει (κάθε πότε) και γιατί;

5. Το έχετε διαρκώς μαζί σας;

6. Συνήθως που το τοποθετείτε όταν:

Α. Είστε σε κίνηση;
Β. Όταν κάθεστε ή είστε σε κλειστό χώρο;

7. Σε ποιες περιπτώσεις:

Α. Το βάζετε στο αθόρυβο;
Β. Το κλείνετε;

8. Πιστεύετε ότι θα έπρεπε να απαγορευθεί η χρήση των κινητών τηλεφώνων ΄σε συγκεκριμένους χώρους ή καταστάσεις. Αν ναι, γιατί;

9. Ποιες και πόσες ώρες της ημέρας ασχολείστε με το κινητό σας τηλέφωνο;

10. Έχετε κατεβάσει ringtone ή logo οθόνης; Ποια ήταν τα κριτήρια επιλογής τους;

11. Αναφέρατε μια ενοχλητική στιγμή που θυμάστε σχετικά με τη χρήση κινητού τηλεφώνου.

12. Αναφέρατε τα τρια άτομα με τα οποία επικοινωνείτε πιο συχνά μέσα στην ημέρα:

13. Τι σημαίνει το κινητό τηλέφωνο για εσάς;

3. Οδηγός Ατομικών Συνεντεύξεων

Κατηγορίες	Ερωτήσεις
Α1. Το κινητό τηλέφωνο και το Σώμα	Α.1.1. Το κινητό τηλέφωνο που το έχετε όταν περπατάτε; Α.1.2. Σε ποιες περιπτώσεις αγγίζετε / πιάνετε το κινητό τηλέφωνο; Α.1.3. Όταν είστε στο σπίτι, το κινητό τηλέφωνο που βρίσκεται; Το παίρνετε μαζί σας όταν αλλάζετε δωμάτιο; Α.1.4.Όταν κοιμάστε που έχετε το κινητό τηλέφωνο? Υπάρχει περίπτωση να το έχετε κάτω από το μαξιλάρι ή δίπλα σας; Α.1.5. Χρησιμοποιείτε την δόνηση; Αν, ναι, που το έχετε για να το καταλάβετε; Α.1.6. Αν υπήρχε η δυνατότητα το κινητό να είναι μέρος του σώματός μας, τι θα ήταν;
Α2. Το κινητό τηλέφωνο ως ενδιάμεση περιοχή εμπειρίας (Παιχνίδι – Ονειροπόληση)	Α.2.1. Σε καθημερινή βάση όταν θέλετε να χαλαρώσετε, τι κάνετε; Α.2.2. Όταν ασχολείστε με το κινητό τηλέφωνο αισθάνεστε ότι χαλαρώνετε; Α.2.3. Για ποιους λόγους συνήθως χρησιμοποιείτε το κινητό; Α.2.4. Υπάρχουν κάποια άτομα με τα οποία «παίζετε» μέσω κινητού; Δηλαδή, χωρίς να υπάρχει ιδιαίτερος λόγος επικοινωνίας, να τους πάρετε τηλέφωνο ή να τους στέλνετε μηνύματα πειρακτικά / διερευνητικά / αισθηματικά; Α.2.5. Αν συμβαίνει, τα άτομα αυτά είναι συνήθως φίλοι σας ή άτομα με τα οποία δεν βρίσκεστε συχνά; Α.2.6. Υπάρχουν άτομα με τα οποία δεν γνωρίζεστε από κοντά αλλά επικοινωνείτε μέσω του κινητού; Αν ναι, τι περιεχόμενο έχει συνήθως η επικοινωνίας σας; Α.2.7. Περιμένετε με αγωνία μηνύματα ή τηλέφωνα από αγαπημένα σας πρόσωπα ή πρόσωπα που σας ενδιαφέρουν; Όταν αυτά δεν έρχονται τι σκέφτεστε; Α.2.8. Χρησιμοποιείτε το κινητό όταν βαριέστε σε κάποιο χώρο; Συνήθως σε ποιους; Α.2.9. Έχετε γράψει κάποιο μήνυμα το οποίο δεν το στείλατε

	ποτέ στον παραλήπτη; Για ποιο λόγο; Α.2.10. Το κινητό αντανακλά στοιχεία της προσωπικότητάς σας; Π.χ. χρωματικές προτιμήσεις, μουσικές προτιμήσεις, εικόνες κτλ. Α.2.11. Πόσο συχνά διαβάζετε ή βλέπετε τα στοιχεία που έχτε αποθηκευμένα στο κινητό σας; Α.2.14. Αποθηκεύετε τα πάντα στο κινητό σας; Αν όχι, ποια είναι τα κριτήρια για να αποθηκεύσετε κάποιο μήνυμα ή φωτογραφία;
Α3. Το κινητό τηλέφωνο ως νέα μορφή άμυνας του Εγώ	Α.3.1. Πιστεύετε ότι μέσω του κινητού τηλεφώνου μπορούμε να πούμε πράγματα που δεν θα μπορούσαμε να τα πούμε εύκολα κατά πρόσωπο στους φίλους μας; Α.3.2. Μέσω των μηνυμάτων κάποιου μπορείς να καταλάβεις τον πραγματικό του εαυτό ή συνήθως παρουσιάζεται ως κάποιος άλλος; Α.3.3. Το κινητό τηλέφωνο μας δίνει την δυνατότητα να είμαστε αυτό που θα θέλαμε χωρίς να φοβόμαστε το βλέμμα των άλλων; Α.3.4. Υπάρχουν στιγμές που θα θέλατε να γράψετε ή να πείτε σε κάποιον κάτι, αλλά μετά από σκέψη δεν το κάνετε; Σκέφτεστε την πιθανή αντίδρασή του; Α.3.5. Θυμάστε κάποια φορά που στείλατε μήνυμα ή είπατε κάτι στο τηλέφωνο, θεωρώντας ότι ο άλλος θα το έχει ξεχάσει μέχρι να βρεθείτε από κοντά και έτσι δεν θα έρθετε σε δύσκολη θέση; Α.3.6. Αν διαβάζατε τα μηνύματα κάποιου ατόμου, πιστεύετε ότι θα καταλαβαίνατε περισσότερα για το ποιος είναι; Α.3.7. Έχετε λάβει μήνυμα που σας έχει σοκάρει από άτομο που δεν το περιμένατε; Αν ναι, πως αντιδράσατε; Α.3.8. Εκφράζεις άνετα συναισθήματα μέσω του κινητού; Α.3.9. Πιστεύεις ότι το κάνεις πιο εύκολα από ότι αν έβλεπες τον άλλον; Α.3.10 Σου αρέσει να εκφράζον οι άλλοι τα συναισθήματά τους για σένα μέσω του κινητού; Α.3.11. Πιστεύεις ότι τα συναισθήματα που εκφράζονται μέσω του κινητού μερικές φορές είναι πιο υπερβολικά ή λιγότερο

	πραγματικά από ότι στην πραγματικότητα; Α.3.12. Οι άνδρες / τα αγόρια σήμερα πιστεύεις πως έχουν διευκολυνθεί όσον αφορά την έκφραση συναισθημάτων μέσω του κινητού;
Α4. Το κινητό τηλέφωνο ως «αναβάθμιση» της μνήμης	Α.4.1. Τι υπάρχει συνήθως αποθηκευμένο στο κινητό τηλέφωνο; Α.4.2. Για πόσο διάστημα μένουν αποθηκευμένες συνήθως οι πληροφορίες; Α.4.3. Τις μεταφέρετε στον υπολογιστή ή τις έχετε μόνο στο τηλέφωνο; Α.4.4. Θυμάστε με ποιους έχετε μιλήσει ή επικοινωνήσει μέσω του κινητού μέσα στην ημέρα; (Π.χ. Σήμερα) Α.4.5. Όταν κλείσετε κάποιο ραντεβού για άλλη ημέρα το σημειώνετε στο κινητό; Α.4.6. Τα γενέθλια και τις γιορτές των φίλων σας τα έχετε σημειώσει στο κινητό; Α.4.7. Συνήθως θυμάστε τι έχετε κανονίσει / πει με τον άλλον στο τηλέφωνο; Α.4.8. Υπάρχουν κάποια τηλέφωνα που αν δεν ψάξετε τον κατάλογο του κινητού δεν θυμάστε ότι τα έχετε;
Α.5.Το κινητό τηλέφωνο ως μόνιμο ερέθισμα διάσπασης προσοχής	Α.5.1. Που βρίσκετε το κινητό τηλέφωνο όταν διαβάζετε / δουλεύετε; Α.5.2. Όταν είστε απορροφημένοι έχετε το μυαλό σας και στο κινητό μην τυχόν και έρθει κάποιο μήνυμα ή σας πάρει κάποιος τηλέφωνο; Α.5.3. Σε ποιες φάσεις το κλείνετε; Α.5.4. Σε ποιες περιπτώσεις δεν θα το σηκώσετε;
Β1. Ο Έλεγχος του Άλλου και η ανάκτηση της Προσωπικής Ελευθερίας	Β.2.1. Πόσες φορές την ημέρα μιλάς με τους γονείς σου? Ποια είναι κυρίως τα θέματα της επικοινωνίας; Β.2.2. Υπάρχουν περιπτώσεις που δεν λες πραγματικά που βρίσκεσαι στο τηλέφωνο; Β.2.3.Αν κάποιος φίλος δεν σηκώσει το τηλέφωνο, ενώ εσύ συνεχίζεις να τον καλείς, ή δεν απαντήσει αμέσως σε μήνυμα, ποιο είναι το πρώτο πράγμα που σου έρχεται στο μυαλό;

	Β.2.4. Όταν καλούμε κάποιον η πρώτη ερώτηση που κάνουμε συνήθως είναι «που είσαι?». Γιατί πιστεύετε ότι το ρωτάμε αυτό; Β.2.5. Πιστεύεις ότι το κινητό λειτουργεί και ως μέσο ελέγχου τ σχέσεων, οικογενειακών / φιλικών / ερωτικών;
Β2. Το κινητό τηλέφωνο ως μέσο διαχείρισης των πολλαπλών κοινωνικών ρόλων	Β.3.1 Οι γονείς σου γνωρίζουν όλους τους ανθρώπους με τους οποίους επικοινωνείς μέσω κινητού; Β.3.2. Όταν βρίσκονται μπροστά οι γονείς σου, μιλάς με τον ίδιο τρόπο στο κινητό; Β.3.4. Στην παρέα σου μπροστά μιλάς με τον ίδιο τρόπο με το αγόρι / κορίτσι σου, όπως όταν της μιλάς μόνος; Β.3.6.Θυμάσαι να έχει δημιουργηθεί κάποια παρεξήγηση με φίλους ή τους γονείς σου η οποία να οφείλεται στην επικοινωνία μέσω κινητού τηλεφώνου; Β.3.7. Έχουν κάνει κάποιο σχόλιο οι άλλοι για τον τρόπο που μιλάς στο κινητό ή το ύφος που χρησιμοποιείς στα μηνύματα; Β.3.8. Υπάρχουν καταστάσεις στις οποίες δεν αισθάνεσαι άνετα να μιλήσεις στο κινητό; Τι κάνεις;
Β3. Κοινωνικός Χωροχρόνος **vs** Ηλεκτρονικός Χωροχρόνος	Β.4.1.Όταν μιλάς στο κινητό τηλέφωνο συνήθως που κοιτάς; Β.4.2. Συνήθως όταν επικοινωνείς μέσω του κινητού παρατηρείς τι γίνεται γύρω σου; Β.4.3. Υπάρχουν φορές που έχεις περάσει απρόσεχτα τον δρόμο επειδή μιλούσες ή κοιτούσες το κινητό; Β.4.4. Σε πόσο χρονικό διάστημα θα πρέπει κάποιος να απαντήσει σε μήνυμα ή να δει κάποια αναπάντητη και να τηλεφωνήσει ; Β.4.5. Όταν μιλάς με τον άλλον στο κινητό – ακόμα και μέσω μηνυμάτων - προσπαθείς να φέρεις το πρόσωπο και τις αντιδράσεις του στο μυαλό σου; Β.4.6. Όταν μιλάς στο κινητό, οι άλλοι (άγνωστοι) σε κοιτούν / παρατηρούν;
Β4. Το κινητό τηλέφωνο ως απόδειξη της κοινωνικότητας του ατόμου = Ύπαρξη	Β.4.1 Έχεις κάνει κάποια κατηγοριοποίηση των επαφών στο κινητό σου, ανάλογα με το να είναι φίλοι συγγενείς ή γνωστοί;

δικτύου - ενδοομάδας	Β.4.2 Με ποιους ανθρώπους επικοινωνείς πιο συχνά μέσω κινητού; Β.4.3. Ποιοι άνθρωποι επικοινωνούν περισσότερο μαζί σου μέσω του κινητού; Β.4.4. Όταν μένεις μόνος ή περιμένεις κάποιον σε περιβάλλον που έχει κόσμο, θα ασχοληθείς με το κινητό; Τι κάνεις συνήθως; Β.4.5. Ας υποθέσουμε ότι γνωρίζεις κάποιο άτομο της ηλικίας σου που δεν έχει κινητό τηλέφωνο. Ποια θα ήταν η άποψή σου γι' αυτό; Β.4.6. Τα άτομα με τα οποία επικοινωνείς μέσω κινητού είναι αυτά με τα οποία συναντιέσαι περισσότερο μέσα στην ημέρα / εβδομάδα; Β.4.7. Αν μέσα στην ημέρα δεν δεχτείς κανένα μήνυμα ή τηλέφωνο, πώς θα αισθανθείς; Θα επικοινωνήσεις εσύ πρώτος; Β.4.8. Υπάρχουν κάποιες φορές που θα ευχόσουν να μην είχες κινητό; Β.4.9. Επικοινωνείς με αναπάντητες; Τι σημαίνουν;
Με μια φράση θα ήθελα να μου πεις τι σημαίνει το κινητό σου για σένα.	

